امام رضا علیه‌السلام:

الامامُ الأنيسُ الرفيقُ
وَالوالِدُ الشَّفيقُ والأخُ الشَّقيق.

امام برای انسان‌ها مونسی همراه،
پدری مهربان و برادری دلسوز است.

اَللّـهُمَّ صَلِّ عَلىٰ عَلِيِّ بنِ مُوسَى الرِّضَا المُرتَضَى
الإمامِ التَّقِيِّ النَّقِيِّ وَحُجَّتِكَ عَلىٰ مَنْ فَوقَ الأَرضِ
وَ مَنْ تَحتَ الثَّرىٰ الصِّدِّيقِ الشَّهِيدِ صَلوٰةً كَثِيرَةً
تامَّـةً زاكِيَةً مُتَواصِـلَةً مُتَواتِرَةً مُتَرادِفَةً
كَأَفضَلِ ما صَلَّيتَ عَلىٰ أَحَدٍ مِنْ اَولِيائِكَ

در این قطعه از بهشت

راهنمای خادمان و زائران امام رضا علیه‌السلام

عنوان و نام پدیدآور: در این قطعه از بهشت: راهنمای زائران امام رضا علیه‌السلام/ تهیه و تدوین اداره تولیدات فرهنگی؛ [برای] آستان قدس رضوی، معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی.
مشخصات نشر: مشهد: انتشارات قدس رضوی، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: ۲۲۴ ص؛ ۱۹× ۵/۹ س م.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۹۹-۱۲۶-۳
وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
عنوان دیگر: راهنمای زائران امام رضا علیه‌السلام.
موضوع: علی‌بن موسی (ع)، امام هشتم، ۱۵۳؟- ۲۰۳ ق.
موضوع: علی‌بن موسی (ع)، امام هشتم، ۱۵۳؟- ۲۰۳ ق. -- آرامگاه -- زیارت
موضوع: آستان قدس رضوی-- کتاب‌های راهنما
موضوع: زیارت -- آداب و رسوم
شناسه افزوده: آستان قدس رضوی. اداره تولیدات فرهنگی.
شناسه افزوده: آستان قدس رضوی. معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی.
رده‌بندی کنگره: BP۴۷/ ۴۵ ۱۳۹۴
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۹۷۵
شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۵۶۴۱۷

آستان قدس رضوی
معاونت تبلیغات اسلامی

آستان قدس رضوی
مرکز امور خادمین

در این قطعه از بهشت **راهنمای خادمان و زائران امام‌رضا علیه‌السلام**

تهیه و تدوین: ادارهٔ تولیدات فرهنگی،
به‌سفارش: ادارهٔ آموزش مرکز امور خادمین
نوبت چاپ: هفتم، ۱۳۹۷
شمارگان: ۲۰۰۰۰ نسخه
امورفنی و چاپ: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی
نشانی: مشهد مقدس، حرم مطهر رضوی،صحن جامع رضوی، اداره تولیدات فرهنگی
تلفن: ۳۲۰۰۲۵۶۷ - ۰۵۱

فهـــرست

مقدمه ۹
منشور خدمت ۱۱
فصل اوّل: خورشید طوس (آشنایی با امام‌رضا علیه‌السلام) ۱۳
ولادت باسعادت علی‌بن‌موسی‌الرضا علیه‌السلام ۱۴
نام، کنیه و القاب امام‌رضا علیه‌السلام ۱۴
پدر و مادر بزرگوار امام‌رضا علیه‌السلام ۱۴
دوران کودکی و جوانی امام‌رضا علیه‌السلام ۱۴
فرزندان امام‌رضا علیه‌السلام ۱۵
فرزند سرزمین غربت ۱۵
سیرهٔ عبادی امام‌رضا علیه‌السلام ۱۵
سیرهٔ اجتماعی امام‌رضا علیه‌السلام ۱۶
مقام و شخصیت علمی امام‌رضا علیه‌السلام ۱۷
آگاهی امام‌رضا علیه‌السلام از زبان‌های گوناگون ۱۸
دانش امام‌رضا علیه‌السلام در علوم غیبی ۲۰
فعالیت‌های فرهنگی امام‌رضا علیه‌السلام ۲۱
هجرت تاریخی امام‌رضا علیه‌السلام به خراسان ۲۲
حدیث سلسلةالذهب ۲۳
مرو ۲۵
نماز عید فطر ۲۵
شهادت امام‌رضا علیه‌السلام ۲۷
طلوعی ماندگار ۲۹
فصل دوّم: شرط حضور (احکام زائر) ۳۱
احکام مسافر ۳۲
احکام نماز جماعت ۳۵
روزهٔ مسافر ۴۰
احکام نذر ۴۰
احکام امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر ۴۲
احکام وقف ۴۷
احکام معذورین ۴۹

احکام مسجد و حرم ائمه علیهم‌السلام ۴۹
پرسش‌هایی دربارهٔ احکام حرم ۵۰
پی‌نوشت‌ها ۵۵
فصل سوّم: رسم حضور (آداب زیارت) ۵۹
مفهوم و حقیقت زیارت و اقسام آن ۶۰
نقش زیارت و آثار و برکات آن ۶۴
آداب زیارت ۷۱
دیگر آداب مهم برای زائر ۸۲
پی‌نوشت‌ها ۸۶
فصل چهارم: در این قطعه از بهشت (آشنایی با حرم مطهر رضوی) ۸۷
روضهٔ منوره ۸۸
صندوق‌های مرقد مطهر ۸۹
ضریح‌های حرم مطهر ۹۰
گنبد طلا ۹۳
مساجد حرم مطهر ۹۵
مدارس حرم مطهر ۹۸
صحن‌های حرم مطهر ۹۹
رواق‌های حرم مطهر ۱۰۸
اجرای آیین‌ها و مراسم خاص توسط خدام ۱۲۶
مشاهیر مدفون در حرم مطهر رضوی ۱۳۴
پی‌نوشت‌ها ۱۴۶
فصل پنجم: توصیه‌هایی به زائران محترم امام‌رضا علیه‌السلام ۱۴۷
فصل ششم: خدمات رفاهی و بهداشتی ۱۵۲
خدمات رفاهی ۱۵۴
دفاتر امانات ۱۵۴
دفاتر پیداشدگان و رسیدگی به امور گمشدگان ۱۵۶
دفاتر نگهداری اشیای پیداشده ۱۵۶
زائربرهای برقی ۱۵۷
دفاتر صندلی چرخ‌دار ۱۵۸
دفاتر نذورات ۱۵۸
کفشداری ۱۶۰
مهمان‌سرا ۱۶۱

مدیریت آگاهی حرم ۱۶۲
بخش امداد زائران ۱۶۲
دفتر امور دفن ۱۶۳
سرویس‌های بهداشتی حرم مطهر ۱۶۳
خدمات بهداشتی و درمانی ۱۶۶
دارالشفاء امام‌رضا علیه‌السلام ۱۶۶
مرکز فوریت‌های پزشکی ۱۶۶
فصل هفتم: فعالیت‌ها و برنامه‌های فرهنگی حرم مطهر ۱۶۷
نمازهای جماعت حرم مطهر ۱۶۸
تبلیغ معارف اسلامی ۱۶۹
فعالیت‌های قرآنی ۱۷۲
پاسخ‌گویی به سؤالات شرعی و اعتقادی ۱۷۸
مرکز مشاورهٔ دینی ۱۸۰
نشست‌های پرسش و پاسخ دینی ۱۸۰
همایش‌های تخصصی ۱۸۲
ارائهٔ خدمات فرهنگی به گروه‌های ویژه ۱۸۲
کارگاه‌های نگرش سیستمی به دین ۱۸۳
حرم‌شناسی ۱۸۳
پایگاه‌های فرهنگی ۱۸۴
سامانهٔ مخاطبان نورالهدی ۱۸۵
مسابقات فرهنگی ۱۸۶
پورتال فرهنگی تبلیغی حرم امام‌رضا علیه‌السلام ۱۸۷
ویژه‌برنامه‌های زائران غیرایرانی ۱۹۳
سایر فعالیت‌های فرهنگی حرم مطهر ۱۹۶
فصل هشتم: شکرانهٔ خدمت ۲۰۷
شکرانهٔ خدمت ۲۰۸
افتخار خدمت ۲۱۰
ساختار خدمت افتخاری در حرم مطهر و مجموعه‌های مرتبط با آستان قدس رضوی ۲۱۱
چگونه می‌توانم خادم شوم ۲۱۲
فرآیند جذب و تأمین متقاضیان خادمیاری آستان قدس رضوی..... ۲۱۴

مراحل ارزیابی و ارتقا ۲۱۶
برخی از توضیحات تکمیلی ۲۱۶
برخی از مجموعه‌های آستان قدس رضوی ۲۱۷

مقدمـــــه

رهبر معظم انقلاب ‘مدظله العالی’:

حقاً و انصافاً خدمت آستان مقدس امام هشتم (علیه الصلاة والسلام) وقتی با شرایط و شئون ویژهٔ آن انجام گیرد، از بزرگترین ارزش‌ها و بزرگترین افتخارات است.

بیانات در دیدار با خدام، ۱۷آذر۱۳۶۷

حرم مطهر امام‌علی‌بن‌موسی‌الرضا﵇ گسترهٔ پرتوافشان انوار الهی و به فرمایش رسول خداﷺ قطعه‌ای از بهشت، دارالشفای دردمندان، خانهٔ امید غم‌دیدگان و محل نزول فرشتگان است. پیرامون ضریح مطهرش را همواره ولایت‌پیشگانی در اختیار گرفته‌اند که هرگز دل به‌غیر بارگاه ولایتش نسپرده‌اند. خدمتگزاران حرم رضوی، امیدی به غیر از این بارگاه ندارند و احساس آسمانی خود را پیوسته با اشک دیدگان ابراز می‌کنند.

پس از انقلاب شکوهمند اسلامی، بارگاه ملکوتی حضرت رضا﵇ به کانون مهم و پایگاهی عظیم برای تبلور فرهنگ غنی انقلاب اسلامی تبدیل شده است.

آستان قدس رضوی، گسترش فرهنگ اسلامی و کسب معنویات هموطنان گرامی را اصلی‌ترین وظیفهٔ خود می‌داند و همین اصل باعث توسعهٔ حرم مطهر رضوی و ایجاد مجموعه‌های گوناگون در این فضای روحانی شده است.

حضور سالانه بیش از ۲۵میلیون زائر در حرم مطهر امام‌رضا﵇ علاوه‌بر لزوم گسترش فضاهای زیارتی، فرهنگی، خدماتی و اطلاع‌رسانی، افزایش آگاهی عمومی را طلب می‌کند و آشنایی خادمین از حرم و حرم‌شناسی از ضروریاتی است که تولیت معزز آستان قدس رضوی در این راستا بیان فرموده‌اند: «به‌روزشدن اطلاعات خدام نسبت به حرم مطهر رضوی و حرم‌شناسی یکی از ضروریاتی است که همهٔ خدمتگزاران باید به آن توجه کنند.» و با عنایت به اهمیت این مهم، همهٔ خدمتگزاران می‌بایست درصدد یادگیری کامل آن برآیند.

کتاب حاضر در راستای دستیابی به این رسالت مهم و رفع نیازهای ضروری خادمان و زائران گرامی در حوزه‌های مختلف فرهنگی و خدماتی و نیز برای پاسخ‌گویی به سؤالات آنان تنظیم شده است.

امید است با بهره‌گیری از فضای نورانی حرم و الهام از معارف ناب اسلامی، زیارتی با معرفت برای زائران مشتاق فراهم شود.

پیشنهادها و نظرهای خوانندگان ارجمند و صاحبان فکر و ذوق و هنر، در جهت کسب رضایت زائران گرامی، موجب امتنان و مایهٔ مباهات است.

معاونت تبلیغات اسلامی
مرکز امور خادمین

منشور خدمت

حکم رهبر معظم انقلاب‌ مدظله العالی به تولیت آستان قدس رضوی

بسم الله الرّحمن الرّحیم

جناب حجت‌الاسلام آقای حاج‌سیدابراهیم رئیسی(دامت برکاته)

اکنون که جناب حجت‌الاسلام والمسلمین آقای طبسی ﷺ پس از سال‌ها تلاش مخلصانه و موفق در خدمتگزاری به بارگاه مبارک و منور حضرت علی‌بن‌موسی‌الرضا(علیه‌آلاف‌التحیه‌والثناء) به‌سرای باقی شتافته و در جوار مضجع شریف آرمیده‌اند، جنابعالی را که خود نشأت‌یافتهٔ آن دیار پربرکت و برخوردار از صلاح و امانت و کارآزموده در مدیریت‌های کلان می‌باشید، به تولیت آن آستان نورانی و مقدس منصوب می‌کنم و توجه آن جناب را به نکاتی معطوف می‌دارم:

۱. خدمتگزاری آستان قدس رضوی، افتخار معنوی بزرگ و زمینهٔ بهره‌مندی از روحانیت آن خورشید فروزان و تقرّب به ساحت ولایت آن مهر درخشان است. این فرصت کم‌نظیر را مغتنم بشمارید و همهٔ توش و توان خود را مصروف آن سازید و سرمایه‌های معنوی را که بحمدالله از آن برخوردارید، در پرتو آن افزایش دهید.

۲. خدمت به زائران آن بارگاه مقدس، به‌ویژه ضعفا و نیازمندان را از رئوس برنامه‌های خود قرار دهید.

۳. خدمت به مجاوران و به‌ویژه مستمندان و مستضعفان، وظیفهٔ دیگری است که شایسته است به آن اهتمام ورزید.

۴. آستان قدس، ظرفیت فرهنگی عظیمی است که می‌تواند در فضای عمومی کشور و جهان اسلام اثرگذاری کند؛ شایسته است با کمک خبرگان فرهنگی، بیشترین بهره از این ظرفیت کم‌نظیر در ترویج معارف قرآنی و مکتب اهل‌بیت علیهم‌السلام گرفته شود.

۵. مجموعهٔ فضاها و بناهای آستان قدس، گنجینهٔ منحصربه‌فردی از هنر معماری اسلامی و ظرائف و لطائف علمی و هنری پر مضمون ملت ایران است؛ نگهداری و نگهبانی از این موزهٔ عظیم که در زمان تولیت فقید به نزدیک ده برابر گذشته ارتقاء یافته، از جملهٔ وظایف بزرگ و شایستهٔ توجه است.

۶. حفاظت از موقوفات و بهره‌گیری بهینه از آن در مصارف خود که

متولی فقید بدان اهتمامی ویژه داشتند و به‌ویژه بهره‌مندساختن تهیدستان نقاطی از کشور که آن موقوفات در آن قرار دارند، برحسب گنجایش وقف‌نامه‌ها نیز وظیفهٔ بزرگ دیگری است.

۷. سامان‌بخشیدن به بنگاه‌های اقتصادی و خدماتی آستان قدس رضوی و انضباط قانونی آن‌ها نیز باید همواره مدّنظر بوده، از آن غفلت نشود.

بار دیگر جنابعالی را به استمداد از انوار مقدسهٔ آن مضجع روحانی که بی‌شک به توفیق در انجام این وظایف کمک شایانی خواهد کرد و نیز به نکته‌های ۲ و ۳ توصیه می‌کنم و رحمت و مغفرت و رضوان الهی را برای متولی فقید سعید که در مدیریت و پیشرفت این دستگاه عظیم سعی وافر و خالص مبذول داشتند، مسئلت می‌نمایم و توفیق جنابعالی و همهٔ خدمتگزاران آن آستان رفیع را همراه با تشکر از زحمات آنان از خداوند متعال خواستارم.

والسلام علیکم و رحمةالله

سیدعلی خامنه‌ای

۱۷اسفندماه۱۳۹۴

فصل اوّل

خورشید طوس

آشنایی با امام رضا علیه‌السلام

ولادت باسعادت علی‌بن‌موسی‌الرضا علیه‌السلام

بنابر گفتهٔ محدثان و مورخان، امام‌رضا علیه‌السلام، در ۱۱ذی‌قعده سال ۱۴۸ق در مدینه به دنیا آمدند.[۱]

نام، کنیه و القاب امام‌رضا علیه‌السلام

علی نامی است که برای این مولود خجسته برگزیدند؛ پس از علی‌بن‌ابی‌طالب علیه‌السلام و علی‌بن‌الحسین علیه‌السلام، این بزرگوار، سوّمین علی در خانهٔ اهل‌بیت علیهم‌السلام است.

رضا، صابر، وفی، صادق، رضی، زکی، ولی و... لقب‌های امام‌رضا علیه‌السلام و ابوالحسن، کنیهٔ ایشان است.

پدر و مادر بزرگوار امام‌رضا علیه‌السلام

پدر امام‌رضا علیه‌السلام، امام موسی‌بن‌جعفر علیه‌السلام و مادر بزرگوار ایشان بانویی مکرّمه به نام نجمه یا تکتم است که پس از ولادت حضرت رضا علیه‌السلام، ازطرف امام موسی کاظم علیه‌السلام، طاهره (یعنی پاکیزه) نام گرفت؛[۲] وی بانویی عفیف[۳] و خردمند و از اشراف عجم بوده است.[۴]

دوران کودکی و جوانی امام‌رضا علیه‌السلام

تاریخ دربارهٔ زندگی اهل‌بیت علیهم‌السلام در کودکی و جوانی تاحدّ بسیاری سکوت کرده است؛ چراکه حکومت‌های وقت به دلیل‌های مختلف علاقه‌ای به شناخته‌شدن این بزرگواران نداشتند. این امر سبب شده است که نسل‌های آینده از اطلاعات مربوط به زندگی اهل‌بیت علیهم‌السلام، قبل از امامت و چه‌بسا بعد از امامت، تاحدّ زیادی محروم بمانند.

آنچه در تاریخ آمده، این است که حضرت رضا علیه‌السلام در کودکی به‌شدت مورد توجه پدر گرامی خویش بوده‌اند. موسی‌بن‌جعفر علیه‌السلام بارها فرموده بودند که علی‌بن‌موسی‌الرضا علیه‌السلام امام بعد از ایشان است و کنیهٔ خود، ابوالحسن، را نیز به این‌حضرت بخشیدند.[۵]

در دوران جوانی، در مدینه به علم و تقوا مشهور بودند. فقیهان به دیدار ایشان می‌آمدند؛ سؤال می‌پرسیدند و جواب می‌گرفتند.[۶] دراین‌زمینه، ذهبی یکی از علمای عامه می‌گوید: «حضرت رضا علیه‌السلام در ایام مالک‌بن‌انس، یکی از فقهای اربعهٔ اهل‌سنّت، درحالی‌که جوان بود، فتوا می‌داد.»[۷]

فرزندان امام‌رضا علیه‌السلام

در میان مورخان و محدثان دربارهٔ تعداد فرزندان امام‌رضا علیه‌السلام اختلاف است. بسیاری امام‌جواد علیه‌السلام را تنها فرزند ایشان می‌دانند؛ همانند شیخ مفید رحمه‌الله[۸] و ابن‌شهرآشوب؛[۹] ولی برخی فرزندان دیگری نیز برای حضرت برشمرده‌اند؛ ازجمله دختری به نام فاطمه.[۱۰]

درمجموع، روایات معتبری داریم که تک‌فرزندی امام‌جواد علیه‌السلام را تأیید می‌کند؛ مانند اینکه مردی به نام حنان‌بن‌سدیر به امام‌رضا علیه‌السلام عرض کرد: «آیا می‌شود امام، بدون فرزند و جانشین باشد؟» حضرت فرمودند: «نه، بِدان که مرا جز یک فرزند نخواهد بود؛ ولی خداوند به او فرزندان فراوانی عطا می‌کند.»[۱۱]

فرزند سرزمین غربت

بسیار شنیده‌اید که امام‌رضا علیه‌السلام را امام غریب خطاب می‌کنند. این تعبیر، برگرفته از روایاتی است که در این زمینه به ما رسیده است. ازجمله، شیخ صدوق رحمه‌الله روایت کرده است که مردی از صالحان، پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله را در خواب دید و عرض کرد: «ای رسول خدا، کدام‌یک از فرزندان شما را زیارت کنم؟» پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمودند: «برخی از فرزندانم نزد من می‌آیند؛ درحالی‌که مسموم هستند و برخی درحالی‌که کشته شده‌اند.» عرض کرد: «با این‌همه پراکندگی مکان‌های ایشان، من کدام‌یک را زیارت کنم؟»

پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمودند: «آن‌که به تو نزدیک‌تر است و در سرزمین غربت مدفون است.» گفت: «رضا را می‌گویید؟» پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمودند: «بگو: صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْه، بگو: صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْه، بگو: صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْه.»[۱۲]

سیرهٔ عبادی امام‌رضا علیه‌السلام

توجه به عبادت‌ها و اذکار و ادعیهٔ ویژه در شبانه‌روز، یکی از برنامه‌های اهل‌بیت علیهم‌السلام بوده است که باوجود مراجعهٔ مردم و تدریس و فعالیت‌های گوناگون هرگز از آن غافل نبوده‌اند؛ این، درس بزرگی برای پیروان ایشان است.

اینک به پاره‌ای از سیرهٔ عبادی امام‌رضا علیه‌السلام می‌پردازیم:

۱. بعد از نماز صبح به سجده می‌رفتند و تا طلوع آفتاب در سجده بودند؛

۲. وقتی‌که فرصت و فراغتی بود، در شبانه‌روز هزار رکعت نماز می‌خواندند؛

۳. بعد از نماز همواره سجدهٔ شکر به‌جا می‌آوردند؛

۴. چنان با قرآن مأنوس بودند که همهٔ سخن و پاسخ و مثال‌های ایشان قرآنی بود؛

۵. در هر سه روز، یک ختم قرآن می‌کردند و می‌فرمودند: «اگر بخواهم، در کمتر از این ختم می‌کنم؛ ولی به هر آیه‌ای که می‌رسم تأمل می‌کنم که در کجا و چه زمانی نازل شده است»؛

۶. خواب ایشان در شب اندک بود و بیشتر شب‌ها را شب‌زنده‌داری می‌کردند؛

۷. بسیار روزه می‌گرفتند و روزهٔ سه روز در هر ماه را ترک نمی‌کردند؛

۸. در دعا همواره، ابتدا صلوات بر پیامبر و آل او می‌فرستادند و این صلوات را در نماز و پس از نماز، بسیار تکرار می‌کردند؛

۹. شب‌ها در بستر، زیاد قرآن می‌خواندند و هرگاه به آیه‌ای مربوط به بهشت یا جهنم می‌رسیدند، بسیار می‌گریستند و از خداوند، درخواست بهشت می‌کردند و از آتش به او پناه می‌بردند؛

۱۰. همهٔ اوقات به ذکر خدا مشغول بودند و بیش‌ازهمه از خداوند پروا داشتند.[۱۳]

سیرهٔ اجتماعی امام‌رضا علیه‌السلام

۱. وقتی نزد مردم می‌آمدند، خود را برای ایشان مرتب می‌کردند؛

۲. هرگز با زبان، کسی را نمی‌آزردند؛

۳. هرگز سخن کسی را قطع نمی‌کردند؛

۴. هرگز حاجت کسی را که می‌توانستند، رد نمی‌کردند؛

۵. درمقابل دیگران، پای خود را دراز نمی‌کردند و تکیه نمی‌دادند؛

۶. دیده نشد که قهقهه بزنند؛ بلکه خندهٔ ایشان تبسم بود؛

۷. به معطرکردن خویش به‌ویژه هنگام حضور در جمع مردم علاقه داشتند؛

۸. بسیار به دیگران خدمت می‌کردند و صدقه می‌دادند و این کار را بیشتر در شب‌های تاریک انجام می‌دادند؛

۹. بسیار متواضع بودند؛

۱۰. به میهمان بسیار احترام می‌گذاشتند.[۱۴]

مقام و شخصیت علمی امام‌رضا علیه‌السلام

هر مسلمان آگاهی می‌داند که علوم اهل‌بیت علیهم‌السلام از علم بی‌پایان الهی سرچشمه می‌گیرد و ایشان تمامی علوم پیامبران مرسل و ملائکهٔ مقرّب را دارا هستند[۱۵] و هیچ چیزی نیست که مردم به آن نیازمند باشند و از آن‌ها پنهان بماند.[۱۶]

ولی شرایط خاص هر امام [به‌اقتضای فرصت‌های هر زمان] و دستورالعمل ویژه‌ای که ازطرف خداوند برای آن‌ها صادر شده بود، سبب می‌شد که بعضی از ایشان مجال بیان دین و اظهار علوم گستردهٔ خود را بیشتر داشته باشند؛ مانند امام‌علی و امام‌باقر و امام‌صادق علیهم‌السلام.

همان‌طورکه گفته شد، شخصیت امام‌رضا علیه‌السلام ازنظر علمی به‌گونه‌ای است که امام‌صادق علیه‌السلام، باآنکه رئیس مذهب جعفری هستند، آن‌حضرت را عالم آل‌محمد علیهم‌السلام معرفی کرده و آرزوی درک ایشان را داشته‌اند![۱۷] در دوران امام رضا علیه‌السلام، سه جریان مهم سبب شد که علم الهی ایشان نمایان شود:

۱. فتنهٔ واقفیّه و شبهاتی که آن‌ها در امامت حضرت رضا علیه‌السلام مطرح کردند و امام علیه‌السلام با پاسخ‌های عمیق خود، مردم را هدایت می‌کردند؛

۲. هلاکت برامکه در سال چهارم امامت امام‌رضا علیه‌السلام که سبب شد یکی از مهم‌ترین دشمنان اهل‌بیت علیهم‌السلام به‌دست هارون از میان برود و به‌طورنسبی فرصت خوبی برای نشر آثار اهل‌بیت علیهم‌السلام فراهم کرد؛

۳. مسئلهٔ ولایتعهدی امام‌رضا علیه‌السلام که نگاه‌ها را متوجه ایشان کرد و مأمون عباسی با تشکیل محافل علمی و مجالس بحث و مناظره سعی در آن داشت تا حضرت را مقابل بزرگان ادیان و علمای مذاهب، عاجز نشان دهد؛ اما ازآنجاکه خداوند متعال کید و مکر حیله‌گران را به خودشان بر می‌گرداند، همین جلسات و محافل مناظره، سبب آشکارشدن عظمت حضرت رضا علیه‌السلام شد؛ به‌گونه‌ای که دانشمندان بزرگ به دانش گستردهٔ ایشان اعتراف کردند.

در برخی از محافلی که مأمون ترتیب داده بود، دانشمندان تمامی ملت‌ها [از بزرگان یهود و نصاری و صابئی و زرتشتی و متکلمان] جمع شده بودند و جلسه چنان عظیم و سنگین بود که حسن‌بن‌محمد نوفلی به وحشت افتاده بود و نصیحت‌گونه به حضرت گفت: «آن‌ها اهل مغالطه و شبهه هستند، از آن‌ها حذر کنید!»

امام‌رضا علیه‌السلام تبسمی کردند و فرمودند: «آیا می‌ترسی بر من پیروز شوند؟... ای نوفلی، آیا می‌دانی چه وقت مأمون از این کار پشیمان می‌شود؟ وقتی استدلال مرا با اهل‌تورات، به تورات آن‌ها و با اهل‌انجیل، به انجیل آن‌ها و با اهل‌زبور، به زبورشان و با صابئین، به زبان عبری خودشان و با اهل‌هرابزه،[۱۸] با زبان فارسی آن‌ها و با اهل‌روم، به زبان رومی و با [دیگر] سخن‌داران به لغت خودشان بشنود... آنگاه که من بر همهٔ آن‌ها پیروز شدم و هر گروهی در برابر حجت و دلیل من مغلوب شد و سخن خود را رها و به درستی سخن من اعتراف کرد، مأمون [از تشکیل جلسه] پشیمان می‌شود و لَاحَولَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ العَلِیِّ العَظِیم... .»[۱۹]

آگاهی امام‌رضا علیه‌السلام از زبان‌های گوناگون

شخصیت علمی امام‌رضا علیه‌السلام در مسائل دینی و عقلی و علوم رایج زمان خود خلاصه نمی‌شد؛ بلکه جلوه‌هایی از علوم الهی ایشان بر مردم ظاهر شد که نشان از اتصال آن‌حضرت علیه‌السلام به عالم غیب می‌داد؛ ازجمله:

۱. آشنایی کامل به زبان‌های گوناگون رایج در آن زمان

روزی اباصلت هروی به امام‌رضا علیه‌السلام گفت: «ای فرزند رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله، من از این‌همه تسلّط شما به زبان‌های گوناگون در شگفتم!» حضرت فرمودند: «ای اباصلت، من حجت خداوند بر خلق او هستم؛ خداوند هرگز حجتی را بر گروهی قرار نمی‌دهد که زبان آن‌ها را نشناسد. مگر به تو نرسیده است سخن امیرالمؤمنین علیه‌السلام که [فرمود:] 'به ما فصل‌الخطاب داده‌اند' و این جز آگاهی از لغات (زبان‌های گوناگون) نیست.»[۲۰]

۲. آشنایی به زبان پرندگان و حیوانات

جلوه‌های متعددی از آگاهی امام‌رضا علیه‌السلام به زبان حیوانات، در تاریخ ثبت شده است که به یک نمونه اشاره می‌کنیم:

سلیمان‌بن‌جعفر می‌گوید: «با حضرت رضا علیه‌السلام در باغ بودم که ناگهان گنجشکی نزد حضرت آمد و شروع به سروصدا کرد. حضرت فرمودند: 'می‌دانی چه می‌گوید؟' عرض کردم: 'نه؛ خدا و رسول او و فرزند رسول او داناترند!' امام علیه‌السلام فرمودند: 'می‌گوید ماری می‌خواهد جوجه‌های او را

بخورد. این عصا را بردار و به خانه‌اش برو و مار را بکش.' دنبال گنجشک به خانه‌اش رفتم و دیدم که ماری درحال حرکت بود؛ آن را کشتم.»[۲۱]

دانش گستردهٔ امام‌رضا علیه‌السلام در علوم غیبی

گوشه‌ای از دریای علوم امام‌رضا علیه‌السلام در خبرهای غیبی ایشان جلوه‌گر شده است که در این مجال به یک نمونه اشاره می‌شود:

مأمون، بعد از شهادت امام‌رضا علیه‌السلام این‌طور تعریف کرد: «از حضرت،

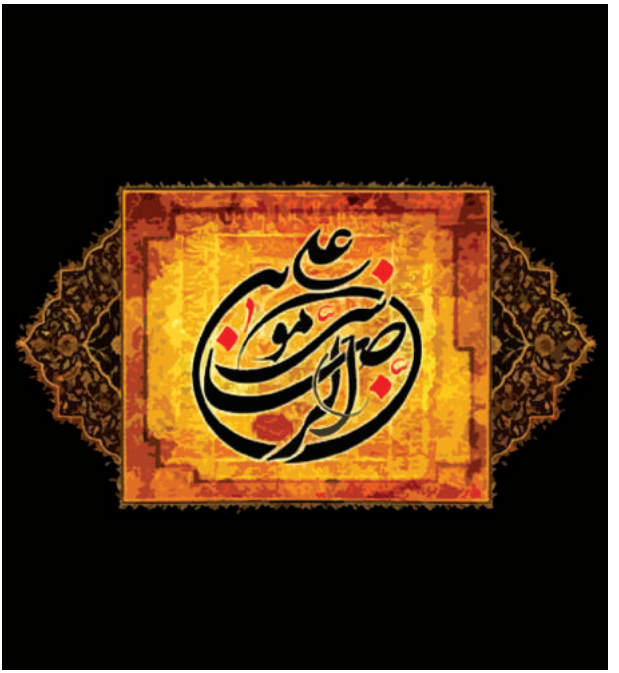

چیزی (دعایی) خواستم تا فرزند کنیز زاهرهٔ من که باردار است و نزد من از همهٔ کنیزان محبوب‌تر است، سالم بماند؛ چراکه چند بار بچه‌اش را سِقْط کرده است. حضرت فرمود: 'نگران نباش؛ پسری می‌زاید، شبیه‌ترین مردم به مادرش و در دست راست و پای چپش انگشتی زیادی دارد.' همان‌گونه شد که حضرت فرموده بود... .»[۲۳]

همچنین امام‌رضا علیه‌السلام بارها دربارهٔ شهادت خود به‌وسیلهٔ مأمون و چگونگی آن خبر داده بود که مشروح آن در فصل شهادت ایشان خواهد

آمد؛ در این قسمت فقط به دو نمونه اشاره می‌کنیم: موسی‌بن‌عمران گفته است: «همراه علی‌بن‌موسی در مسجد مدینه بودم و هارون مشغول سخنرانی بود. حضرت فرمودند: 'من و او را در یک محل دفن می‌کنند.'»[۲۴] گاه نیز دو انگشت سبابه و وسطی را به یکدیگر می‌چسباندند و می‌فرمودند: «من و هارون مثل این دو خواهیم بود.» راوی می‌گوید: «معنی سخن حضرت را نفهمیدم تا آنکه ایشان کنار هارون به خاک سپرده شدند!»[۲۵]

فعالیت‌های فرهنگی امام‌رضا علیه‌السلام

با مراجعه به آثار ماندگار اهل‌بیت علیهم‌السلام درمی‌یابیم که بعد از امام‌علی و امام‌باقر و امام‌صادق علیهم‌السلام، بیشترین آثار از امام‌رضا علیه‌السلام به ما رسیده است و این، به‌دلیل شرایط خاص و فرصت مناسبی بود که در زمان ایشان پدید آمد. باوجود تلاش بی‌نتیجهٔ دشمن برای نشان‌دادن ضعف علمی و کاستن از محبوبیت امام‌رضا علیه‌السلام، دوران امامت و به‌ویژه دورهٔ ولایتعهدی حضرت رضا علیه‌السلام، فرصت مناسبی فراهم کرد تا ایشان برای نشر علوم اسلامی و حقایق مکتب اهل‌بیت علیهم‌السلام اقدام کنند.

از مهم‌ترین اقدامات فرهنگی امام‌رضا علیه‌السلام، نشر عقیدهٔ شیعه دربارهٔ امام و امامت است؛ زیرا بسیاری از مخالفان، دربارهٔ امام از چنان عقاید سطحی برخوردارند که مقام و جایگاه امام را، حتّی از انسان‌های معمولی هم پایین‌تر می‌آورند؛ به‌طوری‌که هیچ گناهی را مانع امامت یا اطاعت از او نمی‌دانند. امام‌رضا علیه‌السلام به ترویج عقیدهٔ اهل‌بیت علیهم‌السلام دراین‌باره همت گماشتند و در موقعیت‌های مختلف به نشانه‌های امام اشاره فرمودند.[۲۶] مهم‌ترین آن، سخنان مفصل حضرت علیه‌السلام در اوایل ورود به مرو است که وقتی خبر اختلاف مردم دربارهٔ امامت به ایشان رسید، در مسجد جامع این شهر، بیان کردند.[۲۷] همچنین، انبوه روایات رسیده از امام‌رضا علیه‌السلام حکایت از آن دارد که این بزرگوار برای تبیین اهمیت امام از دیدگاه اهل‌بیت علیهم‌السلام، در معرفی شخصیت والای ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام و بیان فضایل ایشان برای مردم، همواره تلاش کرده‌اند.

مقابله با غُلُو و غالیان و مبارزه با فرقهٔ صوفیه از دیگر فعالیت‌های فرهنگی امام‌رضا علیه‌السلام است که توضیح آن در این مجال نمی‌گنجد.

هجرت تاریخی امام‌رضا ﷺ به خراسان

امام‌رضا ﷺ به‌دلیل نامه‌های زیاد و مراجعات مکّرر مأموران مأمون به ایشان، درحالی برای هجرت به خراسان آماده شدند که از آن کراهت داشتند و می‌دانستند که در این سفر از دنیا خواهند رفت.[۲۸]

حدیث سلسلة‌الذهب

وقتی امام‌رضا علیه‌السلام خواستند از نیشابور حرکت کنند، مردم نیشابور برای بدرقه آمده بودند. عده‌ای از اصحاب حدیث، افسار ناقهٔ حضرت را گرفتند و گفتند: «ای پسر رسول خدا! از میان ما می‌روی و ما را به حدیثی از

نقشهٔ مسیر هجرت امام‌رضا علیه‌السلام و منزلگاه‌های مهم آن ۲۳

احادیث جدّت، رسول خدا ﷺ آگاه نمی‌سازی که از آن بهره‌مند شویم؟ تو را به حق پـــدران طاهرینت سوگـند، برای ما حـدیثی از پدر خویش بیان فرما!»

در روایتی دیگر نقل شده است که ابوزرعه و محمدبن‌اسلم از حافظان حدیث نبوی به حضرت عرض کردند: «ای بزرگ‌زادهٔ بزرگان! ای امامزادهٔ امامان! ای نتیجهٔ پاک و پسندیده و ای خلاصهٔ پیامبران! تو را به

حق پدران پاکیزه و نیاکان بزرگوارت که صورت مبارک خویش را به ما نشان بده و حدیثی از پدرانت برای ما روایت کن تا یادگار شما باشد.»

آنـگاه، مرکـب حضـرت ایسـتاد و پرده کنار رفت و چشـم مسـلمانان بـه جمال مبارک ایشـان روشـن شـد؛ مـردم اشـک شـوق می‌ریختند. در ایـن حـال بودنـد تـا ظهر شـد. بـزرگان و قاضیان فریـاد زدنـد: «ای مردم، گوش کنید و دل بسـپارید و پیامبـر ﷺ را دربارهٔ خاندانش آزرده نکنید!»

۲۴هزار قلم آمادهٔ نوشتن بود که امام‌رضا علیه‌السلام فرمودند: «شنیدم از پدرم موسی‌بن‌جعفر علیه‌السلام که فرمود: شنیدم از پدرم جعفربن‌محمّد علیه‌السلام که فرمود: شنیدم از پدرم محمّدبن‌علی علیه‌السلام که فرمود: شنیدم از پدرم علی‌بن‌الحسین علیه‌السلام که فرمود: شنیدم از پدرم حسین‌بن‌علی علیه‌السلام که فرمود: شنیدم از پدرم امیرمؤمنان، علی‌بن‌ابی‌طالب علیه‌السلام که فرمود: شنیدم از رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله که فرمود: شنیدم از جبرئیل که می‌فرمود: شنیدم که خداوند عزّوجل فرمود: كَلِمَةُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّهُ حِصْنِي فَمَنْ دَخَلَ حِصْنِي أَمِنَ مِنْ عَذَابِي؛ کلمهٔ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّه برج و باروی من (حصار و قلعهٔ مستحکم من) است که هرکس در آن وارد شود، از عذاب من در امان خواهد بود.»[۲۹] مَرکب به راه افتاده بود که امام علیه‌السلام سر از کجاوه بیرون آوردند و با صدای بلند فرمودند: «بِشُرُوطِهَا وَ أَنَا مِن شُرُوطِهَا؛ البته شرط‌هایی دارد و من از شرط‌های آن هستم!»[۳۰]

همه فهمیدند که ولایت، شرط توحید است.

مرو

امام‌رضا علیه‌السلام، پس از تحمل چهار ماه سفر، در نیمهٔ اول سال ۲۰۱ق وارد مرو، مرکز حکومت مأمون شدند.[۳۱] هنگام ورود حضرت علیه‌السلام به مرو، مردم با شوروشوق فراوان مقدم ایشان را گرامی داشتند؛ به‌گونه‌ای که مرو تا آن روز، چنان شادی و هیجانی به خود ندیده بود. انبوه جمعیت تا بیرون شهر به استقبال آمده بودند. امام علیه‌السلام پس از عبور از میان صفوف فشردهٔ مردم، در منزلی مستقر شدند که نزدیک قصر حکومتی برای ایشان آماده شده بود.[۳۲]

نماز عید فطر

از حوادث مهم دوران ولایتعهدی امام‌رضا علیه‌السلام، حرکت ایشان برای برگزاری نماز عید فطر است.

مأمون اصرار داشت که امام‌رضا علیه‌السلام، نماز عید سعید فطر را بخوانند. امام‌رضا علیه‌السلام به او فرمودند: «میان ما شرایطی بود که این کار (ولایتعهدی) را پذیرفتم [؛ شرط کرده بودم که در کار حکومت دخالت نکنم].»

مأمون گفت: «من فقط می‌خواستم دل مردم و لشکریان و خدمتگزاران

مطمئن شود و از آنچه خداوند شما را به آن برتری داده است، آگاه شوند.»

سپس آن‌قدر اصرار کرد تا آنکه امام‌رضا﵇ فرمودند: «اگر مرا معاف کنی، نزد من محبوب‌تر است؛ وگرنه آن‌گونه می‌روم که پیامبر خداﷺ و علی‌بن‌ابی‌طالب﵇ [برای نماز عید] خارج می‌شدند.»

مأمون گفت: «هرطور دوست دارید، انجام دهید!»

جارچی‌ها به مردم خبر دادند که فردا، نماز عید فطر را حضرت رضا﵇ خواهند خواند!

آفتاب عید که طلوع کرد، کوچه‌ها و خیابان‌ها در موج مردم گم شده بود؛ زن‌ها و کودکان روی پشت‌بام‌ها نشسته بودند و فرماندهان و رجال دولت هم پشت در خانهٔ امام‌رضا﵇ جمع شده بودند.

هنگام طلوع خورشید، امام‌رضا﵇ غسل عید کردند، عمامهٔ سفیدی بر سر گذاشتند و گوشه‌ای از آن را بر سینه و گوشه‌ای را میان دو کتف انداختند... و به اطرافیان خود نیز فرمودند: «همان‌گونه انجام دهید که من انجام دادم.» سپس عصایی به دست گرفتند و با پای برهنه از خانه بیرون آمدند. پا را که در کوچه گذاشتند، سر به آسمان بلند کردند و چهار تکبیر گفتند: «اللهُ أَکْبَر، اللهُ أَکْبَر، اللهُ أَکْبَر، اللهُ أَکْبَرُ عَلَی مَا هَدَانَا... .»

فرماندهان و مردم که بهترین لباس‌های خود را پوشیده بودند، همین‌که امام‌رضا﵇ و اطرافیان ایشان را با آن شکل دیدند، از اسب‌ها پایین آمدند و کفش‌ها را درآوردند؛ در روایتی آمده است: «برخی به‌زحمت و با کارد، کفش یا بندهای آن را می‌بریدند.»[۳۳] حضرت رضا﵇ کنار درب ایستادند و با صدای بلند فرمودند: «اللهُ أَکْبَرُ عَلَی مَا هَدَانَا...»؛ حاضران هم تکرار کردند. صدای گریه و فریاد جمعیت، مرو را به لرزه درآورده بود! امام‌رضا﵇ حرکت کردند؛ بعد از هر ده قدم می‌ایستادند و سه تکبیر می‌گفتند؛ به‌گونه‌ای که گویی زمین و آسمان به ایشان پاسخ می‌دادند. فضل‌بن‌سهل، وزیر و فرماندهٔ سپاه، به مأمون گفت: «اگر علی‌بن‌موسی با این روش به نماز برود [و به مصلا برسد]، مردم شیفتهٔ او می‌شوند و فریب خواهند خورد؛ بهتر است از ایشان بخواهی برگردد!» مأمون شخصی را فرستاد و از حضرت﵇ خواست که برگردند.

امام‌رضا﵇ کفش خود را پوشیدند و برگشتند[۳۴] و مصلا در حسرت نمازی از جنس نماز رسول خداﷺ ماند.

شهادت امام‌رضا علیه‌السلام

امام‌رضا علیه‌السلام، شب قبل از شهادت خود، دنبال هرثمه فرستادند و به او فرمودند: «آنچه می‌گویم بشنو و حفظ کن: هنگام بازگشت من به‌سوی خداوند فرا رسیده است و زمان آن است که به جَد و پدرانم ملحق شوم. این طغیانگر (مأمون) تصمیم گرفته است که مرا با انگور و انار مسموم کند؛ انگور را با نخ و سوزن مسموم کرده و انار را توسط غلامی که دستش مسموم است برایم دانه می‌کند. فردا مرا دعوت می‌کند تا از آن بخورم و حکم و قضا انجام می‌پذیرد... .»[۳۵]

در ادامهٔ روایت آمده است که وقتی هرثمه بعد از شهادت امام‌رضا علیه‌السلام، سخن حضرت دربارهٔ انگور و انار را به مأمون گفت، رنگ مأمون گاهی زرد و گاهی قرمز و گاهی سیاه می‌شد تا اینکه بی‌هوش شد و درحال بی‌هوشی با صدای بلند می‌گفت: «وای بر مأمون از جانب خدا، وای بر او از پیامبر؛ وای بر او از علی‌بن‌ابی‌طالب، وای بر او از جانب فاطمهٔ زهرا،... .» همچنین، هنگامی‌که به هوش آمد، به هرثمه گفت: «به خدا سوگند، نه تو و نه هیچ‌کس در زمین و آسمان، نزد من عزیزتر از رضا نیست؛ به خدا قسم، اگر به من خبر برسد که از آنچه دیدی و شنیدی، چیزی بازگو کرده‌ای، همان، مرگ تو خواهد بود.» هرثمه قول داد که اگر چیزی را بازگو کند، خون او برای مأمون حلال باشد و مأمون از او در کتمان آن، عهد و پیمان گرفت.[۳۶]

امام‌رضا علیه‌السلام به اباصلت فرمودند: «به قبهٔ هارون برو و از چهار طرف آن، مشتی خاک بیاور.» وقتی اباصلت خاک‌ها را آورد، حضرت خاک پشت سر را بوییدند و به زمین ریختند و فرمودند: «مأمون می‌خواهد مرا اینجا دفن کند؛ ولی سنگ سخت بزرگی ظاهر می‌شود که اگر همهٔ کلنگ‌های خراسان را بیاورند، نمی‌توانند آن را جدا کنند.» سپس خاکی را بوییدند که مربوط به بالای سر و پایین پا بود و همان سخن را تکرار کردند و درنهایت پس از بوییدن خاک طرف قبله (خاک مقابل هارون)، فرمودند: «اینجا برایم گودالی خواهند کَند... .»

آنگاه فرمودند: «ای اباصلت! فردا من نزد این فاجر می‌روم؛ اگر با سر برهنه بیرون آمدم، با من سخن بگو که پاسخ می‌دهم؛ ولی اگر با سر پوشیده بیرون آمدم، با من سخن نگو.»

اباصلت می‌گوید: «فردا حضرت لباس‌های خود را پوشیدند و در محراب

به انتظار نشستند تا آنکه غلام مأمون آمد و ایشان را همراه خود برد. امام علیه‌السلام حرکت کرد، من نیز رفتم؛ مقابل مأمون سبدی از انگور و دیگر میوه‌ها بود، در دستش نیز خوشهٔ انگوری بود که مقداری از آن را خورده بود. همین‌که امام‌رضا علیه‌السلام را دید، با شتاب از جا برخاست، حضرت را در آغوش گرفت، میان دو چشم ایشان را بوسید و در جای خود نشاند؛ سپس آن خوشهٔ انگور را به حضرت تعارف کرد و گفت: 'ای پسر رسول خدا، من تابه‌حال انگوری بهتر از این ندیده‌ام.' امام علیه‌السلام فرمودند: 'انگوری بهتر از این در بهشت هست!'

مأمون گفت: 'بفرما، میل کن!' امام علیه‌السلام فرمودند: 'میل ندارم.' مأمون گفت: 'نکند به من شک داری؟' حضرت علیه‌السلام آن خوشه را گرفتند، سه دانه میل کردند، خوشهٔ انگور را بر زمین انداختند و برخاستند.

مأمون بلند شد و گفت: 'کجا می‌روی؟' امام‌رضا علیه‌السلام فرمودند: 'آنجا که مرا فرستادی!'[۳۷] آنگاه درحالی‌که سرشان پوشیده بود، بیرون آمدند.»

سم در سلول‌های تن امام‌رضا علیه‌السلام نفوذ می‌کرد؛ آن‌قدر که تا خانه، بارها نشستند و برخاستند. امام عبا به سر کشیده بودند؛ اباصلت فهمید که کار تمام است. این خانه، قتلگاه غربت آقا شده بود و جز اباصلت، کسی نبود که بر او گریه کند. اما آمد؛ او که باید می‌آمد... .

اباصلت ادامه می‌دهد: «من با امام علیه‌السلام سخن نگفتم؛ حضرت وارد خانه شدند و در بستر خوابیدند و دستور دادند که درِ خانه بسته شود. در را بستم و در حیاط خانه، غمگین مانده بودم. ناگهان نوجوانی زیبا و مشکین‌موی دیدم که از همه به حضرت رضا علیه‌السلام شبیه‌تر بود. به‌طرف او رفتم و گفتم: 'چگونه از درِ بسته وارد شدید؟!' فرمودند: 'همان‌که در این هنگام، من را از مدینه به اینجا آورد، من را از درِ بسته وارد خانه کرد.'

عرض کردم: 'شما کیستید؟' فرمودند: 'ای اباصلت، من حجت خدا بر تو هستم؛ من محمدبن‌علی (امام‌جواد علیه‌السلام) هستم.' بعد به‌طرف پدر بزرگوارشان رفتند. همین‌که حضرت رضا علیه‌السلام فرزند خود را دیدند از جا برخاستند، او را در آغوش گرفتند، میان دو چشمش را بوسیدند... و سخنانی مخفیانه [از اسرار امامت] گفتند که نفهمیدم... آنگاه روح مطهر امام‌رضا علیه‌السلام به رضوان پرواز کرد.

حضرت جواد علیه‌السلام مشغول غسل پدر شدند. خواستم کمک کنم که فرمودند: 'با من کسانی هستند که کمک کنند!' آنگاه فرمودند: 'به داخل

برو و کفن و حنوط را بیاور.‘سپس پدر خود (امام‌رضا علیه‌السلام) را کفن کردند و بر او نماز خواندند. بعد فرمودند: ’تابوت را بیاور.‘ عرض کردم: ’نزد نجار بروم تا تابوت درست کند؟‘ فرمودند: ’به داخل خانه برو؛ آنجا تابوتی هست!‘ رفتم و تابوتی دیدم که قبل از این ندیده بودم.

امام‌جواد علیه‌السلام پدرشان را در تابوت گذاشتند و دو رکعت نماز خواندند... سپس امام‌رضا علیه‌السلام را از تابوت در آوردند و در بستر قرار دادند؛ طوری‌که گویا هنوز غسل و کفن نشده‌اند. آنگاه فرمودند: ’ای اباصلت، برخیز و در را برای مأمون باز کن.‘ در را باز کردم؛ دیدم مأمون است با غلامان. آن ملعون [که شهادت امام‌رضا علیه‌السلام برایش قطعی شده بود و] گریبان چاک داده بود و بر سر می‌زد، با گریه وارد شد؛ در حالی‌که می‌گفت: ’ای سرور من، دل من را با مصیبت خود به درد آوردی... .‘ [به‌این‌ترتیب]همان‌طور شد که امام‌رضا علیه‌السلام خبر داده بودند.»[۳۸]

طلوعی مانـــــدگار

تاریخ شهادت امام‌رضا علیه‌السلام براساس مشهورترین روایات، آخرِ ماه صفر سال ۲۰۳ق، در سن ۵۵ سالگی ایشان بوده است.

با آمدن امام‌جواد علیه‌السلام در میان بهت و حیرت اباصلت، خورشیدِ خورشیدها در دامان امام پس از خود، طلوعی دیگر یافت؛ طلوعی که این خاک را قطعه‌ای از بهشت کرد و انوار آن، پس از گذشت بیش از ۱۲۳۰ سال، هنوز و تا همیشه جلوه‌گر است.

پی‌نوشت‌ها:

۱. بحارالانوار، ج۴۹، ص۳؛ اعلام‌الوری، ص۳۰۲.
۲. عیون اخبارالرضا علیه‌السلام، ج۱، ص۱۵؛ بحارالانوار ، ج۴۹، ص۷.
۳. عیون اخبارالرضا علیه‌السلام، ج۱، ص۱۷.
۴. احقاق‌الحق، ج۱۲، ص۳۴۳.
۵. الغیبه، شیخ توسی، ص۲۹؛ نک: بحارالانوار ، ج۴۹، ص۲۵.
۶. اصول کافی، ج۱، ص۳۱۲؛ عیون اخبارالرضا علیه‌السلام، ج۱، ص۳۱؛ الارشاد، ج۲، ص۲۵۰.
۷. سیر اعلام‌النبلاء، ج۹، ص۳۸۸.
۸. الارشاد، ج۲، ص۲۶۳.
۹. المناقب، ج۴، ص۳۶۷.
۱۰. منتهی‌الآمال، ج۲، ص۳۵۲.
۱۱. بحارالانوار، ج۴۹، ص۲۲۱.
۱۲. بحارالانوار، ج۴۹، ص۳۲۹، نقل از: عیون اخبارالرضا علیه‌السلام.
۱۳. بحارالانوار، ج۴۹، ص۹۰تا۹۴ (گزیده‌شده از احادیث گوناگون).
۱۴. بحارالانوار، ج۴۹، ص۹۰تا۱۰۴ (برگزیده از روایات گوناگون).
۱۵. نک: بحارالانوار ، ج۲۶، ص۱۵۹.
۱۶. همان، ص۱۳۸.
۱۷. اعلام‌الوری، ص۳۱۵؛ بحارالانوار، ج۴۹، ص۱۰۰.
۱۸. گویا مقصود مجوسیان باشد.
۱۹. عیون اخبارالرضا علیه‌السلام، ج۲، ص۱۳۹؛ التوحید، ص۴۱۷.
۲۰. عیون اخبارالرضا علیه‌السلام، ج۲، ص۲۷.
۲۱. بصائر الدرجات، ص۳۶۵؛ دلائل الامامه، ۳۴۳؛ بحارالانوار، ج ۴۹، ص ۸۸ .
۲۲. مناقب آل‌ابی‌طالب، ج۴، ص۳۳۴؛ بحارالانوار، ج۴۹، ص۵۷.
۲۳. اخبار و آثار امام‌رضا علیه‌السلام، ص۱۵۲.
۲۴. بحارالانوار، ج۴۹، ص۶۳.
۲۵. عیون اخبارالرضا علیه‌السلام، ج۲، ص۴۶۳.
۲۶. عیون اخبارالرضا علیه‌السلام، ج۱، ص۱۶۹؛ بحارالانوار، ج۲۳، ص۳۵، نقل از: کمال‌الدین.
۲۷. عیون اخبارالرضا علیه‌السلام، ج۱، ص۱۷۱.
۲۸. الکافی، ج۲، ص۲۰۷.
۲۹. بحارالانوار، ج۴۹، ص۱۲۷.
۳۰. اخبار و آثار امام‌رضا علیه‌السلام، ص۲۷۷؛ عیون اخبارالرضا علیه‌السلام، ج۲، ص۱۳۵.
۳۱. عیون اخبارالرضا علیه‌السلام، ج۲، ص۱۴۹.
۳۲. الارشاد، ج۲، ص۲۵۰.
۳۳. منتهی‌الآمال، ج۲.
۳۴. اصول کافی، ج۲ (کتاب الحجّه)، ص۴۰۷.
۳۵. عیون اخبارالرضا علیه‌السلام، ج۲، ص۲۴۸.
۳۶. عیون اخبارالرضا علیه‌السلام، ج۲، ص۲۵۳.
۳۷. عیون اخبار الرضا علیه‌السلام، ج۲، ص۲۴۴ و۲۴۵.
۳۸. عیون اخبارالرضا علیه‌السلام، ج۲، ص۲۴۴ و۲۴۵.

فصل دوّم

شرط حضور

احـــکام زائر

احکام مسافر

نماز مسافر

۱. مسافری که کثیرالسفر نیست، در سفر، باید نمازهای چهار رکعتی را شکسته، یعنی دو رکعتی به‌جا آورد؛ به‌شرط آنکه مسافتی که در سفر طی می‌کند، از ۸ فرسخ که حدود ۴۵ کیلومتر[۱] است، کمتر نباشد.

زائرانی که از فاصلهٔ ۲۲/۵ کیلومتری یا بیشتر به مشهد [یا هر شهر دیگری] می‌آیند، چنانچه کمتر از ده روز در مشهد می‌مانند یا نمی‌دانند

که چند روز در این شهر خواهند ماند، نمازشان شکسته است.

۲. مسافرانی که قصد دارند ده روز یا بیشتر و پشت‌سرهم در مشهد بمانند، در بین راه، نمازشان شکسته است؛ ولی در مشهد باید نماز را کامل به‌جا آورند. مدت‌زمان بین راه، در مسیر آمدن و رفتن، جزوِ این ده روز به حساب نمی‌آید.

۳. قصد ده روز، به‌معنای تصمیم بر ماندنِ حداقل ده روز کامل است. این ده روز به دو صورت محاسبه می‌شود:

الف. اگر مسافر، اول اذان صبح وارد شهری شود که قصد اقامت دارد، ده روز او، غروب روز دهم کامل می‌شود.

ب. اگر مسافر، بعد اذان صبح، به شهری وارد شود که قصد اقامت دارد، به نظر اکثر مراجع تقلید، ده روز او، بعد از ۲۴۰ ساعت (۱۰ تا ۲۴ ساعت) کامل می‌شود.

مثلاً اگر کسی در روز اول، اول اذان صبح وارد مشهد شود و بداند تا پایان روز دهم می‌ماند، از اذان صبح روز اول تا غروب روز دهم، نمازش کامل است؛ ولی اگر تا آخر روز دهم نمی‌ماند، نمازش شکسته است.

اگر شخصی وسط روز به مشهد برسد، درصورتی‌که تصمیم دارد تا همان ساعت از روز یازدهم در این شهر بماند؛ مثلاً ساعت دهِ صبح به مشهد رسیده است و تصمیم دارد حداقل تا ساعت دهِ صبح روز یازدهم بماند، نمازش کامل است؛ ولی اگر بخواهد زودتر برود، باید نماز را شکسته اقامه کند.

۴. مسافری که تصمیم دارد بیشتر از ده روز، مثلاً سیزده یا پانزده روز در مشهد بماند، لازم نیست پس از تمام‌شدن ده روزِ اول، دوباره قصد ماندن ده روز دیگر را داشته باشد؛ این شخص، در روزهای بعد هم باید نمازش را کامل به‌جا آورد و نیت ده روزِ او برای بیش از ده روز هم معتبر است.

۵. کسی‌که شغل او مسافرت است، در سفری که جزوِ شغل اوست و سفر سیاحتی نیست، باید نماز را کامل بخواند؛ مثل رانندهٔ قطار، رانندهٔ ماشین‌های برون‌شهری، خلبان و ملوان؛ اما همین فرد اگر برای سیاحت یا زیارت به سفر برود،[۲] باید به احکام مسافر عمل کند.

۶. مسافری که تصمیم دارد ده روز در مشهد بماند؛ اگر از قصد خود برگردد، تکلیف او به شرح زیر است:

الف: اگر قبل از خواندن یک نماز چهار رکعتی از قصد خود برگردد، یعنی تصمیم بگیرد کمتر از ده روز در مشهد بماند، باید نماز را شکسته بخواند.

ب. درصورتی‌که بعد از خواندن یک نماز چهار رکعتی از قصد خود برگردد، تا وقتی‌که در مشهد است، باید نماز را کامل به‌جا آورد.

۷. مسافری که قصد دارد ده روز در مشهد بماند، باید به این نکات توجه کند:

الف. اگر تصمیم ندارد به اطراف مشهد (جایی که جزء شهر مشهد به

حساب نمی‌آید) برود، یعنی تمام ده روز را در مشهد می‌ماند یا تصمیم دارد که به بعضی از زمین‌ها و مزرعه‌ها یا باغ‌هایی سر بزند که متصل به مشهد است، به‌گونه‌ای که رفتن به آنجا با قصد اقامت او در مشهد منافات نداشته باشد، باید نماز را کامل بخواند.

ب. اگر تصمیم دارد در بین ده روز به جایی برود که فاصلهٔ آن تا مشهد چهار فرسخ یا بیشتر است و دوباره به مشهد برگردد، نمی‌تواند قصد ده روز کند و نمازش شکسته است؛ چون پیش از ماندنِ ده روزِ کامل در مشهد، به مسافرت خواهد رفت. اما وقتی برگشت، اگر حداقل ده روز دیگر در مشهد می‌ماند، باید قصد ده روز کند و پس از آن، نمازش کامل است؛ ولی اگر هنوز هم تصمیم ندارد ده روز بماند، باز هم نمازش شکسته است.

ج. اگر تصمیم دارد در بین ده روز به جایی در اطراف مشهد برود که فاصلهٔ آن تا مشهد کمتر از چهار فرسخ است، ولی کمتر از دو ساعت در آنجا می‌ماند؛ یعنی در تمام ده روز، کمتر از دو ساعت بیرون از مشهد خواهد بود، دراین‌صورت نمازش کامل است؛ اما اگر از اول تصمیم دارد در بین ده روز، به اطراف مشهد برود و می‌داند که این بیرون‌رفتن، بیش از دو ساعت طول می‌کشد، دراین‌صورت قصد ده روز او صحیح نیست و نمازش شکسته است؛ هرچند این فاصله، کمتر از چهار فرسخ باشد.[۳]

د. اگر تصمیم دارد پس از ده روز ماندن در مشهد، به جایی برود که کمتر از چهار فرسخ با مشهد فاصله دارد، دراین‌صورت نیز نمازش کامل است.

حکم جاگرفتن برای نماز

۱. مسجد، مکان عمومی مسلمانان است و همهٔ مسلمانان در استفاده از آن مساوی هستند؛ به‌شرط آنکه این استفاده، مخالف شرع و شأن آن مکان مقدس نباشد. اگر در مسجد، شخصی قبل از دیگری جایی را برای نماز یا قرائت قرآن یا خواندن دعا در اختیار گرفت، دیگری نمی‌تواند آن مکان را از او بگیرد. نماز بر سایر کارها مقدم است و اگر شخصی در مسجد، به‌منظور تلاوت قرآن، مطالعه، دعاخواندن یا... جا گرفته است و در همان مسجد، جای دیگری برای اقامهٔ نماز نباشد یا وقت نماز جماعت باشد و جای دیگری برای نماز جماعت وجود نداشته نباشد، اولویت با نماز است. بنابراین فردی که در کنار صفوف به‌هم‌فشردهٔ نماز جماعت، مشغول قرائت قرآن و... است، واجب است جای خود را به نمازگزار بدهد.[۴]

۲. گذاشتن رحل (چیزی مثل لباس و عبا و سجاده)، درصورتی که به‌قدر

مکان لازم برای نمازخواندن باشد یا بیشتر آن را بگیرد، مانند نشستن است؛ یعنی کسی‌که رحل گذاشته و جا گرفته است، در استفاده از آن مکان، حق اولویّت دارد و دیگران نمی‌توانند جای او را بگیرند. گذاشتن مهر، تسبیح، شانه و مانند این‌ها، چنین حکمی ندارد و حقی برای شخص ایجاد نمی‌کند.

۳. اگر کسی رحل یا سجاده و مانند آن را بگذارد و زمانی طولانی سپری شود یا برود و برنگردد، طوری‌که بدون برداشتن رحل نتوان در آن محل نماز خواند، دیگران می‌توانند آن را بردارند و نماز بخوانند. کسی‌که آن رحل را برمی‌دارد، باید آن را نگهدارد تا صاحبش برگردد؛ تصرف در رحلِ دیگران (اشیا یا اموالِ دیگران) جایز نیست و نمی‌توانند روی سجادهٔ آن‌ها نماز بخوانند.

حرم‌های مطهر

۱. زیارتگاه‌ها در همهٔ احکامی که گفته شد، مانند مساجد بوده و در استفاده از آن‌ها همهٔ مردم مساوی هستند. بنابراین اگر کسی برای زیارت یا نماز یا دعا یا قرائت قرآن جایی برای خودش گرفته است، دیگران حق ندارند برایش مزاحمت ایجاد کرده یا از آن مکان بیرونش کنند.

۲. حکم گذاشتن رحل و مانند آن و بقای آن (تصرف‌نکردن در آن)، احکام گذاشتن رحل در مسجد را دارد.

پاسخ به پرسش‌هایی دربارهٔ احکام نماز جماعت

۱. اگر نماز افراد صف جلو به‌دلیل مسافربودن، در دو رکعت تمام شد، حکم نماز صف‌های بعد چیست؟

* درصورتی‌که با صف قبل، بیشتر از یک قدم فاصله ایجاد شود:

الف. حضرت امام‌خمینی رحمه‌الله، آیت‌الله سیستانی ’حفظه‌الله‌تعالی‘ و آیت‌الله زنجانی ’حفظه‌الله‌تعالی‘: باقی‌ماندن بر جماعت اشکال دارد و بنابر احتیاط واجب، نماز فرادا می‌شود؛ اگرچه بلافاصله اقتدا کنند.

ب. آیت‌الله گلپایگانی رحمه‌الله و آیت‌الله صافی گلپایگانی ’حفظه‌الله‌تعالی‘: نماز صف بعد فرادا می‌شود.

ج. آیت‌الله مکارم شیرازی ’حفظه‌الله‌تعالی‘: اگر صف جلو بلافاصله اقتدا کنند، نماز جماعت صحیح است؛ درضمن، مجرد فاصله‌شدن به یک صف به جماعت آسیب نمی‌رساند؛[۵] ولو بلافاصله اقتدا نکنند.

آیت‌الله خوئی ﷺ، آیت‌الله اراکی ﷺ، آیت‌الله وحید خراسانی ‘حفظه‌الله‌تعالی’ و آیت‌الله تبریزی ﷺ و مقام معظم رهبری ‘مدظله‌العالی’: اگر صف جلو بلافاصله اقتدا کنند، نماز جماعت صحیح است.

* درصورتی‌که با صف قبل، کمتر از یک قدم فاصله ایجاد شود:

الف. فتوای مشهور: چه صف جلو اقتدا کنند و چه اقتدا نکنند، نماز صف بعد درست است.

ب. آیت‌الله سیستانی و آیت‌الله وحید خراسانی ‘حفظهماالله‌تعالی’: اگر صف جلو اقتدا کنند، نماز جماعت صحیح است؛ وگرنه فرادا می‌شود.[۶]

۲. در رکعت اوّل و دوّم نماز جماعت، درحالی‌که امام درحال قرائت حمد و سوره است؛ مأموم چه وظیفه‌ای دارد؟

* در نمازهای اخفاتی (نمازهایی که امام جماعت، حمد و سوره را آهسته می‌خواند):

الف. امام‌خمینی ﷺ، آیت‌الله خوئی ﷺ و آیت‌الله نوری‌همدانی ‘حفظه‌الله‌تعالی’ آیت‌الله تبریزی ﷺ و آیت‌الله وحید خراسانی ‘حفظه‌الله‌تعالی’: مأموم نباید در دو رکعت اوّل نماز، حمد و سوره بخواند.[۷]

ب. آیت‌الله فاضل لنکرانی ﷺ و آیت‌الله سیستانی و آیت‌الله مکارم شیرازی ‘حفظهماالله‌تعالی’: بنابر احتیاط واجب، [حمد و سوره را] نخواند.[۸]

ج. آیت‌الله اراکی ﷺ، آیت‌الله گلپایگانی ﷺ، آیت‌الله بهجت ﷺ و آیت‌الله صافی ‘حفظه‌الله‌تعالی’: مکروه است حمد و سوره را بخواند.[۹]

نکته: براساس فتوا یا احتیاط واجبِ مشهور مراجع عظام، وظیفهٔ مأموم، ترک قرائت است؛ ولی مستحب است مشغول به ذکر تسبیح و تحمید و صلوات باشد.[۱۰]

* در نمازهای جهریه (نمازهایی که صدای امام جماعت هنگام قرائت حمد و سوره، شنیده می‌شود):

الف. اگر صدای امام را بشنود:

فتوای مشهور مراجع عظام تقلید: ولو اینکه کلمات را تشخیص نمی‌دهد؛ باید حمد وسوره را نخواند.

آیت‌الله صافی ‘حفظه‌الله‌تعالی’، آیت‌الله گلپایگانی ﷺ و آیت‌الله بهجت ﷺ: بنابر احتیاط واجب، نخواند.[۱۱]

نکته: براساس نظر مشهور مراجع عظام تقلید، در نمازهای جهریه که صدای امام جماعت شنیده می‌شود: ترک قرائت، واجب؛ سکوت، احتیاط

مستحب و ذکر، جایز است.[۱۲]

ب. اگر صدای امام را نشنود:

نظر مشهور مراجع عظام تقلید: مستحب است که حمد و سوره را بخواند؛ ولی باید آهسته بخواند و اگر سهواً بلند بخواند، اشکال ندارد.

آیت‌الله مکارم شیرازی ’حفظه‌الله‌تعالی‘: جایز است.

۳. اگر مأموم دررکعت دوّمِ امام جماعت اقتدا کند، آیا می‌تواند قنوت و تشهد را بخواند؟

نظر مشهور مراجع عظام تقلید: خواندن قنوت و تشهد، مستحب است؛ ولی در موقع تشهد، از باب تبعیّت از امام جماعت، بنشیند و احتیاط [واجب] این است که در موقع تشهد به‌حالت تجافی بنشیند.

آیت‌الله بهجت ﷺ: بنابر احتیاط مستحب، [در موقع تشهد،] به‌حالت تجافی بنشیند.[۱۳]

۴. اگر مأموم در دو رکعتِ آخر نماز چهار رکعتی، به امام جماعت اقتدا کند، آیا لازم است حمد و سوره را بخواند؟

اجماع: دراین‌صورت بر مأموم لازم است خودش حمد و سوره را بخواند؛ ولی اگر به‌اندازهٔ خواندن سوره مهلت پیدا نکرد، حمد را تمام کند.[۱۴]

۵. اگر مأموم بداند درصورتی‌که در رکعت سوم یا چهارم به امام اقتدا کند و حمد را بخواند، به رکوع نمی‌رسد، چه وظیفه‌ای دارد؟

اجماع: بنابر احتیاط واجب، باید صبر کند تا امام به رکوع رود و بعد اقتدا کند.[۱۵]

۶. اگر مأموم با این یقین که به رکوع امام می‌رسد، سوره را بخواند و به رکوع نرسد، حکم نمازش چیست؟

نظر مشهور مراجع عظام تقلید: جماعتش صحیح است.

آیت‌الله زنجانی، آیت‌الله مکارم شیرازی، آیت‌الله وحید خراسانی ’حفظهم‌الله‌تعالی‘ و آیت‌الله تبریزی ﷺ: درصورتی‌که متابعت عرفی به‌هم نخورد، جماعتش صحیح است.

آیت‌الله خوئی ﷺ: جماعتش صحیح نیست و تبدیل به فرادا می‌شود.[۱۶]

۷. در نماز جماعت، کیفیت قرائت مأموم از جهت جهر و اخفات باید چگونه باشد؟

اجماع: بر مأموم واجب است که حتی قرائت بسم الله را به‌صورت آهسته بخواند، چه در نمازهای اخفاتی و چه جهریه؛ همچنین فرق نمی‌کند که قرائت

مستحب باشد، مثل وقتی که در نمازهای جهریه صدای امام را نمی‌شنود یا اینکه قرائت واجب باشد، مثل وقتی که یک رکعت از امام جماعت عقب است.[۱۷]

۸. آیا متابعت مأموم از امام در افعال نماز، واجب است؟

نظر مشهور مراجع عظام تقلید: متابعت در افعال نماز، بر مأموم واجب است؛ یعنی باید افعال نماز را یا با امام جماعت یا کمی بعد از او انجام دهد.

آیت‌الله بهجت رحمه‌الله: احتیاط واجب در این است که با امام جماعت هم انجام ندهد؛ بلکه کمی بعد از او انجام دهد.[۱۸]

۹. اگر مأموم سهواً یا به‌خیال اینکه امام جماعت سر از رکوع یا سجده برداشته است، از رکوع یا سجده سر بردارد و ببیند که امام جماعت در رکوع و سجده است، چه وظیفه‌ای دارد؟

نظر مشهور مراجع عظام تقلید: باید به رکوع وسجده برگردد و [در این حالت] زیادی رکن، نماز را باطل نمی‌کند.

آیت‌الله سیستانی 'حفظه‌الله‌تعالی': بنابر احتیاط واجب، به رکوع و سجده برگردد و [در این حالت] زیادی رکن، نماز را باطل نمی‌کند.

نکته: براساس نظر مشهور مراجع عظام تقلید و از نظر آیت‌الله سیستانی 'حفظه‌الله‌تعالی' بنابر احتیاط واجب، اگر مأموم، به رکوع برگردد و پیش از آنکه به رکوع برسد، امام جماعت سر بردارد؛ نمازش باطل است.[۱۹]

۱۰. اگر مأموم سهواً سر از رکوع یا سجده بردارد و ببیند که امام جماعت هنوز سر برنداشته است؛ اما، عمداً برنگردد؛ حُکمش چیست؟

امام‌خمینی رحمه‌الله و آیت‌الله فاضل لنکرانی رحمه‌الله: گناه کرده است؛ اما جماعتش صحیح است و احتیاط مستحب نیز این است که نماز را تمام و دوباره اعاده کند؛ مگر اینکه قبل از اتمام ذکر واجب، از رکوع یا سجده بلند شده باشد که در این صورت، نمازش باطل است.

آیت‌الله سیستانی 'حفظه‌الله‌تعالی': بنابر احتیاط واجب، جماعتش باطل ولی نمازش صحیح است؛ به‌شرط اینکه منافی نماز انجام نداده باشد.[۲۰]

آیت‌الله مکارم شیرازی 'حفظه‌الله‌تعالی': در تمام مواردی که مأموم باید برگردد؛ اگر عمداً برنگردد، نمازش اشکال دارد.

آیت‌الله خوئی رحمه‌الله و آیت‌الله وحید خراسانی 'حفظه‌الله‌تعالی': گناه نکرده است؛ ولی جماعتش باطل و نمازش به‌صورت فرادا صحیح است.[۲۱]

۱۱. آیا در نماز جماعت، مأموم باید در اقوال هم از امام جماعت تبعیت کند؟

اجماع: در اقوال [غیر از تکبیرةالاحرام و سلام که در ادامه بررسی می‌شود]، متابعت از امام جماعت، واجب نیست؛ یعنی لازم نیست متأخر از امام جماعت یا هم‌زمان با او، اذکار را بگوید و فرقی بین اذکار واجب و مستحب نیست و فرقی نمی‌کند که اذکار را از امام جماعت بشنود یا نشنود؛ اگرچه احتیاط مستحب است که متأخر از امام جماعت انجام دهد، خصوصاً جایی که صدای امام را می‌شنود.[۲۲]

۱۲. آیا مأموم می‌تواند قبل از امام جماعت سلام نماز را بگوید؟ اگر قبل از امام جماعت سلام داد، حکم نمازش چیست؟

نظر مشهور مراجع عظام تقلید: اگر مأموم حتی عمداً پیش از امام سلام دهد، نمازش صحیح است.

آیت‌الله گلپایگانی رحمه‌الله و آیت‌الله صافی گلپایگانی 'حفظه‌الله‌تعالی': بنابر احتیاط مستحب، زودتر سلام ندهد.

آیت‌الله سیستانی 'حفظه‌الله‌تعالی': نمازش به‌صورت جماعت صحیح است.

آیت‌الله خوئی رحمه‌الله و آیت‌الله وحید خراسانی 'حفظه‌الله‌تعالی': اگر سهواً سلام دهد، نمازش اشکال ندارد و ظاهر این است که اگر عمداً هم سلام دهد، درصورتی‌که از اول نماز قاصد نبوده است (قصد نکرده است)، نمازش صحیح است.

آیت‌الله فاضل لنکرانی رحمه‌الله: اگر عمداً سلام دهد، نمازش اشکال دارد؛ یعنی بنابر احتیاط واجب، نماز را اعاده کند؛ ولی اگر نیت فرادا کرده یا سهواً سلام داده است، نمازش صحیح است.

آیت‌الله بهجت رحمه‌الله: اگر عمداً هم سلام دهد، بنابر اقوی، نمازش صحیح است؛ ولی احتیاط در این است که اگر عذری ندارد و می‌خواهد قبل از امام سلام دهد، قصد انفراد (فرادا) کند.[۲۳]

۱۳. آیا مأموم می‌تواند قبل از امام جماعت تکبیرةالاحرام بگوید؟

اجماع: مأموم نباید تکبیرةالاحرام را پیش از امام بگوید.

نظر مشهور مراجع عظام تقلید: بنابر احتیاط واجب تا تکبیر امام جماعت تمام نشده است، تکبیر نگوید.

آیت‌الله سیستانی 'حفظه‌الله‌تعالی': بنابر احتیاط مستحب تا تکبیر امام جماعت تمام نشده است، تکبیر نگوید.

روزهٔ مسافر

۱. مسافری که نمازش شکسته است، نباید روزه بگیرد؛ بنابراین اگر قصد ندارد ده روز در مشهد مقدس یا هر شهر دیگری بماند، در مدت اقامت خود نمی‌تواند روزه بگیرد.

۲. کسانی‌که در سفر، نمازشان کامل است، مثل افرادی که شغلشان مسافرت است، می‌توانند در سفر روزه بگیرند؛ همچنین کسانی‌که قصد دارند ده روز در شهری بمانند، می‌توانند در مکانی که قصد اقامت ده روز کرده‌اند، روزه بگیرند.

۳. حکم گرفتن روزهٔ نذر در سفر به این شرح است:

الف. یکی از شرایط نذرکردن روزه، نداشتنِ روزهٔ قضاست.[۲۴]

ب. نذرکردن روزهٔ واجب مانند روزهٔ ماه مبارک رمضان یا نظیر آن صحیح نیست؛ یعنی نمی‌توانیم نذر کنیم که روزهٔ ماه مبارک رمضان یا روزهٔ واجب دیگری را در سفر به‌جا آوریم. همچنین، در ماه مبارک رمضان، به‌جز روزهٔ واجب این ماه، روزهٔ دیگری گرفته نمی‌شود.

ج. نذر روزهٔ مستحبی در سفر صحیح است؛ به‌شرط اینکه در وطن نذر کند؛ مثل اینکه نذر کند روز معیّنی را در سفر روزه بگیرد.

د. اگر نذر کند که چه مسافر باشد و چه مسافر نباشد، در روز معیّنی روزهٔ مستحبی بگیرد؛ این نذر صحیح است.

ه. درصورتی‌که نذر کند روزهٔ مستحبی بگیرد و روز آن را مشخص نکند، نمی‌تواند آن را در سفر به‌جا آورد.

۴. کسی‌که نمی‌داند روزهٔ مسافر باطل است؛ اگر در سفر روزه بگیرد و در بین روز بفهمد که روزهٔ مسافر باطل است، روزه‌اش باطل می‌شود و اگر تا مغرب نفهمد، روزه‌اش صحیح است.

۵. اگر کسی فراموش کند مسافر است یا فراموش کند که روزهٔ مسافر صحیح نیست و در سفر روزه بگیرد، روزه‌اش باطل است.

احکام نذر

یکی از سنّت‌های پسندیدهٔ مسلمانان، نذرکردن اموال یا انجام کارهایی به‌نیّت معصومان علیهم‌السلام یا وقف ملک و مالی برای آن بزرگواران است. این سنّت حسنه همچنان رواج دارد و ازآنجاکه گاهی زائران برای عمل به نذر خود، به مکان مدّنظر مشرف می‌شوند؛ توجه به برخی از احکام نذر و وقف، ضروری است که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. برای واجب‌شدن نذر، باید صیغهٔ نذر خوانده شود و لازم نیست شخص، آن را به عربی بخواند؛ پس چنانچه مثلاً بگوید: «اگر مریضی من خوب شد، بر من واجب است که برای خدا، ده هزار تومان به حرم امام‌رضا علیه‌السلام بدهم»، نذر او صحیح است و باید مطابق آن عمل کند؛ اما اگر صیغهٔ نذر را نخوانده باشد، عمل به آن نذر واجب نیست.

۲. انسان باید کاری را نذر کند که انجام‌دادن آن برایش ممکن باشد؛ مثلاً کسی که نمی‌تواند پیاده به مشهد برود، اگر چنین نذری کند، نذرش صحیح نیست.

۳. اگر انسان نذر کند کاری را انجام دهد، باید همان‌طور عمل کند که نذر کرده است؛ مثلاً اگر نذر کند روز اوّل ماه به زیارت برود، چنانچه روز قبل یا بعد از آن برود، کفایت نمی‌کند و به نذر خود عمل نکرده است.

۴. اگر انسان نذر کند که به زیارت امام‌رضا علیه‌السلام برود، درصورتی‌که به زیارت امام دیگری برود، کافی نیست و چنانچه به‌واسطهٔ عذری مانند بیماری یا تنگ‌دستی نتواند امام‌رضا علیه‌السلام را زیارت کند، عمل‌کردن به نذر بر او واجب نیست.

۵. کسی‌که نذر کرده است به زیارت برود و غسل زیارت و نماز آن را نذر نکرده است؛ لازم نیست غسل و نماز زیارت را به‌جا آورد.

۶. اگر انسان چیزی را نذر امام‌رضا علیه‌السلام یا دیگر معصومان علیهم‌السلام کند، چنانچه در این نذر مصرف معیّنی را قصد کرده باشد، باید به همان مصرف برساند و اگر مصرف معیّنی را قصد نکرده باشد، باید به فقیران و زائران بدهد یا مسجد و مانند آن بسازد و ثواب آن را به همان بزرگوار علیه‌السلام هدیه کند؛ همچنین اگر خودش نتوانست آن مال را به مصارف معیّن برساند، باید به افراد مسئول در دفاتر نذورات حرم مطهر آن معصوم علیه‌السلام تحویل دهد تا به مصارف شرعی آن برسانند.

۷. اگر فردی برای حرم امام‌رضا علیه‌السلام چیزی ازقبیل فرش و پرده و وسایل روشنایی نذر کند، باید آن را به مصارف حرم برساند. برای این کار، می‌تواند مال یا اشیایی را که نذر کرده است، به مسئولان دفاتر نذورات تحویل دهد تا به مصارف معیّن‌شده برسانند.

۸. اگر نذر مشروط به گرفتن حاجت باشد، پس از گرفتن حاجت، عمل‌کردن به نذر واجب است و عمل‌کردن قبل از آن، واجب و کافی نیست؛ بنابراین اگر به نذر خود عمل کند و بعد حاجتش را بگیرد، باید دوباره نیز انجام دهد.

احکام امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر

در بحث امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر، منظور از «مَعْروُف» هر کاری است که ازنظر عقل و دین و شریعت، نیکو و پسندیده است و منظور از «مُنْکَر» هر کاری است که ازنظر عقل و دین و شریعت، به زشتی و پلیدی شناخته شده است.[۲۵]

بر این اساس، امربه‌معروف، یعنی سفارش و فراخواندن به نیکی‌ها و نهی‌ازمنکر، یعنی بازداشتن از بدی‌ها و زشتی‌ها.

دامنه و محدودهٔ امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر

سؤال: امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر شامل چه اموری می‌شود؟

همانطورکه در تعریف دو کلمهٔ «معروف» و «منکر» گفته شد، این دو کلمه، معنای بسیار گسترده‌ای دارند و شامل امور بسیاری می‌شوند: «اسلام نخواسته است که موضوع امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر را به امور معیّنی مثل عبادات، معاملات، مسائل اخلاقی، محیط خانوادگی و... محدود کند؛ بنابراین دو کلمهٔ معروف و منکر را که شامل تمامی امور نیک و بد می‌شمرند را به‌کار برده است.»[۲۶]

فقها نیز در بیانات خویش، متذکر گستردگی محدودهٔ امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر شده‌اند که چند نمونهٔ آن بدین شرح است:

۱. رهبر معظم انقلاب ’مدظله‌العالی‘:«خلاف‌های فراوانی از طرف آدم‌های لاأُبالی در جامعه وجود دارد: خلاف‌های سیاسی، خلاف‌های اقتصادی، خلاف در کسب وکار، خلاف در کار اداری، خلاف‌های فرهنگی؛ این‌ها همه خلاف است. کسی غیبت می‌کند، کسی دروغ می‌گوید، کسی توطئه می‌کند، کسی مسخره می‌کند، کسی کم‌کاری می‌کند، کسی ناراضی‌تراشی می‌کند، کسی مال مردم را می‌دزدد، کسی آبروی مردم را بر باد می‌دهد؛ این‌ها همه، منکر است. در مقابل این منکرها، عامل بازدارنده نهی است، نهی‌ازمنکر. بگویید: «آقا نکن»، این تکرار «نکن»، برای طرف مقابل، شکننده است.»[۲۷]

۲. آیت‌الله‌العظمی سیستانی ’حفظه‌الله‌تعالی‘: «معروف یعنی کار نیکی که عقل خوبی آن را درک می‌کند یا دین اسلام ما را به خوب‌بودنِ آن راهنمایی کرده است و منکر یعنی کار بد و ناپسند که عقل بدبودنِ آن را درک می‌کند یا خداوند ما را از ناپسندبودنِ آن آگاه کرده است.»[۲۸]

۳. آیت‌الله‌العظمی نوری همدانی ’حفظه‌الله‌تعالی‘: «معروف و منکر دارای

مفهوم گسترده‌ای می‌باشند، به‌طوری‌که در صحنهٔ زندگی انسان‌ها، هرآنچه که نیک است، اعم از امور فرهنگی، اعتقادی، اقتصادی، عبادی، اخلاقی، سیاسی، جسمی، روانی، فردی و اجتماعی، مشمول معروف و کلیهٔ آنچه که ناپسند و دارای عواقب و آثار نامطلوب است، چه فرهنگی و چه اقتصادی، چه سیاسی، چه روانی و چه جسمی و چه فردی و چه اجتماعی، همه‌وهمه، مشمول منکر می‌باشند.»[۲۹]

امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر در قرآن کریم

۱. ﴿وَ لْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ أُولئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾[۳۰] (و باید از میان شما، گروهی، [مردم را] به نیکی دعوت کنند و به کار شایسته وادارند و از زشتی بازدارند و آنان همان رستگارانند).

۲. ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ...﴾[۳۱] (شما بهترین امتی هستید که برای مردم پدیدار شده‌اید؛ [چون] امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر می‌کنید و به خدا ایمان دارید...).

۳. ﴿الَّذِينَ إِنْ مَكَّنّاهُمْ فِي الأَرْضِ أَقامُوا الصَّلاةَ وَ آتَوُا الزَّكاةَ وَ أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لِلَّهِ عاقِبَةُ الْأُمُورِ﴾[۳۲] ([مؤمنین]همان کسانی[هستند] که چون در زمین به آنان توانایی دهیم، نماز بر پا می‌دارند و زکات می‌دهند و امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر می‌کنند و سرانجام همهٔ کارها از آنِ خداست).

امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر در روایات

۱. امام‌علی ﷺ می‌فرمایند:

مَا أَعْمَالُ الْبِرِّ كُلُّهَا وَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عِنْدَ الأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ إِلَّا كَنَفْثَةٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ[۳۳]

همهٔ نیکی‌ها و جهاد در راه خدا دربرابر امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر چیزی نیست؛ مگر مانند قطره‌ای در برابر دریایی عمیق و پهناور.

۲. پیامبر ﷺ فرمودند:

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَيُبْغِضُ الْمُؤْمِنَ الضَّعِيفَ الَّذِي لَا دِينَ لَهُ

خداوند دشمن مؤمن ضعیف بی‌دین است.

گفتند:

فَقِیلَ لَهُ وَ مَا الْمُؤْمِنُ الَّذِی لَا دِینَ لَهُ.

«مؤمن بی‌دین کیست؟»

حضرت در پاسخ فرمودند:

قَالَ الَّذِی لَا یَنْهَی عَنِ الْمُنْکَرِ[۳۴]

کسی که نهی‌ازمنکر نمی‌کند.

۲. پیغمبر اکرم ﷺ می‌فرمایند:

کُلُّکُمْ رَاعٍ وَ کُلُّکُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِیَّتِهِ[۳۵]

تمام افراد شما به‌منزلهٔ حافظ و نگهبان یکدیگرید و تمام شما نسبت به یکدیگر مسئولید.

۳. پیامبر اکرم ﷺ فرموده‌اند:

مَنْ أَمَرَ بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَی عَنِ الْمُنْکَرِ فَهُوَ خَلِیفَةُ اللَّهِ فِی الأَرْضِ وَ خَلِیفَةُ رَسُولِه[۳۶]

کسی‌که امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر کند، جانشین خدا در زمین و جانشین پیامبر و کتاب اوست.

امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر از دیدگاه عقل

به‌طورمسلم زندگی اجتماعی برای انسان‌ها فواید و برکات فراوانی دارد و این فواید انسان را وادار به زندگی اجتماعی کرده است. ازآنجاکه در زندگی اجتماعی سرنوشت افراد به هم مربوط است و به‌اصطلاح افراد اجتماع در سرنوشت یکدیگر اثر دارند، حق نظارت در اعمال دیگران حق طبیعی و خاصیت زندگی اجتماعی است.

با توجه به پیوندهای اجتماعی، هیچ کار بدی در اجتماع انسانی در نقطهٔ‌خاصی محدود نمی‌شود، بلکه هرچه باشد همانند آتشی ممکن است به نقاط دیگر سرایت کند؛ ازاین‌رو عقلی‌بودن این دو وظیفه مشخص می‌شود. به‌عبارتِ‌دیگر، در اجتماع چیزی به‌عنوان ضرر فردی وجود ندارد و هر زیان فردی امکان این را دارد که به‌صورت یک زبان اجتماعی درآید. به‌همین‌دلیل، منطق و عقل به افراد اجتماع اجازه می‌دهد که در پاک نگه‌داشتن محیط زیست خود از هرگونه تلاش و کوششی خودداری

نکنند، اتفاقاً در بعضی از احادیث به این موضوع اشاره شده است. از پیغمبر اکرمﷺ چنین نقل شده است که فرموده‌اند:

یک فرد گنهکار، در میان مردم همانند کسی است که با جمعی سوار کشتی شود و به هنگامی که در وسط دریا قرار گیرد، تبری برداشته و به سوراخ‌کردن موضعی که در آن نشسته است بپردازد و هرگاه به او اعتراض کنند، در جواب بگوید من در سهم خود تصرف می‌کنم. اگر دیگران او را از این عمل خطرناک باز ندارند، طولی نمی‌کشد که آب دریا به داخل کشتی نفوذ می‌کند و یک‌باره همگی در دریا غرق می‌شوند.

پیامبرﷺ با این مثال جالب، منطقی‌بودن وظیفهٔ امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر را نشان داده‌اند و حق نظارت فرد بر اجتماع را یک حق طبیعی که ناشی از پیوند سرنوشت‌هاست، می‌داند.[۳۷]

شروط واجب‌شدن امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر

سؤال: شروط وجوب امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر چیست؟

پاسخ: امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر با حاصل‌شدن شروطی واجب می‌شود که عبارت‌اند از:

شرط اول: واجب‌بودن معروف و حرام‌بودن منکر؛

شرط دوم: شناخت معروف و منکر؛

شرط سوم: احتمال تأثیر امر و نهی؛

شرط چهارم: اِصرار گنهکار بر گناه؛

شرط پنجم: معذورنبودن فرد در انجام منکر یا ترک واجب؛

شرط ششم: مفسده و ضررنداشتن امر یا نهی.

تذکر به رعایت حجاب واجب

تذکر به رعایت حجاب از نمونه‌های امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر است و درصورت فراهم‌بودن شرایط آن، بر همهٔ افراد واجب است. برای آگاهی از شرایط امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر می‌توانید به توضیح‌المسائل مرجع خود مراجعه کنید.

در رساله‌های عملیّه، مراتب امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر به این شکل آمده است:

اول، انزجار قلبی؛

دوم، امرونهی زبانی؛

سوم، اقدام عملی با اجازهٔ حاکم شرع.

در این زمینه توجه به چند نکته ضروری است:

الف. شکی نیست که این مراحل در اماکن مقدس مثل حرم مطهر رضوی از تأکید بیشتری برخوردار است.

ب. اگرچه داشتن حجاب، تنها منحصر به استفاده از چادر نیست؛ اما رعایت قوانین حرم مطهر رضوی الزامی است. یکی از این قوانین، استفاده از پوشش کامل، یعنی چادر است.

ج. درزمینهٔ رعایت حجاب، به‌ویژه در مکان‌هایی مانند حرم مطهر رضوی، پوشش، به‌تنهایی کافی نیست؛ بلکه پرهیز از پوشیدن لباس‌هایی با رنگ یا دوخت زننده و نامناسب نیز الزامی است.

د. در مرحلهٔ اول مناسب است که تذکر به خانم‌هایی که حجاب را رعایت نکرده‌اند، ازطرف خواهران باشد؛ اما در حرم مطهر رضوی پس از آن و درصورت نیاز، خادمان مرد با رعایت مسائل شرعی دخالت می‌کنند.

احکام وقف

اهمیت وقف

وقف‌کردن، فضیلت زیاد و ثواب بسیار دارد. در روایتی معتبر و صحیح از امام‌صادق﵇ آمده است: «پس از مرگ، اجر و مزدی شخص را تبعیت نمی‌کند؛ مگر در سه خصلت (کار): ۱. صدقه‌ای که در زمان حیاتش جریان داده است؛ آن صدقه بعد از مرگش نیز همچنان جریان خواهد داشت (فضل و ثوابش به او می‌رسد)؛ ۲. سنّت هدایتی که پایه‌گذاری کرده است (معمول‌کردن راه و روشی صحیح)؛ به‌گونه‌ای‌که بعد از مرگش نیز به آن عمل می‌شود؛ ۳. فرزند صالحی که برای او دعا می‌کند.»[۳۸]

بنابراین وقف از مصداق‌های صدقهٔ جاریه است.

برخی از احکام وقف

۱. وقف آن است که انسان مالی را از مالکیت خود خارج و منفعت آن را در راه خدا خیرات کند.

۲. لازم نیست انسان صیغهٔ وقف را به عربی بخواند؛ مثلاً اگر بگوید: «خانهٔ خود را وقف کردم»، صحیح است.

۳. پس از وقف مال و تحویل آن، واقف نمی‌تواند عنوان آن را تغییر دهد؛ مثلاً اگر چیزی را وقف حرم امام‌رضا﵇ کرده باشد، نمی‌تواند از آن برای حرم امامی دیگر یا مسجد و حسینیه استفاده کند.

۴. اگر انسان مالی را مثلاً برای حرم امام‌رضا﵇ وقف کرده باشد، منافع آن باید صرف تعمیر، تأمین نور، اُجرت خدمتگزاران و نگهبانان و سایر هزینه‌های حرم مطهر شود. خودِ این افراد نمی‌توانند منافع موقوفات را به مصارف خاص برسانند؛ بنابراین لازم است به مسئولان دفتر موقوفات حرم مطهر تحویل دهند تا به مصارف شرعی آن برسد.

۵. تلف‌کردن و خسارت‌زدن به مال وقفی و هرگونه تصرفی که خلاف وقف باشد؛ حتی نوشتن مطالبی در قرآن‌ها یا کتاب‌های دعا جایز نیست و اگر خسارتی وارد شد، واردکنندهٔ آن خسارت، مدیون هست و باید جبران کند.

فروشِ عین (فروش مال وقفی) دو حالت دارد:

۱. مسجد و زیارتگاه: بنا بر نظر مشهور بدون‌اشکال جایز نیست؛ اگرچه به هر امری منجر و به هر عاقبتی منتهی شود؛ حتی اگر خراب شود.

۲. وقف‌های عمومی، غیرِ مسجد و زیارتگاه: بنابر نظر امام‌خمینی﵀، احتیاطاً جایز نیست.

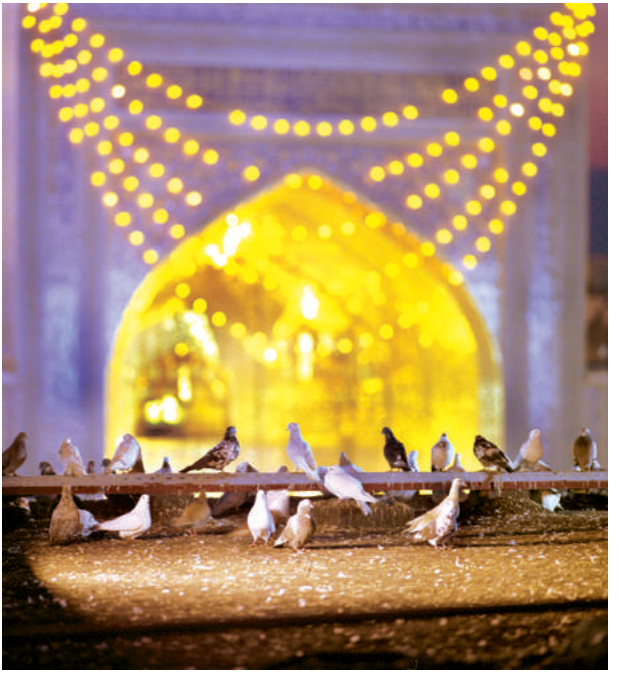

فروش متعلق وقف‌ها ازقبیل وسایل و فرش، چند حالت دارد:

۱. مادامی‌که باقی هستند و استفاده از آن‌ها ممکن است، فروش آن‌ها جایز نیست.

۲. اگر به‌طورکلی آن مکان از آن وسایل بی‌نیاز بود و نگهداشتن آن‌ها موجب خرابی می‌شود، چند حالت دارد:

الف. اگر واقف شرط کرده باشد که هنگام ضرورت و نیاز فروخته شود؛ در این‌صورت، فروختن آن اشکال ندارد.

ب. در همان زمینهٔ مصرف، مسجد یا... دیگری مماثل آن نیاز دارد، در آن جهت استفاده می‌شود.

ج. اگر مماثل نبود، اما به‌طورکلی مستغنی از آن بود؛ در مصالح عمومی استفاده می‌شود.

د. مطابق نظر مشهور، اگر استفاده از آن اصلاً ممکن نباشد؛ مگر این‌که فروخته شود و اگر بماند خراب و تلف می‌شود، باید فروخته شود و ثمن آن در آن محل، درصورتی‌که احتیاج به آن دارد، مصرف شود؛ وگرنه در مماثل آن، سپس در مصالح عمومی [برحسبِ آنچه گذشت]، صرف شود.

احکام معذورین

توقف جُنُب و حائض و نَفسا[۳۹] در محوطهٔ زیر گنبد حرم مطهر به نظر تمامی مراجع برای معذورین حرام است.

عبور از زیر گنبد به نظر برخی مراجع بلا اشکال است.

توقف و مکث در مسجد گوهرشاد، صحن گوهرشاد، مسجد بالاسر و رواق‌های دارالاخلاص، دارالفیض و دارالشکر که قبلاً مسجد بوده‌اند حرام است و عبور از آن‌ها به نظر برخی مراجع بی‌اشکال است.

احکام مسجد و حرم ائمه علیهم‌السلام

حرمت مسجد و حرم

۱. حفظ احترام مسجد و حرم واجب است؛ بنابراین هر کاری که موجب بی‌احترامی به این مکان‌های مقدس باشد، حرام است؛ مثل آب دهان انداختن یا با کفش واردشدن.

۲. نجس‌کردن زمین، سقف، بام و طرف داخلی دیوار مسجد و حرم ائمه علیهم‌السلام حرام است.

تطهیر مسجد و حرم

۱. اگر جایی از مسجد نجس شود، هرکس بفهمد باید فوراً آنجا را تطهیر کند.

۲. اگر جایی از حرم‌های مطهر ائمه علیهم‌السلام نجس شود، تطهیر آن واجب است.

۳. هنگامی‌که انسان از نجاست مسجد یا حرم‌های مطهر ائمه علیهم‌السلام اطلاع یافت، فوراً باید آن را تطهیر کند و نباید به‌قدری معطل کند که عرفاً بگویند تأخیر کرده است.

۴. برطرف‌کردن نجاست از مسجد یا حرم‌های مطهر ائمه علیهم‌السلام واجب کفایی است و فقط اختصاص به کسی ندارد که آنجا را نجس کرده یا سبب نجس‌شدن آن شده است. [یعنی وقتی یک نفر تطهیر را انجام دهد، کفایت می‌کند و بقیه تکلیفی ندارند.]

۵. اگر انسان نتواند جایی را که نجس شده است، تطهیر کند و کمک‌کننده‌ای هم پیدا نکند، تطهیر مسجد بر او واجب نیست؛ ولی اگر بی‌احترامی به مسجد یا حرم باشد، بنابر احتیاط واجب باید به کسی‌که می‌تواند آن را تطهیر کند، اطلاع دهد. بنابراین ازآنجاکه زائران محترم

نمی‌توانند این کار را انجام دهند، باید به مسئولان نظافت و خادمان این مکان‌های مقدس اطلاع دهند.

اقامهٔ نماز در مسجد و حرم

۱. نمازخواندن در مسجد مستحب است و حاضرنشدن در مسجد به‌ویژه برای همسایگان آن، درصورتی‌که عذری مثل بارش برف و باران نباشد، مکروه است.

۲. اقامهٔ نماز در حرم امامان معصوم علیهم‌السلام بسیار ثواب دارد.

۳. انسان باید ادب را رعایت بکند و جلوتر از قبر پیغمبر صلی‌الله‌علیه‌وآله و امام‌معصوم علیه‌السلام نماز نخواند. اگر نمازخواندن جلوتر از قبر پیغمبر صلی‌الله‌علیه‌وآله و امام‌معصوم علیه‌السلام بی‌احترامی به ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام باشد، حرام است؛ ولی نماز باطل نیست.[۴۰]

نماز تحیّت مسجد

وقتی انسان به مسجد می‌رود، مستحب است حدّاقل دو رکعت نماز به‌قصد تحیّت و احترام مسجد بخواند و اگر به‌جای نماز تحیّت، نماز واجب یا مستحب دیگری هم بخواند، کافی است.

بردن مهر و قرآن مسجد و حرم‌های مطهر

بردن مهر و قرآن و کتاب‌های دعای مسجدها، حرم‌های مطهر معصومان علیهم‌السلام و زیارتگاه‌ها جایز نیست و چنانچه کسی آن‌ها را به عمد یا سهو برده باشد، باید به همان مکان برگرداند. بردن دیگر امکانات مسجد و حرم‌های مطهر و سایر مکان‌های وابسته به آن‌ها نیز همین حکم را دارد و جایز نیست.

پرسش‌هایی دربارهٔ احکام حرم

۱. آیا اگر دستمان به ضریح نرسد، زیارتمان قبول است؟

بله؛ در زیارت، حضور و سلام بر امام معصوم علیه‌السلام کافی است. دست‌زدن به ضریح، زیارت نبوده و نشان قبولی زیارت هم نیست و هرچند تحمل زحمت در راه زیارت، اجر و ثواب زیادی دارد؛ اما از آداب زیارت آن است که زائر از هرگونه ایجاد مزاحمت و ناراحتی برای دیگران بپرهیزد.

۲. اگر نذر کرده باشیم مقداری پول داخل ضریح مطهر بیندازیم، آیا جایز است آن را به دفتر یا صندوق نذورات تحویل دهیم؟

اگر شخصی به این شکل، نذر شرعی کرده و صیغهٔ نذر را خوانده باشد،

درصورتی‌که ممکن باشد، باید به همین صورت به نذر خود عمل کند؛ اما اگر انجام‌دادن آن ممکن نباشد، عمل‌کردن به نذر واجب نیست و می‌تواند آن مبلغ را به دفتر نذورات تحویل دهد.

۳. آیا مسافران می‌توانند نماز را در صف اول نماز جماعت به‌جا آورند؟

در جایی از احکام نماز جماعت نیامده است که مسافر نمی‌تواند در صف اول جماعت نماز بخواند؛ اما پس از سلام‌دادن مسافر در رکعت دوم، اگر با اتصال نداشتن او، فاصلهٔ بین دیگر مأمومین زیاد شود، اتصال آن‌ها به‌هم می‌خورد و نماز جماعتشان به فُرادا تبدیل می‌شود.

۴. چگونه برای اموات نماز بخوانیم؟

نمازهای قضا یا مستحبی، مثل نماز زیارت را می‌توان به‌نیابت از میت خواند. بنابر روایت صحیح، ثواب این نمازها به اموات می‌رسد و آن‌ها را خوشحال می‌کند.

یکی از نمازهای مستحب، دو رکعت نماز والدین است که به‌شکل زیر اقامه می‌شود:

در رکعت اول، سورهٔ مبارکهٔ حمد را بخواند و بعد، ده مرتبه این ذکر شریف را تکرار کند: ﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لی وَ لِوالِدَیَّ وَ لِلْمُؤْمِنینَ یَوْمَ یَقُومُ الْحِسابُ﴾[۴۱]

در رکعت دوم، سورهٔ مبارکهٔ حمد را بخواند و بعد ده مرتبه این ذکر شریف را تکرار کند: ﴿رَبِّ اغْفِرْلِی وَ لِوَالِدَیَّ وَ لِمَنْ دَخَلَ بَیْتِیَ مُؤْمِناً وَ لِلْمُؤْمِنینَ وَ الْمُؤْمِناتِ﴾؛[۴۲] (پروردگارا، مرا و پدر و مادرم و تمام کسانی را که با ایمان وارد خانهٔ من شدند و همهٔ مردان و زنان باایمان را بیامرز.)

بعد از سلام نماز نیز ده مرتبه بگوید: ﴿رَبِّ ارْحَمْهُمَا کَمَا رَبَّیَانِی صَغِیراً﴾؛[۴۳] (همان‌گونه که آن‌ها مرا در کوچکی تربیت کردند، مشمول رحمتشان قرار ده.)

۵. نمازخواندن در کدام قسمت از حرم معصومان علیهم‌السلام بیشترین ثواب را دارد؟

در قسمت بالاسر مبارک امام معصوم علیه‌السلام.

۶. نمازخواندن، مقابل یا جلوتر از مرقد معصومان علیهم‌السلام چه حکمی دارد؟

درصورتی‌که نمازخواندن جلوتر از قبر معصومان علیهم‌السلام بی‌احترامی محسوب شود:

۱. بنابر فتوای اکثر مراجع عظام تقلید، نمازگزار کار حرامی انجام داده است؛ ولی نمازش باطل نمی‌شود.

۲. بنابر نظر آیت‌الله مکارم شیرازی و آیت‌الله نوری همدانی 'حفظهماالله تعالی'، درصورت هتک حرمت، این کار، حرام بوده و نماز هم اشکال دارد.

درصورتی‌که نمازخواندن جلوتر از قبر معصومان علیهم‌السلام بی‌احترامی محسوب نشود:

۱. بنابر نظر مشهور (نظر اغلب مراجع تقلید)، بهتر است که رعایت ادب شود و جلوتر خوانده نشود.

۲. بنابر نظر آیت‌الله بهجت رحمه‌الله مکروه است.[۴۴]

۳. بنابر نظر مقام معظم رهبری 'مدظله‌العالی'، نمازخواندن جلوتر از قبر امام معصوم علیه‌السلام، وَلو بی‌احترامی نباشد، حرام است.[۴۵]

۴. اگر بین نمازگزار و قبر مطهر مانعی مانند دیوار باشد، به‌طوری‌که بی‌احترامی محسوب نشود، نماز در آن مکان اشکال ندارد؛ ولی فاصله‌شدن صندوق ضریح مطهر و پارچه‌ای که روی آن افتاده است، مانع محسوب نمی‌شود و کافی نیست.

۷. آیا دخیل‌بستن و قفل‌زدن به ضریح مرقد معصومان علیهم‌السلام جایز است؟

جایز نیست و نوعی بدعت به‌حساب می‌آید.

۸. در حرم‌های ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام، فرستادن صلوات با صدای بلند چه حکمی دارد؟

اگر صلوات‌فرستادن، برای دیگران ایجاد مزاحمت نکند، اشکال ندارد. صدازدن دیگران با صدای بلند و مانند آن کراهت دارد. این کار، پسندیده نیست و برای آن ثوابی وارد نشده است؛ بلکه بلندکردن صدا در حضور معصومان علیهم‌السلام می‌تواند تداعی‌کنندهٔ بی‌احترامی به ایشان نیز باشد.

۹. نذرهایی که مطابق مقررات آستان قدس رضوی نیست، چه حکمی دارد؟

براساس مقررات حرم مطهر رضوی انجام برخی نذرها امکان‌پذیر نیست؛ بنابراین اگر به هر دلیل، نذری کرده‌ایم که توانایی انجام آن را نداریم، عمل‌کردن به آن نذر واجب و لازم نیست.

۱۰. اشیاء و اموالی که در حرم‌ها یا کوچه و خیابان پیدا می‌شود، چه حکمی دارند؟

بر انسان واجب نیست مالی را که پیدا کرده است، بردارد؛ بلکه برداشتن شیئی که پیدا شده است؛ مثل پول، کفش، طلا و گوشی کراهت دارد و چنانچه برداشت:

الف. بنابر نظر مشهور (نظر اغلب مراجع تقلید)، اگر نشانه‌ای نداشته باشد که به‌واسطهٔ آن صاحبش معلوم شود، احتیاط آن است که با اجازهٔ مجتهد، آن را از طرف صاحبش صدقه دهد؛ ولی بنابر نظر آیت‌الله سیستانی [حفظه‌الله‌تعالی]، می‌تواند آن را برای خود بردارد؛ ولی بهتر است صدقه دهد.

ب. اگر نشانه‌ای دارد که به‌واسطهٔ آن می‌تواند صاحبش را پیدا کند و ارزش آن حدود ۲/۵ گرم نقره یا بیشتر باشد،[۴۶] باید تا یک سال اطلاع‌رسانی کند؛ مخصوصاً در هفته‌های اول، اطلاع‌رسانی را بیشتر تکرار کند. مثلاً به این صورت‌که هفتهٔ اول هر روز و بعد، هفته‌ای یک بار اعلام کند و نباید در اطلاع‌رسانی سهل‌انگاری کند؛[۴۷] ولی چنانچه آن اشیاء یا اموال را در جایی پیدا کند که معلوم است صاحبش پیدا نمی‌شود، بنابر احتیاط در همان روز با اجازهٔ مجتهد، آن را از طرف صاحبش صدقه بدهد.[۴۸]

نکته: در مکان‌هایی که محلّ مخصوصی برای جمع‌آوری و رساندن اشیای پیداشده اختصاص داده شده است یا اینکه در آنجا شخص امینی مسئولیت آن شیء را به عهده می‌گیرد؛ درصورتی‌که انسان به انجام تکلیف شرعی توسط آن‌ها اطمینان داشته باشد، می‌تواند به آن‌ها تحویل دهد.

۱۱. حضور خانوادگی در اماکن زیارتی برای کسانی‌که هدفی جز زیارت ندارند چه حکمی دارد؟

حضور خانوادگی در اماکن زیارتی اشکالی ندارد؛ البته درصورتی‌که مزاحمت و مفسده‌ای مثل تهییج شهوت و عمل منافی شأن حرم‌های مطهر نداشته باشد. شایسته است بانوان گرامی جدا از مردان و نامحرمان زیارت کنند و با حجاب کامل تشرف یابند؛ زیرا زیارت، مستحب و رعایت حجاب و عفت، واجب است؛ بنابراین نباید واجب را فدای مستحب کرد.

۱۲. حد واجب پوشش برای خانم‌ها در قسمت‌های مختلف بدن مانند پا و دست و صورت چیست؟

مطابق فتوای مراجع عظام، زن باید تمام بدن و موی خود را، به‌جز گردی صورت و دست‌ها تا مچ، دربرابر نامحرم بپوشاند؛ البته درصورتی‌که زینت و آرایش نداشته باشد. همچنین نباید لباس‌های جذاب و تحریک‌کننده

بپوشد؛ این کار چه عمدی باشد و چه از روی ناآگاهی، جایز نیست.

۱۳. در زمانی‌که زن جلوتر از مرد ایستاده باشد، حکم نماز آقایان و خانم‌ها چیست؟

نظر مراجع دربارهٔ نحوهٔ ایستادن زن و مرد، درحال اقامهٔ نماز متفاوت و به شرح زیر است:

الف. حضرت امام‌خمینی رحمه‌الله و آیت‌الله نوری همدانی 'حفظه‌الله‌تعالی': بنابر احتیاط مستحب، زن عقب‌تر از مرد بایستد.

ب. آیت‌الله صافی 'حفظه‌الله‌تعالی' و آیت‌الله بهجت رحمه‌الله: جلوتربودن زن یا محاذی‌بودن زن با مرد (ایستادن در یک راستا و کنارِ هم) مکروه است.

ج. آیت‌الله خویی رحمه‌الله، آیت‌الله خامنه‌ای 'مدظله‌العالی' و آیت‌الله تبریزی رحمه‌الله و آیت‌الله وحید خراسانی 'حفظه‌الله‌تعالی': در غیر مکه، دستِ‌کم یک وجب فاصله باشد.

د. آیت‌الله فاضل لنکرانی رحمه‌الله و آیت‌الله مکارم شیرازی 'حفظه‌الله تعالی': باید زن عقب‌تر بایستد.

ه. آیت‌الله سیستانی 'حفظه‌الله‌تعالی': بنابر احتیاط لازم زن عقب‌تر بایستد.

نظر مراجع عظام تقلید درزمینهٔ کیفیت عقب‌تر ایستادن زن نسبت به مرد عبارت است از:

الف. حضرت امام‌خمینی رحمه‌الله، آیت‌الله صافی 'حفظه‌الله‌تعالی' و آیت‌الله فاضل لنکرانی رحمه‌الله: بهتر است جای سجدهٔ زن عقب‌تر از جای ایستادن مرد باشد.

ب. آیت‌الله سیستانی 'حفظه‌الله‌تعالی': جای سجدهٔ زن برابر با جای دو زانوی مرد درحال سجده باشد.

ج. آیت‌الله مکارم شیرازی 'حفظه‌الله‌تعالی': جای سجدهٔ زن کمی عقب‌تر از جای سجدهٔ مرد باشد.

نکته: شایسته است زائران گرامی وقتی را برای زیارت و توقف در اماکن متبرکه انتخاب کنند که ازنظر روحی و جسمی در شرایط مطلوب باشند و همان‌طور که در آداب زیارت گفته شد، پس از زیارت نیز به‌سرعت حرم مطهر را ترک کنند. درازکشیدن و خوابیدن در این مکان‌های مقدس دور از ادب است؛ به‌ویژه برای خواهران عزیز؛ چراکه ممکن است باعث ایجاد مفسده شود.

پی‌نوشت‌ها:

۱. دربارهٔ مقدار مسافت شرعی چند نظریه وجود دارد:

الف. آیت‌الله شبیری زنجانی ‘حفظه‌الله‌تعالی’: حدود ۴۰ کیلومتر؛

ب. آیت‌الله مکارم شیرازی ‘حفظه‌الله‌تعالی’: حدود ۴۳ کیلومتر؛

ج. آیت‌الله خوئی ﷺ، آیت‌الله سیستانی و آیت‌الله وحید خراسانی ‘حفظهم‌الله‌تعالی’: حدود ۴۴ کیلومتر؛

د. حضرت امام‌خمینی ﷺ، مقام معظم رهبری ‘مدظله‌العالی’، آیت‌الله فاضل ﷺ و آیت‌الله صافی ‘حفظه‌الله‌تعالی’: حدود ۴۵ کیومتر.

۲. چنانچه مسافرت برای کار و زیارت باشد، باز هم نمازش کامل است؛ اما بنابر نظر آیات عظام سیستانی ‘حفظه‌الله‌تعالی’ و فاضل لنکرانی ﷺ اگر کثیرالسفر باشد، در سفر زیارتی باشد یا تفریحی نمازش کامل است. آیت‌الله مکارم ‘حفظه‌الله‌تعالی’: اگر کثیرالسفر باشد، درصورتی‌که تفریح یا زیارت کار اصلی او باشد، نمازش کامل است.

۳. مطلب یادشده براساس فتوای حضرت امام‌خمینی ﷺ است؛ اما در این خصوص، نظر مراجع دیگر فرق می‌کند:

آیت‌الله خامنه‌ای ‘مدظله‌العالی’: بیشتر از هفت یا هشت ساعت نشود.

آیت‌الله سیستانی ‘حفظه‌الله‌تعالی’: اگر بیشتر از نصف روز باشد، نماز کامل است.

آیت‌الله مکارم شیرازی ‘حفظه‌الله‌تعالی’: اگر به مکان‌های نزدیک برود که رفتن به آنجا با قصد اقامت منافات نداشته باشد، نماز کامل است؛ وگرنه نماز شکسته است.

۴. به نظر بعضی از مراجع (آیات عظام: وحید خراسانی ‘حفظه‌الله‌تعالی’ و سیستانی ‘حفظه‌الله‌تعالی’ بنابر احتیاط)، کسی که در مشاهد مشرفه مشغول زیارت یا دعا یا قرائت قرآن است، جایز نیست مزاحم او شوند؛ حتی برای نماز.

۵. یعنی فقط ازبین‌رفتن یک صف و ایجاد فاصله به این اندازه، به جماعت آسیب نمی‌رساند.

۶. *تحریرالوسیله*، ج ۱، *القول في الشرایط الجماعة*، مسئلهٔ ۷؛ *توضیح‌المسائل مراجع*، مسئلهٔ ۱۴۳۸؛ آیت‌الله وحید خراسانی ‘حفظه‌الله‌تعالی’، *توضیح‌المسائل*، مسئلهٔ ۱۴۴۶؛ *اجوبةالاستفتائات*، سؤال۵۷۷؛ *عروةالوثقی*، *شرائط‌الجماعة*، مسئلهٔ ۱۵و۱۹؛ آیت‌الله سیستانی ‘حفظه‌الله‌تعالی’ و آیت‌الله خوئی ﷺ، *منهاج‌الصالحین*، مسئلهٔ ۷۹۹.

۷. *تحریرالوسیله*، ج ۱، ص۲۷۱؛ *توضیح‌المسائل مراجع*، ج ۱، ص۷۹۵، مسئلهٔ ۱۴۶۶؛ آیت‌الله وحیدخراسانی ‘حفظه‌الله‌تعالی’، *توضیح‌المسائل*، مسئلهٔ ۱۴۷۴.

۸. آیت‌الله سیستانی ‘حفظه‌الله‌تعالی’ و آیت‌الله خوئی ﷺ، *منهاج‌الصالحین*، ج ۱، ص۷۹۵، مسئلهٔ ۸۱۲؛ *توضیح‌المسائل مراجع*، ج ۱، ص۷۹۵، مسئلهٔ ۱۴۶۶.

۹. *توضیح‌المسائل مراجع*، ج ۱، ص۷۹۵، مسئلهٔ ۱۴۶۶؛ *تحریرالوسیله*، ج ۱، ص ۲۷۱.

۱۰. *عروةالوثقی*، ج ۱، فصل فی احکام الجماعه، مسئلهٔ ۱؛ *تحریرالوسیله*، ج ۱، ص ۲۷۱؛ *توضیح‌المسائل مراجع*، ج ۱، ص۷۹۵، مسئلهٔ ۱۴۶۶.

۱۱. *توضیح‌المسائل مراجع*، ج ۱، ص۷۹۴، مسئلهٔ ۱۴۶۲.

۱۲. *عروةالوثقی*، ج ۱، فصل فی احکام الجماعة، مسئلهٔ ۱.

۱۳. *عروةالوثقی*، ج ۱، فصل فی احکام الجماعة، مسئلهٔ ۱۹؛ *مسائل منتخبهٔ سیستانی*، مسئلهٔ ۳۹۱؛ *توضیح‌المسائل مراجع*، ج ۱، ص۷۸۵، مسئلهٔ ۱۴۳۹؛ آیت‌الله وحید خراسانی، *توضیح‌المسائل*، مسئلهٔ ۱۴۴۷.

۱۴. *عروةالوثقی*، ج ۱، فصل فی احکام الجماعة، مسئلهٔ ۱۸؛ *توضیح‌المسائل مراجع*، ج ۱، ص۷۸۷، مسئلهٔ ۱۴۴۲.

۱۵. *توضیح‌المسائل مراجع*، مسئلهٔ ۱۴۴۱؛ *عروةالوثقی*، ج ۱، فصل فی احکام الجماعة، مسئلهٔ ۲۴؛ آیت‌الله وحید خراسانی، *توضیح‌المسائل*، مسئلهٔ ۱۴۴۹.

۱۶. *توضیح‌المسائل مراجع*، ج ۱، ص۷۸۸، مسئلهٔ ۱۴۴۵؛ *عروةالوثقی*، ج ۱، فصل فی احکام الجماعة، مسئلهٔ ۲۱؛ آیت‌الله وحید خراسانی، *توضیح‌المسائل*، مسئلهٔ ۱۴۵۳.

۱۷. *عروةالوثقی*، ج ۱، فصل فی احکام الجماعة، مسئلهٔ ۲۲؛ *تحریرالوسیله*، ج ۱، ص ۲۷۲، مسئلهٔ ۷؛ آیت‌الله صافی گلپایگانی، *هدایة العباد*، ج ۱، مسئلهٔ ۱۲۳۱و۱۲۳۲؛ آیت‌الله سیستانی، *منهاج‌الصالحین*، ج ۱، ص۲۶۸، مسئلهٔ ۸۱۴؛ آیت‌الله خوئی ﷺ و آیت‌الله وحید خراسانی، *منهاج‌الصالحین*، ج ۲، ص۲۳۸، مسئلهٔ ۸۱۴؛ *اجوبةالاستفتائات*، سؤال ۵۷۰.

۱۸. *توضیح‌المسائل مراجع*، ج ۱، مسئلهٔ ۱۴۷۰؛ آیت‌الله وحید خراسانی، *توضیح‌المسائل*، مسئلهٔ ۱۴۷۸.

۱۹. *توضیح‌المسائل مراجع*، ج ۱، مسئلهٔ ۱۴۷۱؛ *عروةالوثقی*، ج ۱، فصل فی احکام الجماعة، مسئلهٔ ۹.

۲۰. یعنی کاری که نماز را باطل کند، انجام نداده باشد.

۲۱. *عروةالوثقی*، ج ۱، فصل فی احکام الجماعة، مسئلهٔ ۹؛ *تحریرالوسیله*، ج ۱، ص ۲۷۳، مسئلهٔ ۱۱؛ آیت‌الله مکارم شیرازی، توضیح‌المسائل، مسئلهٔ ۱۲۸۳؛ *توضیح‌المسائل مراجع*، ج ۱، ذیل مسئلهٔ ۱۴۷۱؛ فاضل لنکرانی ﷺ، *الاحکام‌الواضحه*، ص۲۱۳، مسئلهٔ ۸۶۶؛ آیت‌الله خوئی ﷺ و آیت‌الله وحید خراسانی، *منهاج‌الصالحین*، ج ۲، ص۲۳۹، مسئلهٔ ۸۱۸.

۲۲. *عروةالوثقی*، ج ۱، فصل فی احکام الجماعة، مسئلهٔ ۱۳؛ *توضیح‌المسائل مراجع*، ج ۱، مسئلهٔ ۱۴۶۹؛ آیت‌الله وحید خراسانی، *توضیح‌المسائل*، مسئلهٔ ۱۴۷۷.

۲۳. *عروةالوثقی*، ج ۱، فصل فی احکام الجماعة، مسئلهٔ ۱۳؛ آیت‌الله سیستانی، *منهاج‌الصالحین*، ج ۱، ص۲۶۸، مسئلهٔ ۸۱۵؛ *توضیح‌المسائل مراجع*، ج ۱، مسئلهٔ ۱۴۶۸؛

آیت‌الله وحید خراسانی، *توضیح‌المسائل*، مسئلهٔ ۱۴۷۶.

۲۴. به نظر مقام معظم رهبری ’مدظله العالی‘، نذر روزه در سفر باوجود اینکه نذرکننده روزه قضا دارد، صحیح است.

۲۵. حسین‌بن‌محمد، راغب اصفهانی، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، ترجمهٔ غلامرضاخسروی، ج۲، ص۵۸۶؛ مرتضی مطهری، مجموعه آثار، ج۱۷، ص۲۳۶.

۲۶ . نک: مرتضی مطهری، مجموعه آثار، ج۱۷، ص۲۳۶.

۲۷ . رهبر معظم انقلاب، بیانات در دیدار اقشار مردم، ۲۷مهر ۱۳۷۱.

۲۸ . سیدعلی سیستانی، توضیح المسائل جامع، ج۱، ص۶۱۷، مسئلهٔ ۲۲۰۱.

۲۹ . حسین نوری همدانی، رسالهٔ توضیح المسائل، ص۵۶۴ و ۵۶۵.

۳۰ . آل‌عمران، ۱۰۴.

۳۱ . آل‌عمران، ۱۱۰.

۳۲ . حج، ۴۱.

۳۳ . علی‌بن‌ابی‌طالب ﷺ، نهج‌البلاغه، حکمت ۳۷۴.

۳۴ . محمدبن‌یعقوب کلینی، الکافی، ج۵، ص۵۹، حدیث ۱۵.

۳۵ . حسن‌بن‌محمد دیلمی، ارشاد القلوب إلی الصواب، ج۱، ص۱۸۴.

۳۶ . فضل‌بن‌حسن، طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج۲، ص۸۰۷.

۳۷ . ناصر، مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج۳، ص۳۶.

۳۸. امام‌خمینی ﷺ، *تحریرالوسیله*، ج۲، ص۶۰.

۳۹. کسیکه باید غسل نفاس را به‌جا آورد.

۴۰. به نظر بعضی از مراجع (آیت‌الله مکارم شیرازی ’حفظه‌الله‌تعالی‘ و آیت‌الله نوری همدانی ’حفظه‌الله‌تعالی‘) درصورتی‌که بی‌احترامی باشد، نماز هم اشکال دارد.

۴۱. ابراهیم، ۴۱.

۴۲. نوح، ۲۸.

۴۳. اسراء، ۲۴.

۴۴. *توضیح‌المسائل*، مسئلهٔ ۸۸۴.

۴۵. *رساله آموزشی*، ص۱۳۳.

۴۶. ولی کمتر از این مقدار را احتیاطاً ازطرف صاحبش به فقیر صدقه دهد.

۴۷. *توضیح‌المسائل مراجع*، مسئلهٔ ۲۵۶۴و۲۵۷۴؛ آیت‌الله سیستانی، *منهاج‌الصالحین*، ج۲، مسئلهٔ ۶۴۳؛ امام‌خمینی ﷺ، *تحریرالوسیله*، مسئلهٔ ۵.

۴۸. *منهاج‌الصالحین*، ج۲، مسئلهٔ ۷۶۶؛ *تحریرالوسیله*، القول فی لقطة غیرالحیوان، مسئلهٔ ۵؛ آیت‌الله خوئی ﷺ و آیت‌الله وحید خراسانی، *منهاج‌الصالحین*، مسئلهٔ ۶۴۳.

فصل سوّم

رسم حضور

آداب زیارت

زیارت، از مراسم عبادی مهم و کارآمد است که در جوامع اسلامی به‌طور اجمالی و در جوامع شیعی، به‌صورت گسترده رواج دارد. زیارت کعبهٔ مقدسه برای تمام مسلمانان از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است و درصورت داشتن شرایط خاص، انجام آن، واجب و از ضروریات دین اسلام است؛ بنابراین امت اسلامی یعنی مذاهب چهارگانهٔ اهل‌سنّت و نیز جامعهٔ شیعه، سخت به آن پایبندند.

همچنین، زیارت مرقد مطهر پیامبر بزرگ اسلام، حضرت محمدبن‌عبدالله ﷺ، هرچند واجب نیست و از مستحبات به‌شمار می‌آید، ولی نزد امت اسلامی جایگاهی رفیع و باعظمت دارد.

شیعه که دنباله‌روِ قرآن کریم و مفاهیم عالیِ اسلام ناب است و در خط پیغمبر و اوصیای ایشان، یعنی ائمهٔ اهل‌بیت علیهم‌السلام حرکت می‌کند، زیارت مرقد نورانی آن عزیزانِ خدا را عبادتی بزرگ، ارزشمند و سبب به‌دست‌آوردن خیر دنیا و آخرت می‌داند؛ بنابراین چنان به این مراسم شکوهمند اهتمام می‌ورزد که حتی در سخت‌ترین شرایط و بحرانی‌ترین وضع، آن را ترک نمی‌کند.

مشهدالرضا علیه‌السلام همواره، به‌ویژه در ایام و مناسبت‌های مذهبی، شاهد حضور جمعیت زیادی از مشتاقان در بارگاه قدسی و باعظمت امام‌رضا علیه‌السلام است؛ هر شب و روز انسان‌های فراوانی، به‌خصوص از نسل جوان، در مراسم باشکوه این حرم مطهر شرکت می‌کنند و از گناهان خود روی برمی‌گردانند.

در این قسمت، به موضوع زیارت و آداب زیارت امام‌رضا علیه‌السلام و سایر امامان معصوم علیهم‌السلام می‌پردازیم.

مفهوم و حقیقت زیارت و اقسام آن

معنی و مفهوم زیارت

زیارت در لغت به‌معنای قصد است و فردی‌که به زیارت کسی می‌رود، گویا او را هدف قرار داده و به‌قصد دیدار آن شخص، راه افتاده است.

معنای اصطلاحی زیارت و حقیقت آن، حضور در نزد مقام و شخصیتی، به‌منظور بزرگداشت و احترام و انس‌گرفتن با اوست.

زیارت اَحیا (زنده‌ها)

زیارت احیا (زنده‌ها) ازجمله، اقوام و دوستان و انسان‌های باقداست، معنایی روشن و متداول دارد و در روایات، قسمتی با عنوان: «زیارةالمؤمن» یا «زیارةالاخوان» وجود دارد. آن بخش، حاوی روایاتی است که در آن‌ها، اجر و پاداش فراوانی برای دیدار انسان‌های باایمان وارد شده است. البته به‌اندازه‌ای‌که شخص زیارت‌شده (مزور) دارای مراتب بالاتری از معنویت و فضیلت باشد، ثواب و پاداش ملاقات با او بیشتر است. همچنین هر اندازه نیّت و هدف زیارت‌کننده خدایی‌تر باشد، در ارزش و ثواب آن زیارت، اثر خواهد گذاشت.

زیارت درگذشتگان

کلمهٔ 'زیارت' دربارهٔ درگذشتگان هم استعمال می‌شود که البته بیشتر به قبر آنان نسبت داده می‌شود.

این مطلب نشئت‌گرفته از جهان‌بینی و دید وسیع و عمیق ادیان آسمانی به‌ویژه اسلام است که حیات را منحصر به زندگی در این جهان نمی‌دانند و انسان را در چهاردیواری جهان طبیعت محدود نمی‌کنند؛ بلکه ورای این عالم، برای او عالمی گسترده‌تر و جالب‌تر و زیباتر قائل‌اند.

مادّیون که اعتقادی به ماورای طبیعت ندارند و حیات را در محدودهٔ جهان طبیعت تفسیر می‌کنند، این تعبیر از زیارت را ندارند و نمی‌توانند داشته باشند؛ ولی ادیان الهی و پیروان آن‌ها، یعنی معتقدان به جهان غیب و عالم ابدی، واژهٔ زیارت را برای گذشتگان نیز به کار می‌برند.

از این‌رو یکی از مسلّمات آنان، زیارت اهلِ‌قبور (اموات) و شهیدان است که آن را به‌صورت برنامه‌ای مذهبی و دینی انجام می‌دهند.

اهلِ‌ادیان، به‌ویژه مسلمانان، مردگان را فاقد فهم و درک و شعور نمی‌دانند. آن‌ها معتقدند مردگان هم حیات دارند؛ اما شکل حیات آن‌ها تغییر کرده است و درک و فهمی متناسب با شرایط مخصوص خود دارند؛ بنابراین از دیدار زندگان خوشحال می‌شوند و درصورتی‌که از خاطر بازماندگان خود رفته و دوستان و بستگان، فراموششان کرده باشند، نگران و ناراحت و چه‌بسا گله‌مند می‌شوند و ممکن است به‌جای دعا، نفرینشان کنند.

امام‌صادق ﷺ از جدّ بزرگوار خود، امام‌علی ﷺ روایت کرده‌اند: «مردگان خود را زیارت کنید؛ زیرا آنان از اینکه شما به زیارتشان بروید مسرور و شادمان می‌شوند.»[1] این روایت و روایات متعدد دیگر، تصریح دارند که

مرده‌ها از آمدن زنده‌ها به کنار قبر خود آگاهی دارند و از این کار که نوعی بزرگداشت درگذشتگان است، خوشحال می‌شوند؛ حتی در آن لحظه‌ها، با زنده‌ها انس می‌گیرند و احساس وحشت و تنهایی نمی‌کنند.[۲]

زیارت مرقد علما و بزرگان

گفته شد که زیارت قبور مؤمنان معمولی اجر و پاداش زیادی دارد؛ پس اگر به زیارت قبر یک انسان شایسته، صالح و پرهیزکار برویم یا در جوار مزار یکی از علمای والامقام، با قبر شریف آن بزرگوار انس بگیریم و از روح بلند و پاکش کمک بخواهیم، به‌یقین، اجر و پاداشی بزرگ‌تر و آثار خیری افزون‌تر خواهد داشت. چه بسیارند کسانی‌که در کنار مزار انسانی وارسته یا عالم و مجتهدی والامقام، به اذن خداوند به خواستهٔ خود رسیده‌اند؛ این جای تعجب ندارد؛ چون این بندگان صالح، عمر خود را در مسیر بندگی خدا سپری کرده‌اند و همواره هوای نفس را زیر پا گذاشته‌اند؛ پس دور از انتظار نیست که پروردگار قادر و مهربان به‌برکت آن‌ها، حاجت کسی را که در کنار قبرشان به خدا روی آورده است، برآورده کند.

البته باید زیارت علمای ربانی و تهذیب‌شده را در ایام حیاتشان نیز مغتنم شمرد و از فیض حضور و علم و معنویات آنان حداکثر استفاده را کرد.

زیارت مرقد شهیدان

در میان انسان‌های خداجو و دلدادگان حق، شهیدان، از همه پیشگام‌ترند؛ خداجویی و دلدادگی آنان به اثبات رسیده و برای کسی تردیدپذیر نیست.

ازجمله پاداش‌های پرافتخاری که خدا به این عزیزان عطا فرموده است، قداست قبر آن‌هاست. زیارت مرقد نورانی شهیدان، از اهمیت بسزایی برخوردار است؛ چراکه در آیات ۱۶۹و۱۷۰ سورهٔ مبارکهٔ آل‌عمران آمده است: ﴿وَ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتاً بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ* فَرِحِينَ بِمَآ آتَاهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ...﴾؛ (هرگز گمان مبر کسانی‌که در راه خدا کشته شدند، مردگان هستند! بلکه آنان زنده‌اند و نزد پروردگارشان روزی داده می‌شوند* آن‌ها به‌خاطر نعمت‌های فراوانی که خداوند از فضل خود به ایشان بخشیده است، خوش‌حال‌اند... .)

ازسوی دیگر، زیارت مرقد شهیدان، بزرگداشت شخصیت آن عزیزان و درحقیقت بزرگداشت صفات برجسته‌ای همچون جهاد و ایثار و

جوانمردی است. امام‌صادق علیه‌السلام فرموده‌اند: «فاطمهٔ زهرا علیهاالسلام، هر روز شنبه، هنگام صبح، به‌سوی قبور شهدا در اُحد حرکت می‌کردند و نزد قبر حضرت حمزه علیه‌السلام توقف و برای او طلب رحمت و مغفرت می‌کردند.»[۳]

زیارت امامزاده‌های والامقام علیهم‌السلام

امامزاده‌ها، شاخ‌وبرگ درخت‌های بارور و پرثمر رسالت و ولایت هستند که بدون‌واسطه یا با چند واسطه، به امامان معصوم علیهم‌السلام متصل می‌شوند. بیشتر آن‌ها انسان‌های بزرگوار و خداجویی بوده‌اند که از معنویت خاندان پاک خود علیهم‌السلام بهره‌مند بوده‌اند و گاهی بهره‌های وافر برده‌اند؛ ازجمله: حضرت فاطمهٔ معصومه علیهاالسلام مدفون در قم، حضرت عبدالعظیم حسنی علیه‌السلام مدفون در شهر ری، حضرت احمدبن‌موسی‌الکاظم علیه‌السلام (شاهچراغ) و حضرت سیدامیرمحمد عابد علیه‌السلام مدفون در شیراز.

به‌یقین زیارت این گوهرهای تابناک، راهی برای رسیدن به رضا و خشنودی اجداد پاک ایشان است.

زیارت معصومان علیهم‌السلام

بالاترین، ارزنده‌ترین و پرفضیلت‌ترین زیارت‌ها، زیارت معصومان آل‌محمد علیهم‌السلام است. زیارت پیامبر بزرگوار اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله و دختر گرامی ایشان، حضرت فاطمه علیهاالسلام و ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام، از بهترین وسایل الی‌الله (وسایل ارتباط با خداوند تعالی) و از پربرکت‌ترین زیارت‌هاست که آثار و فواید بی‌شمار دارد.

همان‌طورکه نمی‌توان هیچ شخصیتی را با امامان معصوم علیهم‌السلام مقایسه کرد، زیارت هیچ شخص دیگری هم با زیارت ایشان مقایسه‌کردنی نیست:

نسبت به مؤمنان، معصومان علیهم‌السلام عصارهٔ ایمان و رؤسای اهل‌ایمان به‌شمار می‌آیند و نسبت به عالمان دین، ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام علمای آل‌محمد علیهم‌السلام و نیز معلّم عالمان پاک و مرکز تغذیهٔ علمی آن‌ها هستند.

همچنین، نسبت به شهدا، معصومان علیهم‌السلام افزون‌برآنکه شهیدند، امام و مقتدا و الهام‌بخش شهیدان نیز هستند و حیات این بزرگواران در جهان ابدی، قوی‌تر و بالاتر از حیات شهیدان است؛ زیرا علاوه‌بر جنبهٔ شهادت، حجت بالغهٔ الهی و اولیای خاص خداوند هستند؛ پس زیارت این بزرگواران، از همه بااهمیت‌تر است.

در اذن دخول حرم‌های مطهر معصومان علیهم‌السلام می‌خوانیم:

«وَ أَعْلَمُ أَنَّ رَسُولَکَ وَ خُلَفَاءَکَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ أَحْيَاءٌ عِنْدَکَ يُرْزَقُونَ

یَرَوْنَ مَقَامِی وَ یَسْمَعُونَ کَلَامِی وَ یَرُدُّونَ سَلَامِی...؛ و من می‌دانم که رسول تو و خلفا و جانشینانت علیهم‌السلام زندگانی هستند که در نزد تو [رزق و] روزی دارند؛ آنان جایگاه مرا می‌بینند و سخن مرا می‌شنوند و جواب مرا می‌دهند... .»[۴]

رحلت ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام از دنیای مادی، نمی‌تواند رابطهٔ شیعیان و دوستانشان را از این بزرگواران قطع کند؛ بلکه این رشتهٔ مقدس الهی همواره باقی و این پیوند مبارک، پیوسته محفوظ است.

زیارت قبر شریف امامان معصوم علیهم‌السلام، دیدار با آنان و برقرارکردن ارتباط با این عزیزان است. زیارت، فقط راز دل گفتن نیست؛ بلکه گفت‌وشنود است؛ سلام‌کردن و پاسخ‌شنیدن و قرارگرفتن در سایهٔ توجه و لطف ولیّ خداست.

نقش زیارت و آثار و برکات آن

زیارت امامان علیهم‌السلام؛ مصداق بارز آیهٔ مودّت

کسانی‌که با مفاهیم عالیِ قرآن کریم آشنا هستند، می‌دانند که خداوند در این کتاب آسمانی، مسلمانان را به مودّت ذی‌القربی (دوستی نزدیکان پیغمبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله) فرا خوانده است و بر آن تأکید کرده و این موضوع را مزد رسالت پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله قرار داده است.[۵]

مودّت و محبت به خاندان پیغمبر و اهل‌بیت رسول خدا علیهم‌السلام امری مستمر در هر عصر و زمان است که اختصاص به زمان حیات آن بزرگواران ندارد؛ بلکه در دوران ارتحال ایشان نیز جاری است.

به‌یقین، این‌که انسان از دور و نزدیک به زیارت قبر شریف معصومان علیهم‌السلام بشتابد و کنار مرقدشان عرض ادب و ادای احترام کند، از نشانه‌های مودّت و دلدادگی به آن عزیزان خداست.

البته جالب‌ترین و پرالهام‌ترین عرض ادب و ابراز مودّت، خواندن زیارت‌نامه‌هایی است که درکتاب‌های معتبر ادعیه، ثبت‌وضبط شده است؛ این کلام نورانی، بوی وحی می‌دهد و چون از آثار الهامات غیبی است، دور از اغراق و گزاف‌گویی است.

زیارت امامان علیهم‌السلام؛ وفاداری به پیمان امامت

از نقش‌های سازنده و پرارزش زیارت، وفاداری انسان به عهد و پیمان

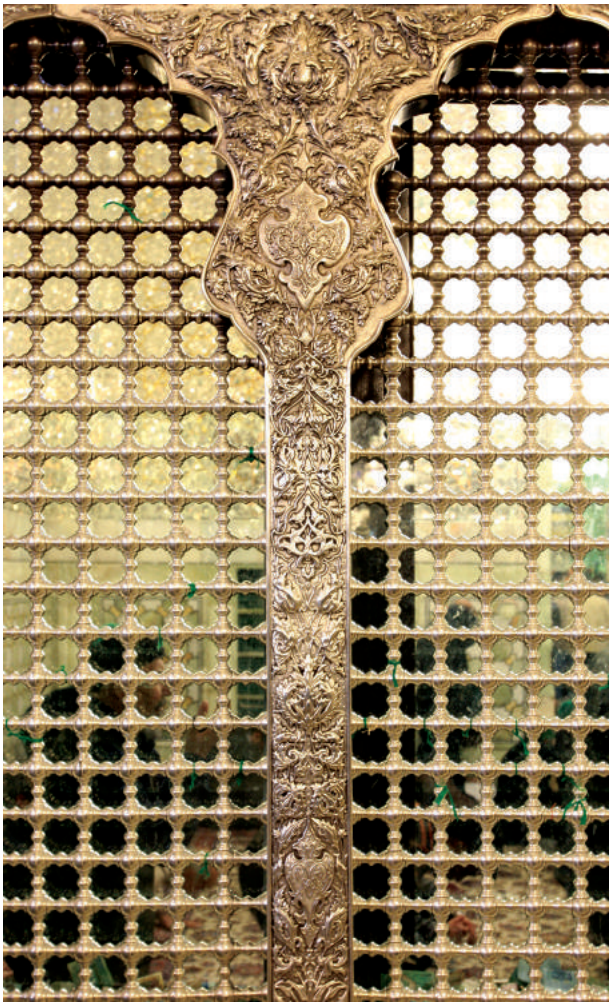

ولایت و امامت است.

پیشوای هشتم شیعه، حضرت ابوالحسن، علی بن موسی الرضا علیه‌السلام می‌فرمایند: «هر امامی بر گردن دوستان و شیعیانش عهدی دارد و زیارت قبور امامان، نشانهٔ وفای کامل به عهد و نیکو اداکردن آن است. پس کسی که از روی رغبت و شوق و برای تصدیق آنچه در آن رغبت دارد، آنان را زیارت کند، امامانِ او، در روز قیامت شفیعانش خواهند شد.»[۶]

پس کسی‌که قبر مطهر یکی از معصومان علیهم‌السلام را زیارت کند، به عهد و پیمان دوستی با آن امام، به‌خوبی وفا کرده و مراتب صفا و صمیمیت خود را به آن بزرگوار ابراز داشته است و امامان بزرگوار علیهم‌السلام نیز در روز قیامت شفاعتش می‌کنند: از مشکلات و گردنه‌های سخت روز رستاخیز نجاتش خواهند داد و برای رهایی او از آتش دوزخ و عذاب الهی وساطت خواهندکرد. این‌همه سعادت و خیر و برکت، همه‌وهمه، نتیجهٔ زیارت مرقد مطهر امامان معصوم علیهم‌السلام است.

زیارت؛ اقتدا به معصومان علیهم‌السلام

زیارت امامان معصوم علیهم‌السلام و رفتن به‌سوی مزار آن عزیزان، نوعی اقتدا و پیروی از ایشان است؛ زیرا بارها در حالات آنان نقل شده است که به این عمل عنایت داشته‌اند و خود نیز به زیارت قبر معصومان علیهم‌السلام اهتمام داشته‌اند. دراین‌زمینه، به نمونه‌هایی اشاره می‌کنیم.

۱. در حالات امام‌حسین علیه‌السلام آمده است: «امام‌حسین علیه‌السلام، عصر هر جمعه، قبر برادر خود، امام‌حسن علیه‌السلام را زیارت می‌کردند.»[۷]

۲. امام‌سجاد و امام‌باقر علیهماالسلام از مدینه به عراق آمده و قبر مطهر امیرالمؤمنین و امام‌حسین علیهماالسلام را زیارت کرده‌اند.

سیدعبدالکریم‌بن‌طاووس حسنی، از جابر جعفی نقل کرده است که امام‌باقر علیه‌السلام فرمودند: «پدرم علی‌بن‌الحسین علیهماالسلام بعد از شهادت پدرش حسین‌بن‌علی علیهماالسلام، در بادیه و بیابان مدینه خیمه‌ای از مو گرفته بود و چند سال در آنجا به سر می‌برد... و گاهی از همان اقامتگاه در بادیه، به عراق می‌رفت تا پدر و جدّ خود را زیارت کند.»

امام‌باقر علیه‌السلام می‌فرمایند: «وقتی آن حضرت (علی‌بن‌الحسین علیهماالسلام) برای زیارت امیرالمؤمنین علیه‌السلام به عراق رفت، من هم با او بودم... هنگامی‌که از کوفه به نجف رسید و در مکان مخصوص، کنار قبر شریف جا گرفت، شروع به گریه کرد، طوری‌که محاسنش از اشک تر شد؛ آنگاه فرمود: «السَّلَامُ عَلَيْکَ يَا أَمِيرَالْمُؤْمِنِينَ وَ رَحْمَةُ اللهِ وَ بَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْکَ يَا أَمِينَ اللهِ فِي أَرْضِهِ وَ حُجَّتَهُ عَلَى عِبَادِهِ...» آنگاه گونهٔ خود را بر قبر نهاد و فرمود: «اَللّٰهُمَّ إِنَّ قُلُوبَ الْمُخْبِتِينَ إِلَيْکَ وَالِهَةٌ وَ سُبُلَ الرَّاغِبِينَ إِلَيْکَ شَارِعَةٌ...»[۸]

این همان زیارت امین‌الله و دعای بعد از آن است.

۳. ابن‌قولویهٔ قمی رحمه‌الله از محمدبن‌مسعود نقل می‌کند: «امام‌صادق علیه‌السلام را دیدم که به قبر رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله رسیدند، آن‌گاه دست خود را روی قبر گذاشتند و فرمودند: 'أَسْأَلُ اللهَ الَّذِی اجْتَبَاکَ وَ اخْتَارَکَ وَ هَدَاکَ وَ هَدَی بِکَ أَنْ یُصَلِّیَ عَلَیْکَ؛ از خداوندی که تو را برگزید و هدایت کرد و دیگران را به‌واسطهٔ تو هدایت کرد، می‌خواهم که بر تو درود فرستد.' سپس فرمودند: ﴿إِنَّ اللهَ وَ مَلائِکَتَهُ یُصَلُّونَ عَلَی النَّبِیِّ یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَیْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِیماً﴾[۹]؛ ('به تحقیق خداوند و فرشتگان او بر پیامبر درود می‌فرستند. ای کسانی‌که ایمان آورده‌اید، بر او (پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله) درود بفرستید و سلام و تسلیم کامل خود را به او تقدیم کنید.')[۱۰]

زیارت؛ عامل آشنایی بیشتر و عمیق‌تر با امامان علیهم‌السلام

از آثار و برکات برجستهٔ زیارت خاندان عصمت و طهارت علیهم‌السلام آشنایی بیشتر با این بزرگواران است. زائر، باوجود شناختی مختصر از معصومان علیهم‌السلام، با انجام مراسم زیارت و ورود در آن روضه‌های مبارک، به شناخت تازه‌ای دست پیدا می‌کند.

به‌ویژه اگر زیارت‌نامه‌های مخصوص و مأثور (یعنی زیارت‌نامه‌هایی که معصومان علیهم‌السلام قرائت می‌کرده‌اند) را قرائت کند، به جایگاه اصلی و مقام و شأن والای ایشان پی خواهد برد و اگر آن عبارت‌های دلنشین و روح‌افزا را با توجه و تدبّر بخواند، شناختی پیدا می‌کند که هرگز دل از آنان بر نمی‌کَند و به هیاهوها و زرق‌وبرق‌ها و ادعاهای آمیخته به گزافه‌گویی و دروغ دیگران

توجه نخواهد کرد؛ زیرا علت اصلی دورافتادن گروهی از مردم از علی و آل‌علی علیهم‌السلام همین نداشتن شناخت صحیح از آن عزیزان خداست.

هر بار که انسان موفق به زیارت این حجّت‌های الهی می‌شود، گامی فراتر به‌سوی معرفت مقام والای آنان می‌گذارد؛ حتی مدفن پاک امامان عزیزی که دارای بقعه و بارگاه و صحن‌وسرا نیستند، یادآور نکته‌هایی عمیق است و درعین همان سکون و سکوت بهت‌انگیزی که دشمنان متعصب به وجود آورده‌اند، یادآور صدها و هزارها حکایت است.

دیدن زائران مختلف داخلی و خارجی، با آداب و سنن و فرهنگ مخصوص و اظهار علاقه‌مندی ایشان به آن وجودهای پاک، هرکدام صحنه‌ای جدید است که عرفان و بینش تازه‌ای را به ارمغان می‌آورد.

در کنار این توسل و دلدادگی، دشواری‌هایی نیز وجود دارد که زائران در بین راه و حتّی در محل زیارت قبر امام معصوم علیه‌السلام، با آن مواجه می‌شوند و تحمل می‌کنند؛ اما درعین‌حال شادمان‌اند که مضجع یکی از عزیزان خدا را زیارت کرده‌اند. این مهم، نشان‌دهندهٔ مقام بسیار ارجمند معصومان علیهم‌السلام است و هر بیننده‌ای را متوجه می‌کند که خاندان پیامبر علیهم‌السلام در عمق جان مردم پاک‌دل جا دارند و ایشان برترین انسان‌ها و انتخاب‌شدهٔ پروردگار هستند.

زیارت امامان علیهم‌السلام و آشنایی با مکتب اسلام

از برکات مهم زیارت و حضور در کنار مرقد معصومان و خاندان مطهر

ایشان علیهم‌السلام این است که طی این سفرهای زیارتی و قرائت زیارت‌نامه‌ها، انسان به آشنایی بیشتری با مکتب مقدس اسلام دست می‌یابد.

منابع پربار و غنابخش معارف الهی در چهار گروه خلاصه می‌شود:

۱. قرآن کریم که اصیل‌ترین منبع معارف آسمانی است؛

۲. دعاها که به‌شکل جدّی، نقش مؤثری در این مسیر ایفا می‌کنند؛

۳. حدیث که شامل نهج‌البلاغه نیز می‌شود؛

۴. زیارت‌نامه‌ها که به‌راستی منبعی پرتوان، کاربردی، نافذ و مؤثر است.

زیارت‌ها (متن زیارت‌نامه‌ها) انسان را با شأن والای پیامبران علیهم‌السلام آشنا می‌کند، امامان معصوم و خاندان جلیل رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله را معرفی می‌کند، صف حق را از صف باطل، ممتاز و جدا می‌کند، درس دوستی با دوستان خدا و مخالفت با طاغوت‌ها و ستمگران را می‌آموزد و... .

ثواب زیارت هر یك از امامان معصوم علیهم‌السلام

ابن‌قولویه با سلسله‌سند نقل کرده است که زید شحّام خدمت امام‌صادق علیه‌السلام عرض کرد: «برای کسی‌که یکی از شما (امامان) را زیارت کند چه چیزی (چه مقام و ثوابی) خواهد بود؟» امام‌صادق علیه‌السلام فرمودند: «همانند کسی است که رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله را زیارت کرده باشد.»[۱۱]

وجود امامان معصوم علیهم‌السلام برگرفته

از وجود پیامبر اکرم ﷺ است و به‌اقتضای مقام ولایت و رتبهٔ والای وصایت و جانشینی آن‌حضرت، مظهر وجود رسول اکرم ﷺ هستند؛ بنابراین هرکه توفیق زیارت یکی از معصومان علیهم‌السلام را پیدا کند، درحقیقت به توفیق زیارت رسول خدا ﷺ دست یافته است و از پاداش زیارت این بزرگوار بهره‌مند خواهد شد.

اگرچه زیارت هریک از ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام از بهترین اعمال به شمار می‌رود و دارای اجر و پاداش فراوان و منشأ خیر و برکت‌های بی‌شمار است؛ اما، هرکدام دارای تأثیرات خاص در جان انسان است و در نهاد آدمی ارتعاشات مخصوص و ویژه‌ای ایجاد می‌کند. روایت‌هایی داریم که در آن‌ها برای زیارت هریک از معصومان علیهم‌السلام پاداشی ویژه گفته شده است. در این بین برای بعضی مانند امام‌حسین علیه‌السلام و امام‌رضا علیه‌السلام روایات بیشتری وجود دارد. در این نوشتار، به‌تناسب موضوع، به روایتی دربارهٔ پاداش زیارت امام‌رضا علیه‌السلام می‌پردازیم.

یحیی‌بن‌سلیمان مازنی نقل می‌کند که حضرت موسی‌بن‌جعفر علیهماالسلام فرمودند: «کسی‌که قبر فرزندم علی (حضرت رضا علیه‌السلام) را زیارت کند و یک شب نزد مرقد او بماند، مانند کسی است که خدا را در عرش زیارت کرده باشد.»

یحیی‌بن‌سلیمان گفت: «مانند کسی است که خدا را در عرش او زیارت کرده باشد؟!» امام‌کاظم علیه‌السلام فرمودند: «آری؛ روز قیامت، چهار نفر از اوّلین و چهار نفر از آخرین بر عرش خدای رحمان خواهند بود. چهار نفری که از اوّلین‌اند: نوح، ابراهیم، موسی و عیسی علیهم‌السلام هستند و چهار نفری که از آخرین‌اند: محمد، علی، حسن و حسین علیهم‌السلام هستند. آنگاه مجلس توسعه داده می‌شود و کسانی‌که قبر ائمه علیهم‌السلام را زیارت کرده‌اند، با ما روی عرش می‌نشینند. توجه داشته باش که بلندمرتبه‌ترین آنان در درجه و نزدیک‌ترین آنان به بخشش و عطا، زائران قبر فرزندم علی علیه‌السلام هستند.»[۱۲]

این حدیث شریف را مشایخ سه‌گانهٔ اهل‌سنّت و در شیعه، رؤسای شیعه: شیخ کلینی رحمه‌الله در *کافی* و شیخ طوسی رحمه‌الله در *تهذیب* و شیخ صدوق رحمه‌الله در *امالی* و نیز در *عیون اخبارالرضا* علیه‌السلام نقل کرده‌اند.

البته برکات زیارت حضرت علی‌بن‌موسی‌الرضا علیهماالسلام، منحصر به عالم آخرت و اجر و ثواب بی‌شمار آن نیست؛ بلکه زیارت ایشان و شفاعت‌خواهی از آن بزرگوار، برای اصلاح امور زندگی انسان نیز بسیار مؤثر است.

این مطلب، علاوه‌بر آنچه در روایات آمده، در تجربهٔ افراد بی‌شماری نیز ثابت شده است که شرح آن در کتاب‌های مربوط به کرامات امام‌رضا علیه‌السلام موجود است.

آداب زیارت

برای دستیابی به آثار و برکات زیارت و به‌منظور بیشترین بهره‌برداری از فضای روحانی و معنوی آن، ضمن توجه به معانی و مفاهیم زیارت‌نامه‌ها، باید تلاش کنیم که مؤدب به آداب اسلامی شویم.

زیارت معصومان علیهم‌السلام حضور در محضر این حجت‌های الهی و برقرارکردن رابطه با آن‌هاست. از بُعد دیگر، زیارت امامان علیهم‌السلام عبادتی الهی است و بندگی خدا محسوب می‌شود. انسان زائر، با خداوند یگانه رابطه برقرار می‌کند؛ ازاین‌رو باید زیارت با آداب مخصوص انجام شود. این آداب در کمال و تعالیِ زیارت انسان اثری بسزا دارد و درغیراین‌صورت، ارزش آن ناقص و ناچیز است.

قبل از پرداختن به این آداب زیارت، تذکر این نکته ضروری است که در منابع اسلامی، معرفت و شناخت نسبت به شخص مزور یعنی امامی که زیارت‌کننده به زیارتش آمده است، به‌عنوان مهم‌ترین شرط و ادب زیارت مطرح شده است؛ به‌طوری‌که اگر وجود نداشته باشد، رعایت دیگر آداب هم نتیجهٔ مطلوبی نخواهد داشت. مقصود از این معرفت و شناخت، آن است که انسان، صاحب مرقد شریفی را که زیارت می‌کند، امام مفترض‌الطاعه و شاهد و ناظر اعمال خود بداند؛ یعنی معتقد باشد که اطاعت از این بزرگوار واجب است و پیوسته خود را در محضر ایشان بداند. تحقیق و مطالعه دربارهٔ سرگذشت و حوادث دوران زندگی امامان

معصوم علیهم‌السلام در به‌دست‌آوردن این معرفت بی‌تأثیر نیست. در همین کتاب، شرح نسبتاً کاملی از زندگی امام‌رضا علیه‌السلام آمده است که امیدواریم زائران گرامی را در تأمین این مهم یاری کند.

بعضی از عالمان و فقیهان عالی‌قدر در کتاب‌های فقهی خود، بعد از موضوع حج و بیان اعمال حج و عمره، قسمتی با عنوان زیارت، در نظر گرفته و دربارهٔ آداب زیارت سخن گفته‌اند؛ همچنین علمای اخلاق، این مطلب را در کتاب‌های اخلاقی خود یادآوری کرده‌اند.

عالمانی هم که تألیفاتی در زمینهٔ دعا و زیارت دارند، در کتاب‌های خود به این موضوع پرداخته‌اند؛ مانند عالم عالی‌قدر، حاج‌شیخ‌عباس قمی رحمه‌الله در کتاب شریف *مفاتیح‌الجنان*.

در همین راستا، مرحوم شهید اوّل، شیخ‌شمس‌الدین محمدبن‌مکی عاملی که از فقیهان مشهور امامیه است، درکتاب شریف *دروس*، ضمن درس ۱۲۸، این مطلب را مطرح کرده و به چهارده نکته، با عنوان آداب زیارت اشاره کرده‌اند که در این قسمت هرکدام را به‌اختصار توضیح می‌دهیم:

۱. غسل‌کردن و استفاده از لباس‌های پاك و تمیز قبل از ورود

ورود به حرم مطهر و مزار شریف امام معصوم علیه‌السلام ایجاب می‌کند که انسان ابتدا غسل کند تا بدنش پاک و پاکیزه باشد و در مرحلهٔ بعد، لباس پاک و تمیز بپوشد تا هنگام ورود به حرم مطهر و روضهٔ منوره، همهٔ وجودش سرشار از پاکی و نظافت باشد: بدن پاک، لباس نظیف و طهارت معنوی که به‌برکت غسل برای او ایجاد می‌شود.

این مطلب نیاز به توضیح ندارد؛ چراکه واضح است زیارت آن بزرگواران را نباید کمتر از حضور در یک مهمانیِ مهم یا رفتن به ملاقات شخصیتی قدرتمند به‌حساب آورد.

به‌طورطبیعی رعایت این حالت، در کیفیت زیارت اثر مثبت و مطلوب دارد و حتی امید انسان را به قبولی زیارت افزایش می‌دهد.

۲. درنگ بر در روضهٔ منوره و قرائت اذن دخول

شایسته نیست انسان بدون آمادگی روحی به حرم مطهر معصومان علیهم‌السلام وارد شود؛ بلکه باید پیش از ورود، مقداری بایستد و در خود، استعداد و آمادگی ایجاد کند؛ سپس با خضوع همهٔ اعضا و جوارح و خشوع کامل قلب، وارد روضهٔ مبارکه شود. برای شکل‌گیری چنین حالتی می‌توان از دعا و نیایش و خواندن اذن دخول استفاده کرد؛ به‌نحوی‌که بزرگان گفته و دستور

داده‌اند. اگر این اذن دخول‌ها با توجه عمیق در معنای آن‌ها خوانده شود، حال انسان دگرگون می‌شود و رقّت قلب، نرمی دل و خشوع مطلوب و لازم در جان او پدید خواهد آمد. در این‌صورت، می‌تواند وارد شود؛ اما اگر چنین حالتی را در خود احساس نکرد، بهتر است صبر کند و منتظر زمانی باشد که در خود، حالت خشوع و رقّت را احساس کند و با آن حال وارد شود؛ زیرا هدف مهم‌تر، حضور قلب آدمی برای گرفتن رحمتی است که از ناحیهٔ پروردگار نازل می‌شود.

همچنین توصیه شده است که هنگام ورود، پای راست را جلو بگذارد و در وقت بازگشت از حرم مطهر، ابتدا پای چپ را بردارد.

۳. ایستادن در کنار ضریح مقدس

یکی از آداب زیارت، ایستادن در کنار ضریح مبارک است؛ البته تکان‌دادن ضریح و چسبیدن یا آویزان‌شدن به آن لزومی ندارد و معتبر نیست؛ بلکه نکتهٔ مهم، همان نزدیک‌شدن است. ازطرفی، ممکن است این تصوّر به وجود آید که لازمهٔ نشان‌دادن ادب به امامان معصوم علیهم‌السلام جای‌گرفتن در نقطهٔ دوردستی از ضریح منور آن بزرگواران است.[۱۳] این اندیشه، درست نیست؛ زیرا در روایات اهل‌بیت علیهم‌السلام بر تکیه‌کردن به آن موضع مقدس، تصریح شده است.[۱۴]

بقعه‌ای که به زیارت آن می‌رویم، قبر و ضریح محبوب‌ترین محبوب‌های

انسان و عزیزترین عزیزان و بندگان صالح پروردگار است. اگر آن بزرگواری که در این مرقد مطهر آرمیده است، با چشم سر دیدنی بود، زائر در دیدار با او چه برخوردی داشت؟ آیا او را در آغوش نمی‌فشرد و سرتاپا و قدم‌هایش را غرق در بوسه نمی‌کرد؟ حالا زائر در بقعه‌ای قرار گرفته که دربرگیرندهٔ آن نور الهی است و حرم مطهر و ضریح مقدسش بوی معطر همان محبوب را می‌دهد.

با تمام این توصیف‌ها، باید دقت کنیم که در انجام این آداب، سبب آزار و اذیت دیگران نشویم؛ چراکه ایجاد هرگونه اذیت جسمی و روحی برای دیگران، حق‌الناس به‌شمار می‌رود و دراین‌صورت برای به‌جاآوردن عملی مستحب، مرتکب حرام خواهیم شد.

حرم مطهر امام‌رضا﵇ و مانند آن، در بیشتر روزهای سال، پذیرای جمعیت فراوان‌اند و قرارگرفتن در کنار این ضریح‌های مطهر معمولاً به‌سختی و با اذیت دیگران امکان‌پذیر می‌شود؛ بنابراین در این مکان‌های مقدّس باید به‌شدت مراقب رعایت حال دیگران باشیم تا با رفتار و گفتار خود، مزاحمتی ایجاد نکنیم. با این نیت، چه خود را به ضریح برسانیم و چه نرسانیم، به پاداش آن دست می‌یابیم.

۴. ایستادن مقابل روی مبارک امام معصوم﵇ و حرکت به‌طرف بالای سر مبارک

همان‌طورکه انسان هنگام ملاقات شخصیتی برجسته، روبه‌روی او می‌ایستد یا می‌نشنید، در زیارت امام معصوم﵇ نیز شایسته است زیارت‌کننده به این ادب عرفی و اخلاقی توجه کند؛ هرچند که چون در مضجع شریف،

صورت مبارک معصوم علیه‌السلام رو به قبله است، انسان در این حال، پشت به قبله قرار می‌گیرد.

پس از آن توصیه شده است که درصورت امکان، گونهٔ راست خود را بر قبر مطهر یا ضریح منوّر بگذارد و با خدا نیایش کند؛ آنگاه گونهٔ چپ خود را بگذارد و باز دعا کند.

این زیارت، با دیدار دوستان و ملاقات با شخصیت‌های مهم متفاوت است؛ بنابراین سفارش شده است که زیارت‌کننده با کمال تضرع و زاری دعا کند و در این عمل، نهایت علاقه‌مندی و شدت تواضع خود را به مقام رفیع امام نشان دهد. زائر با این کار، بهترین زمینه را برای تقرّب به خدا و اجابت دعای خود فراهم می‌آورد؛ بنابراین در این حال، به دعا و نیایش ملتمسانه و درخواست شفاعت از این بزرگواران توصیه شده است.

بعد از انجام این کارها شایسته است بالای سر مبارک امام علیه‌السلام بیاید و رو به قبله، به دعا و نیایش با خداوند بپردازد؛ این نیز نتیجهٔ همان زیارت و روی‌آوردن به امام معصوم علیه‌السلام است.

۵. زیارت‌کردن؛ مطابق با سیرهٔ اهل‌بیت علیهم‌السلام و علمای بزرگوار شیعه

دعاها به دو دسته تقسیم می‌شوند: دعاهای مأثور و دعاهای مُنْشا.

دعا و زیارت مأثور: دعایی است که از خاندان عصمت و طهارت علیهم‌السلام به ما رسیده است.

دعای مُنشا: دعایی است که خودِ انسان انشا می‌کند و خواسته‌هایش را با زبان خود و کلماتی که به ذهنش می‌رسد، از خداوند می‌خواهد.

زیارت‌های مأثور یعنی زیارت‌نامه‌هایی که متن آن‌ها از معصومان علیهم‌السلام است، از عباراتی دلنشین، روح‌افزا، پربار، سازنده و تربیت‌کننده تشکیل شده‌اند.

این زیارت‌نامه‌ها، حرف دل میلیون‌ها انسان علاقه‌مند و دلداده است و زائر با خواندن عبارت‌های آن، رازهای درونی خود را به امام معصوم علیه‌السلام می‌گوید. حیف است که انسان در آن مکان‌های مقدّس و نورانی، از خواندن این زیارت‌نامه‌ها محروم بماند.

برای امام‌علی و امام‌حسین و امام‌رضا علیهم‌السلام زیارت‌های مخصوص متعددی وجود دارد که برخی مختصر و بعضی طولانی‌اند. همچنین زیارت‌هایی داریم که آن‌ها را می‌توان برای هریک از امامان معصوم علیهم‌السلام قرائت کرد؛ مانند: زیارت ’امین‌الله‘ و زیارت ’جامعهٔ کبیره‘ که به‌طور ویژه به قرائت این دو زیارت توصیه شده است.

درهرحال، اگر انسان فرصت یا حال قرائت این زیارت‌ها را نداشته باشد، می‌تواند به حضور در آن مکان‌های مقدّس و سلام‌کردن به صاحب قبر شریف اکتفا کند.

مثلاً در زیارت امام هشتم علیه‌السلام می‌توانیم به این جملهٔ شریف اکتفا کنیم: «صَلَّی‌اللهُ عَلَیْکَ یَا أَبَا الْحَسَنِ صَلَّی‌اللهُ عَلَیْکَ وَ عَلَی رُوحِکَ وَ بَدَنِکَ صَبَرْتَ وَ أَنْتَ الصَّادِقُ الْمُصَدَّقُ قَتَلَ اللهُ مَنْ قَتَلَکَ بِالأَیْدِی وَ الأَلْسُنِ؛ ای ابالحسن، صلوات خداوند بر تو باد؛ صلوات و رحمت خداوند بر جان و جسمت. راست گفتی و تو راست‌گو و تصدیق‌شده هستی و خدا بکُشد آنان را که با دست و زبان، تو را کشتند.»[۱۵]

همچنین ابن‌قولویه از علمای بزرگ شیعه، از بعضی از ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام روایت کرده است که نزد قبر امام‌رضا علیه‌السلام صلوات خاصّهٔ این حضرت علیه‌السلام قرائت شود.[۱۶] هرجا که هستیم، چه در کنار قبر مطهر این بزرگوار و چه در نقاط دوردست، می‌توانیم مولای عزیز خود را با آن صلوات مخصوص زیارت کنیم و اگر فرصت زیارت‌های مفصل و طولانی نداریم، به همین مختصر اکتفا کنیم. صلوات خاصّهٔ امام‌رضا علیه‌السلام در *مفاتیح‌الجنان* و کتاب‌های ادعیهٔ حرم مطهر رضوی موجود است.

۶. به‌جاآوردن دو رکعت نماز زیارت، بعد از زیارت

بعد از پایان زیارت ولیّ خدا، نماز زیارت خوانده می‌شود تا همه بدانند که هدف نهایی، خداوند بزرگ است و زیارت ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام دریچه و وسیله‌ای به‌سوی اوست؛ باید از مسیر آن عزیزان به خدا متصل شد، رو به درگاه الهی آورد، در پیشگاه مقدّس او به بندگی ایستاد و برای او پیشانی را به خاک سایید.

چه حُسن ختام زیبایی؛ آری، اول خداست و آخر نیز خداست؛ پس زیارتی که با نام و اجازهٔ خداوند (با بِسْمِ اللهِ و بِإِذْنِ اللهِ) آغاز می‌شود، باید با نماز و رکوع و سجود در برابر ذات اَقدس خداوندی پایان پذیرد تا رسواکنندهٔ کسانی باشد که به‌سبب جهل و دشمنی، زیارت مرقد ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام را شرک به خدا می‌دانند. این‌گونه کلمات، شعارهای دشمنان آل‌محمد است تا از این مسیر، منافع مادی خود را تأمین کنند و کوردلان کم‌درک نیز سخن نسنجیدهٔ آنان را تکرار می‌کنند؛ اما پاسخ گروهی از آن‌ها که هنوز بهره‌ای از درک و وجدان دارند، همین مطلب است که: منشأ دعا، زیارت، توسل و...، فقط‌وفقط توحید و یگانه‌پرستی و خداجویی است.

اگر انسان، زائر قبر پیامبرﷺ باشد، بهتر است آن دو رکعت نماز را در روضهٔ پیامبرﷺ بخواند و اگر زائر یکی از امامان معصومعلیهم‌السلام باشد، نزد سر مبارک به‌جا آورد؛ ولی خواندن این نماز در مسجد آن مکان مطهر نیز کافی است.

۷. اهتمام بر دعا بعد از به‌جاآوردن نماز زیارت

از بهترین اعمال در حرم‌های مطـهر معصومانعلیهم‌السلام، به‌ویـژه بعد از زیارت و نماز زیارت، دعاکردن است؛ زیرا حرم مطهر و کنار قبر شریف امام معصومعلیه‌السلام، آن هم بعد از انجام زیارت و به‌جاآوردن نماز آن، زمینه‌ای مناسب برای اجابت دعاست؛ پس باید قدر این فرصت را دانست و مشغول دعا و نیایش به درگاه الهی شد.

در قرائت ادعیه، اولویّت با دعاهای امامان معصومعلیهم‌السلام است که جامع و شامل ابعاد گوناگون هستند؛ چراکه آن بزرگواران، بهتر از همه می‌دانند چگونه و چه چیزی از خدا بخواهند. علاوه‌براین، حرم، حرم اهل‌بیتعلیهم‌السلام است و چه خوب که دعا نیز دعای اهل‌بیتعلیهم‌السلام باشد.

اما اگر شرایطی پیش آمد که امکان قرائت آن دعاهای شریف فراهم نشد، می‌توانیم هرچه از حاجت‌های دنیا و آخرت به ذهنمان آمد، به زبان بیاوریم و از خداوند درخواست اجابت کنیم؛ این، همان دعای مُنشاست.

درضمن نباید دعا و درخواست‌ها را در محدودهٔ خواسته‌های خود قرار دهیم؛ بلکه باید همهٔ برادران و خواهران مسلمان و نیز مشکلات امت اسلامی را در نظر آوریم و اصلاح امور اهلِایمان را از خداوند متعال درخواست کنیم؛ زیرا سهیم‌کردن دیگران در دعا، نشانهٔ قلب سلیم و پاک است و موجب اجابت سریع‌تر دعای انسان، حتی دربارهٔ خودش می‌شود.

۸. تلاوت قرآن نزد ضریح مطهر امام معصومعلیه‌السلام و هدیهٔ آن به امامی که زیارت می‌شود.

چه زیباست که کنار قبر مطهر حجت خدا، آیاتی از قرآن کریم تلاوت شود تا به هر دو یادگـارِ به‌جـامانده از پیامبر اسلامﷺ تمسک کنیم و کتاب خدا و اهل‌بیت پیامبرعلیهم‌السلام را با هم، وسیلهٔ قرب به خـداوند قرار دهیم.

با این کار، بین قرآن و مفسران حقیقی آن، یعنی خاندان پیامبرعلیهم‌السلام پیوند می‌دهیم و در عمل، وصیت رسول اکرمﷺ را زنده نگه می‌داریم که در حدیث شریف ثقلین، بر رعایت حق دو گوهر گران‌بها، یعنی قرآن و عترت خود تأکید کرده‌اند.

با این عمل، گویا زائر از اهل‌بیت علیهم‌السلام به‌سوی قرآن و از قرآن به‌سوی اهل‌بیت علیهم‌السلام می‌رود؛ از یک‌سو با رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله بیعت می‌کند و ازسوی دیگر، از هدایت‌های این دو نور بهره می‌گیرد.

بنابراین، قرائت قرآن، کنار مرقد نورانی امامان معصوم علیهم‌السلام، ندای لبیک به دعوت و خواستهٔ پیامبر بزرگوار اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله است؛ اثبات جدایی‌ناپذیربودن این دو از یکدیگر و انکار کسانی است که میان دو یادگار رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله جدایی انداخته و یکی را در نظر گرفته و دیگری را رها کرده‌اند.

البته کسی که از این عمل بهره‌مند می‌شود، خودِ زیارت‌کننده است؛ هرچند در این کار، تعظیم و بزرگداشت امامی که زیارت شده است نیز وجود دارد.

۹. توجه به حضور قلب و توبه از گناهان

امیدوارکننده‌ترین حالت‌ها برای اهل زیارت و مناجات، حالت حضور قلب است که زائر پیوسته متوجه خداوند تعالی باشد. آنچه کار انسان و عبادت و زیارت او را ارزشمند می‌کند، خالص‌کردن دل برای خدا و زیارت و نیایشی همراه با توجه قلبی است؛ ازاین‌رو باید کوشش کنیم که در همهٔ حالت‌ها، حضور قلب داشته باشیم.

همچنین باید از کارهای ناشایست خود پشیمان باشیم؛ احساس شرمندگی کنیم و برای رهاکردن گناهان، تصمیم جدی داشته باشیم. تأثیر عمیق توبه و پشیمانی از گناهان، در دعا و زیارت انکارکردنی نیست. سلامی که از

قلبی پاک و شستشوشده از گناه برخاسته و تقدیم امام معصوم علیه‌السلام شود، بسیار باارزش است؛ چنین سلام و زیارتی مقبول، مبارک، درخور جوابی شایسته و بسیار نزدیک به عنایت الهی است.

۱۰. رعایت ادب و احترام در برابر خادمان حرم مطهر امام معصوم علیه‌السلام

خادمان و کارکنان این مکان‌های مقدس مفتخرند که خدمتگزار حرم و صحن و سرای امامان معصوم علیهم‌السلام هستند؛ آنان پیوسته در آن فضاهای معطر از شمیم اهل‌بیت علیهم‌السلام، در رفت‌وآمد هستند و شرایط مناسب زیارت را برای زائران آماده می‌کنند؛ پس جا دارد کسی‌که به‌عنوان زائر و به‌قصد زیارت این روضهٔ نورانی و آستان ملائک‌پاسبان آمده است،

علاوه‌بر رعایت کمال ادب در زیارت آن مرقد شریف، در رعایت احترام و ادب در برابر خادمان آن حرم ملکوتی کوتاهی نکند؛ زیرا یکی از انواع اکرام و تعظیم امام معصوم علیه‌السلام و قبر مطهر آن بزرگوار، احترام و بزرگداشت خادمان و دربانان ایشان است.

۱۱. تکرار زیارت در زمان اقامت در شهر زیارتی و وداع، هنگام برگشتن به شهر خود

کسی‌که بنا دارد مثلاً سه روز یا یک هفته در مشهد مقدّس بماند، نباید به یک یا دو بار زیارت اکتفا کند؛ بلکه بهتر است در هر روز و شب، هرچند بار که امکان دارد، عمل مبارک خود را تکرار کند و هر بار که

مشرّف می‌شود، تصمیم داشته باشد تا بار دیگر هم بیاید و مرقد مطهر آن امام همام را زیارت کند.

همچنین هنگامی‌که تصمیم گرفت به وطن خود برگردد، شایسته است زیارت وداع یعنی آخرین زیارت خود در این سفر را انجام دهد: با قبر مطهر حجت الهی خداحافظی کند، با محبوب خود، راز دل بگوید و با دعاهای واردشده، این مراسم را به پایان برساند؛ به‌ویژه توصیه شده است در زیارت وداع متوجه این نکته باشد که شاید این آخرین زیارتم باشد و دیگر توفیق این سعادت را نیابم؛ بنابراین با چشم گریان و دل سوزان، از خداوند توفیق برگشت و زیارت آن مرقد شریف را درخواست کند و بگوید: «أَللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ زِيَارَتِي؛ خداوندا، این زیارت را آخرین زیارت من قرار نده.»[۱۷]

۱۲. تلاش برای بهتربودن بعد از زیارت نسبت به قبل از زیارت

زائر باید بعد از زیارت، بهتر از زمان قبل از زیارت باشد. این نکتهٔ بسیار مهم، از بهترین و شاخص‌ترین آداب و وظایف زائر قلمداد می‌شود و نشانهٔ قبولی زیارت نیز هست.

زیارت‌کننده باید بکوشد که بعد از زیارت، نسبت به قبل از زیارت تفاوت داشته و در رفتار و گفتار، بهتر شده باشد؛ یعنی زیارت قبر شریف ولیّ خدا او را متحول کند. اگر این نکته در هر مرتبه از زیارت مراعات شود، زائر با یک سفرِ کوتاه زیارتی می‌تواند به‌کلی خود را از انواع گناه‌ها و شرک‌ها رهایی بخشد؛ به‌این‌ترتیب، زیارت او یک زیارت واقعی، خداپسندانه، مطلوب و پربار خواهد بود.

زیارتِ سازنده این است که انسان، پس از آن، احساس کند غرور، کینه‌توزی، حرص، حسد، کبر، عُجب، خودخواهی، خودبینی و... در او به‌کلی از بین رفته است. حقیقتِ دعوتِ بزرگانِ دین به زیارت نیز همین مطلب است.

۱۳. شتاب برای خارج‌شدن از حرم مطهر و شهر زیارتی بعد از زیارت

کسی‌که زیارت کرده است و قصد بازگشت دارد، باید به‌سرعت از شهر زیارتی خارج شود تا عظمت حرمت امام﵇ را به‌طورکامل رعایت کرده باشد و شوق و رغبت او برای بازگشت شدت پیدا کند؛ چه‌بسا اکنون که زیارت را به پایان برده، ماندن در آن مکان مقدّس، نوعی بی‌حرمتی به حساب آید؛ مثلاً انسان در مشهد باشد؛ ولی دیگر تصمیم به زیارت نداشته باشد!

در روایت آمده است که زائر هنگام خروج، به‌صورت قهقرا (درحالی‌که

رو به‌سوی مرقد مطهر دارد) بیرون بیاید.

امام‌صادق علیه‌السلام دربارهٔ نحوهٔ خروج از حرم مطهر امامان معصوم علیهم‌السلام می‌فرمایند: «فَإِذَا خَرَجْتَ فَلَا تُوَلِّ وَجْهَکَ عَلَی الْقَبْرِ حَتَّی تَخْرُجَ؛ پس هنگام خروج، پشت خود را به قبر نکن؛ تا زمانی‌که خارج شوی.»[۱۸]

البته احترام به زائر امام، احترام به امام معصوم علیه‌السلام است؛ پس درهرحال باید از انجام کارهایی که باعث آزار و اذیت آنان می‌شود، پرهیز کنیم؛ بنابراین، انجام این ادب نیز در شرایط عادی امکان‌پذیر است و در ازدحام جمعیت و درصورت ایجاد مزاحمت برای دیگران، شایسته نیست.

۱۴. انفاق به مستمندان، به‌ویژه احسان به ساداتِ از نسل پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله

صدقه و کمک مالی به بینوایان، عملی نیکو است که وقتی در مکانی بسیار مقدّس مانند مرقد امامان معصوم علیهم‌السلام انجام شود، به اعتبار عظمت مکان، اجر و ثوابش افزایش پیدا می‌کند. ازطرفی، این کار به‌نوعی پیروی و تبعیت از آن امامان والامقام است. درحقیقت، توجه به این ادب، زیارت را به اطاعت از آن بزرگواران نزدیک می‌کند؛ پس طبیعی است که این صدقه و انفاق، پاداشی ممتاز داشته باشد.

اما انفاق به سادات و ذریّهٔ رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله و اهل‌بیت علیهم‌السلام، انفاق و احسان به کسانی است که وابسته به صاحبان آن مرقدهای مطهرند و از

بستگان و فرزندان آن بزرگواران قلمداد می‌شوند. این انفاق، امتیاز زیادی دارد و از پاداش بیشتری برخوردار خواهد بود.

به‌تعبیر دیگر، علاوه‌بر زیارت که نوعی بزرگداشت مقام امام است و موجب شادی آن معصوم علیه‌السلام می‌شود، احسان و نیکی به نیازمندانی که از وابستگان این عزیزان خدا محسوب می‌شوند نیز، نوعی دیگر از بزرگداشت آن‌هاست و به‌یقین موجب شادی بیشتر ایشان خواهد شد.

تا اینجا چهارده نکته در زمینهٔ آداب زیارت از فقیه نامدار شیعه، شهید اوّل رحمه‌الله گفته شد که هرکدام دربردارندهٔ چند ادب از آداب زائر است و اگر دقت کنیم، حدود ۲۵ نکته خواهند شد.

بااین‌حال، هنوز آداب دیگری وجود دارد که در کلمات این بزرگوار نیامده است و آیت‌الله مامقانی رحمه‌الله و دیگران در کتاب‌های خود آورده‌اند. در این فرصت بعضی از این آداب را یادآوری می‌کنیم.

دیگر آداب مهم برای زائر

۱. شناخت آن مکان مقدّس و حرم مطهر

زائر باید بداند این بقعهٔ نورانی از بیوت‌الله (خانه‌های خداوند) است که در آیات ۳۶ و۳۷ سورهٔ مبارکهٔ نور به آن اشاره شده است و به‌یقین، این شرافت مکان، برگرفته از عظمت وجود مبارکی است که حرم مطهر منسوب به ایشان است.

۲. ترک حرف‌های عَبَث و بی‌فایده

این مکان مقدس، خانهٔ خداوند ’عزّوجل‘ و خانهٔ پیامبر و خاندان پیامبر علیهم‌السلام است. زائر در این حرم‌های مطهر در محضر امامان معصوم علیهم‌السلام قرار دارد؛ بنابراین باید نهایت احترام را رعایت کند؛ پرداختن به سخنان بیهوده نیز نوعی بی‌احترامی است که باید ترک شود.

۳. درآوردن کفش از پا، در محدودهٔ حرم؛ بلکه نزدیکی‌های آن

این نکته از قرآن کریم به‌دست می‌آید؛ آنجاکه در داستان رفتن حضرت موسی علیه‌السلام به کوه طور، خطاب به ایشان می‌فرماید: ﴿...فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾؛ (...کفش‌های خود را بیرون آور که تو در سرزمین مقدّس ’طُوَی‘ هستی.)[۱۹]

حرم منوّر امامان معصوم علیهم‌السلام اگر از وادی مقدّس طوی و کوه طور برتر نباشند، به‌یقین کم‌ارزش‌تر نیستند؛ ازاین‌رو باید در محدودهٔ ضریح

مطهر و بقعهٔ مبارک آن عزیزان خدا علیهم‌السلام بدون کفش حرکت کنیم.

توجه: خواهران گرامی درصورتی‌که تمایل دارند از مسافتی طولانی‌تر، بدون کفش مشرف شوند، باید حتماً از جوراب ضخیم استفاده کنند؛ چراکه به فتوای همهٔ مراجع تقلید، پوشاندن پا در مقابل نامحرم واجب است. درنتیجه، برهنه‌کردن پا یا استفاده از جوراب‌های نازک، نه‌تنها رعایت آداب زیارت نیست؛ بلکه در این‌صورت، این عزیزان برای به‌جاآوردن عملی مستحب، مرتکب حرام نیز خواهند شد.

۴. بلند نکردن صدا در حرم‌های مطهر امامان معصوم علیهم‌السلام

این حرم‌های مطهر، مانند خانه و مرقد پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله هستند که خدا دربارهٔ آن می‌فرماید: ﴿لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ...﴾؛ (... صدای خود را از صدای پیامبر بالاتر نبَرید... .)

ازآنجاکه امامان معصوم علیهم‌السلام، اوصیا و پاره‌های تن پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله هستند، حکمی که دربارهٔ آن‌حضرت صلی‌الله‌علیه‌وآله است، دربارهٔ ایشان نیز جاری است. آن عزیزان خدا، حاضر و ناظرند؛ بنابراین نباید در حضورشان صدا را بلند کرد.

این کار که بی‌ادبی و خلاف اخلاق پسندیده است، نوعی بی‌حرمتی به آن وجودهای مقدّس به‌حساب می‌آید؛ بنابراین باید صدای خود را هنگام قرائت اذن دخول و زیارت‌نامه و نیز درحال دعا، مناجات، تلاوت قرآن و... پایین آوریم.

۵. پرهیز از حرام و اهتمام در انجام واجبات

زائر باید در طول سفر، یعنی از هنگام حرکت تا رسیدن به مقصد و تشرّف به مرقد مطهر، از خلاف شرع بپرهیزد و در انجام واجبات الهی کوشش کند؛ چراکه ترک هر یک از واجبات الهی و انجام هرکدام از محرّمات پروردگار بزرگ، با زیارت منافات دارد و مانع قبولی آن و تقرّب زیارت‌کننده به ساحت پاک معصومان علیهم‌السلام می‌شود.

دقت در اقامهٔ نماز اوّل وقت در بین راه از مهم‌ترین نکاتی است که باید رعایت شود. زشت و زننده است که زائر قبر معصومان علیهم‌السلام در راه زیارت آن بزرگواران اعتنا به نماز نداشته باشد و خدای‌ناکرده با بهانه‌های سست و واهی نماز را ترک کند؛ مثل اینکه بگوید نمازخواندن در قطار مشکل است یا در هواپیما نمی‌شود نماز خواند و...!

توجه به حریم محرم و نامحرم و رعایت حجاب اسلامی نیز از ضروریات دین است که باید مدنظر زائر باشد. در این‌زمینه، پرهیز از

نگاه ناپسند به نامحرمان و گفت‌وگوی غیرضروری با آن‌ها، از مهم‌ترین مسائلی است که باید رعایت شود.

حفظ این حریم‌ها، هم برای زنان و هم برای مردان واجب است؛ پس هیچ‌یک حق ندارند به‌گونه‌ای ظاهر شوند که جلب توجه کنند؛ اما دیگران هم هیچ عذر و مجوزی ندارند که به آن‌ها خیره شوند یا کار را به صحبت و شوخی برسانند.

باید مراقب باشیم که مبادا با قصد ثواب و اندوختن پاداش الهی به زیارت برویم؛ ولی در اثر رعایت‌نکردن احکام الهی، با کوله‌باری از گناه بازگردیم و به‌جای تقرب و نزدیک‌شدن به ساحت قدس ولیّ خدا، قلب مبارک آن حجت الهی را برنجانیم!

۶. پرهیز از ضایع‌کردن مال مردم

از آداب مهم سفر زیارتی، رعایت حقوق مالی مردم است. به‌طورمثال، استفاده از میوهٔ باغ‌های مسیر حرکت جایز نیست؛ مگر با رضایت صاحب باغ. زیارتی که همراه آن، اموال دیگران از بین برود، هرگز پذیرفته نخواهد شد و اگر فردی خواسته و ناخواسته مرتکب چنین عمل ناپسندی شد، باید با جدیّت تمام در پی جبران برآید.

۷. اصل قراردادن زیارت در سفر زیارتی

زائر باید تا ممکن است مقصد اصلی و هدف کلی خود را تشرف به حرم مطهر و زیارت قرار دهد و آن را با کارهای دیگر مخلوط و ضمیمه نکند؛ یعنی نباید اصل مسافرت خود را مادی کند.

۸. شادشدن از مشاهدهٔ ازدحام جمعیت

نگرانی از اینکه درنتیجهٔ ازدحام جمعیت، نمی‌توانیم به ضریح مطهر نزدیک شویم، شایسته نیست؛ بلکه باید خدا را به‌خاطر شیدایی این‌همه دل در هوای امام رضا علیه‌السلام شکر کنیم. پر واضح است که باوجود این نیت و میل به تقرّب بیشتر، از ثواب نزدیک‌شدن و بوسیدن ضریح مطهر بهره‌مند خواهیم شد.

۹. پرهیز از مجادله بر سر مکان عبادت و زیارت

برای زائرِ بامعرفت شایسته نیست که برای نمازخواندن یا قرائت زیارت‌نامه در مکانی مشخص اصرار ورزد؛ بلکه باید با ترک مجادله، ایثار کند و با مراعات ادب، در مکان دورتری جا بگیرد تا هنگام زیارت برای کسی مزاحمت ایجاد نکند؛ دراین‌صورت، خداوند اجر بیشتری به او خواهد داد.

۱۰. توجه به احترام متقابل زائران و مجاوران دربرابر یکدیگر

زائران باید مردم شهرهای زیارتی مانند اهل مشهد، قم، کربلا، نجف و... را احترام کنند و با ادب کامل با آن‌ها مواجه شوند؛ چراکه آنان مجاوران همیشگی خاندان رسول اکرم ﷺ هستند و ازاین‌رو درخور احترام‌اند. رعایت این ادب، بیش از آنکه برای مجاوران مفید باشد، متوجه زائران خواهد بود. در مقابل، مجاوران نیز باید ضمن رعایت ادب و احترام دربرابر زائران گرامی، تلاش کنند تا شرایط مطلوب زیارت برای این عزیزان فراهم شود. توجه به این نکته ضروری است که زائران این حرم‌های مطهر، میهمانان ائمهٔ اطهار ﷺ هستند و هرگونه رسیدگی و توجه به آن‌ها، درواقع توجه به اهل‌بیت ﷺ است و به‌یقین بی‌پاسخ نخواهد ماند.

اگر زائران مرقد مطهر ائمهٔ اطهار و خاندان گرامی ایشان ﷺ در رعایت شرایط و آداب زیارت بکوشند؛ حتی یک زیارت مختصر این بزرگواران، اثری چشم‌گیر خواهد داشت و به‌این‌وسیله، انسان از عالی‌ترین الطاف و عنایات الهی بهره‌مند می‌شود؛ گره‌های کور زندگی او از این رهگذر، باز و دریچه‌هایی از رحمت ویژهٔ خداوند سبحان به قلبش گشوده می‌شود؛ درنتیجه، همواره در درون خویش احساس نشاط و انبساط می‌کند، خود را در ارتباط با خدای رحمان و رحیم و اولیای گرامی او می‌بیند و در سایهٔ این احساس مقدس، از بهترین لذت‌ها برخوردار می‌شود.

پی‌نوشت‌ها:

۱. *وسائل‌الشیعه*، ج ۲، باب ۵۴، ح ۵؛ *الکافی*؛ ج ۵، ص ۵۶۹.

۲. *وسائل‌الشیعه*، ج ۲، باب ۵۴، ح ۲.

۳. *الکافی*، ج ۴، ص ۲۷۳.

۴. *البلد الأمین و الدرع الحصین*؛ ص ۲۷۶.

۵. شورا، ۲۳.

۶. *عیون أخبارالرضا* علیه‌السلام، ج ۲، ص ۲۵۴؛ *الفقیه*، ج ۲، ص ۵۷۷.

۷. *وسائل‌الشیعه*، ج ۱۰، ص ۳۱۷.

۸. *کامل‌الزیارات*، ص ۳۹ و ۴۰.

۹. احزاب، ۵۶.

۱۰. *الکافی*، ج ۴، ص ۵۵۲؛ *کامل‌الزیارات*، ص ۳۱.

۱۱. *کامل‌الزیارات*، ص ۱۶۳.

۱۲. *الکافی*، ج ۴، ص ۵۸۵؛ *کامل‌الزیارات*، ص ۹۲۸.

۱۳. استادی گران‌قدر شنیده بود که شخصی در مقام تعریف و ستایش دیگری می‌گفت: «او هنگام زیارت حضرت رضا علیه‌السلام [ظاهراً] اصلاً وارد حرم نمی‌شد؛ بلکه در رواق می‌ایستاد، سلام می‌داد، زیارت می‌کرد و می‌رفت و به خود اجازه نمی‌داد که وارد حرم شود!»

۱۴. *وسائل‌الشیعه*، ج ۱۰، ص ۲۶۷، باب‌المزار.

۱۵. *کامل‌الزیارات*، ص ۳۱۳.

۱۶. *کامل‌الزیارات*، ص ۳۰۹.

۱۷. *کامل‌الزیارات*، ص ۴۶.

۱۸. *کامل‌الزیارات*، ص ۲۵۶، وداع قبر حسین‌بن‌علی علیه‌السلام.

۱۹. طه، ۱۲.

فصل چهارم

در این قطعه از بهشت

آشنایی با حرم مطهر رضوی

با شهادت امام‌رضا علیه‌السلام در ۲۰۳ق، پیکر مطهرشان، همان‌طورکه خود حضرت پیش‌بینی کرده بودند، در باغ حمیدبن‌قحطبه (حاکم و والی خراسان)، واقع در روستای سناباد به خاک سپرده شد. از آن پس، این روستا به «مشهدالرضا» معروف شد. بیش از ۱۲۰۰ سال است که حرم مطهر رضوی پرتوافشانی می‌کند و هزاران‌هزار دل را از سراسر جهان به‌سوی خود جلب کرده و روزبه‌روز بر عظمت و وسعت آن افزوده می‌شود.

روضهٔ منوره

روضهٔ منوره که پیکر مقدس امام‌رضا علیه‌السلام در آن مدفون است، زیر گنبدی زرین و باشکوه قرار دارد و هستهٔ مرکزی بناهای آستان قدس رضوی است. این بنا تقریباً به‌شکل مربع است و پس از توسعه، به حدود ۱۸۸ مترمربع افزایش یافته است. قطر دیوارهای اطراف روضه که سنگینی گنبد بر روی آن قرار دارد، حدود سه متر است. کف روضهٔ منوره با بهترین نوع سنگ مرمر پوشیده شده و دیواره و سقف آن با کاشی‌های ممتاز و نفیس سنجری، نیز کتیبه‌ها و آینه‌کاری‌های بسیار زیبا، به‌صورت معرق و مقرنس تزیین شده است.

صندوق‌های مرقد مطهر

اوّلین صندوق: بنا به استناد متون تاریخی موجود، در اواخر قرن پنجم هجری، صندوقی از چوب اعلا با روکش و بست‌های نقره روی مرقد امام نصب شده است. این صندوق، اهدایی «انوشیروان زردشتی» از اهالی اصفهان است. او که به بیماری برص (پیسی) مبتلا بود، در مأموریتش به خراسان، پس از آگاهی از کرامات حضرت رضا علیه‌السلام، برای شفای بیماری صعب‌العلاج خود به ایشان متوسل و پس از گرفتن حاجت، مسلمان شد؛ سپس این صندوق را در سال ۵۰۰ق به مرقد منور رضوی اهدا کرد.

دوّمین صندوق: این صندوق که از چوب فوقل با روکش و میخ‌های طلا ساخته شده و معروف به صندوق عباسی بوده است، در ۱۰۲۲ق، روی مرقد مطهر نصب شد. صندوق عباسی تزئینات هنری وگران‌بهایی داشته است که پس از سال‌ها ماندن در سرداب و پوسیده و متلاشی‌شدن ارکان و پایه‌هایش، در ۱۳۱۱ش از روی مضجع شریف برداشته شد. کتیبه‌های طلای این صندوق، هم‌اکنون در موزه نگهداری می‌شود.

سوّمین صندوق: صندوق سوّم از سنگ مرمر معدن شاندیز با رنگ سبز لیمویی بوده که «حاج‌حسین حجارباشی زنجانی» در ۱۳۱۱ش، آن را تهیه و بر روی مرقد منوّر امام‌رضا علیه‌السلام نصب کرد. این صندوقِ سنگی که عنوان سنگ قبر را نیز داشت، تا ۱۳۷۹ش، داخل ضریح چهارم بود و در این سال، هنگام تعویض ضریح چهارم، برداشته شد و به‌جای آن، سنگ قبر جدیدی درون ضریح پنجم قرار گرفت.

آخرین سنگ قرارگرفته بر مرقد مطهر

ضریح‌های حرم مطهر

ضریح، شبکه‌ای است که صندوق و قبر مطهر را دربر می‌گیرد. براساس شواهد تاریخی، نصب ضریح بر مرقد شریف امام‌رضا علیه‌السلام از دورهٔ صفویه رایج شده است و تا پیش از آن، سابقهٔ مشخصی ندارد. از آن زمان تاکنون، پنج ضریح بر مرقد مطهر امام‌رضا علیه‌السلام نصب شده است.

ضریح اوّل: ضریحی چوبی، با تزییناتی از طلا و نقره بوده که در اواسط قرن دهم هجری (۹۵۷ق)، در عهد «شاه‌طهماسب صفوی» ساخته و بر روی صندوق چوبی مرقد مطهر، نصب شده است. درحال‌حاضر، کتیبه‌ها و تزئینات طلای این ضریح، در موزهٔ مرکزی آستان قدس رضوی نگهداری می‌شود و سازهٔ اصلی آن از بین رفته است و درب مرصّع آن بالای دیوار غربی قرار داده شده است.

ضریح دوم: دومین ضریح این مرقد مطهر، معروف به «ضریح نگین‌نشان نادری»، در سال ۱۱۶۰ق، توسط شاهرخ‌میرزا (نوهٔ نادرشاه افشار) وقف و تقدیم مضجع منوّر امام‌رضا علیه‌السلام شده است. این ضریح از زمان نصب تا ۱۳۷۹ش، در طبقهٔ فوقانی و داخل ضریح چهارم جای داشت و بعد از برداشتن ضریح چهارم و قبل از نصب ضریح جدید، به‌لحاظ وقفی‌بودنش به درون سرداب مقدس امام‌رضا علیه‌السلام و روی مرقد منوّر ایشان انتقال یافت.

ضریح دوّم

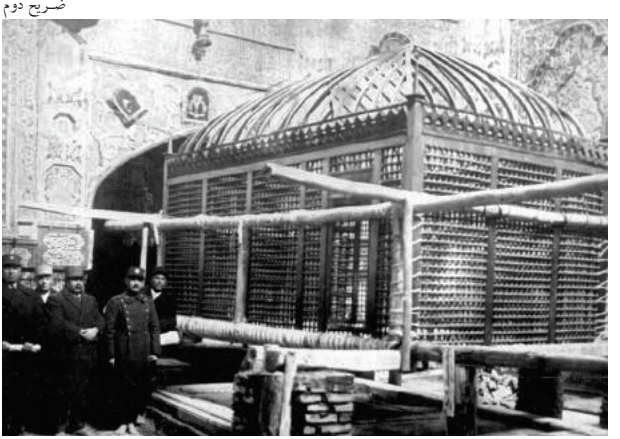

ضریح سوم: ضریحی فولادی مربوط به دورهٔ قاجاریه است که سقف شیروانی چوبی و یک طوق طلای جواهرنشان داشته است. در سال ۱۳۱۲ق، دورتادور قسمت فوقانی‌اش، به متن آیةالکرسی مزیّن شد و در سال ۱۳۳۸ ش به موزه منتقل شد.

ضریح سوّم

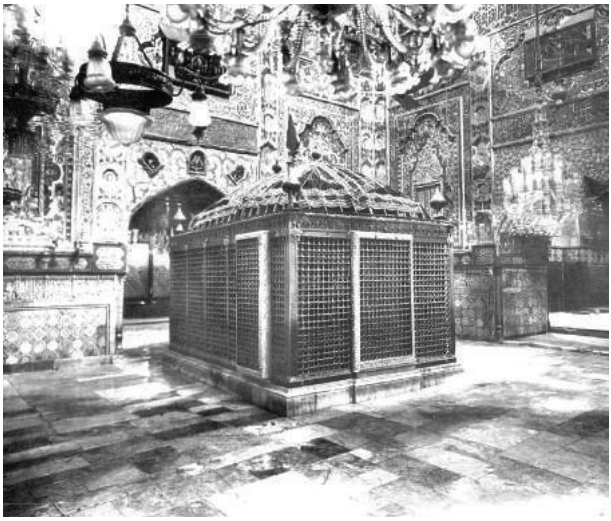

ضریح چهارم: این ضریح که معروف به ضریح طلا و نقره یا «شیر و شکر» است، در سال ۱۳۳۸ش، پس از برداشتن ضریح فولادی قدیمی، در روضهٔ منوّره نصب شد. این ضریح با نظارت مرحوم سیدابوالحسن حافظیان و با هنرمندی استاد، حاج‌محمدتقی ذوفن اصفهانی و جمعی دیگر از هنرمندان ساخته شد. ضریح چهارم هفت تُن وزن دارد و از چهارده دهانه به نماد چهارده معصوم علیهم‌السلام تشکیل شده که در بالای هر دهانه‌اش، در گلبرگی از طلا، نام یکی از معصومان علیهم‌السلام نوشته شده است.

قسمت بالای ضریح، آراسته به سوره‌های مبارکهٔ «یس» و «انسان» است که با خط استاد احمد زنجانی، بر کتیبه‌ای طلایی نگاشته شده است. ضریح شیر و شکر، هم‌زمان با نصب ضریح پنجم در ۱۳۷۹ش، به موزهٔ آستان قدس رضوی انتقال یافت.

ضریح چهارم

ضریح پنجم: گذشت حدود ۴۱ سال از عمر ضریح چهارم، استحکام سازه‌ای آن را کم کرده بود؛ درعین‌حال، ایجاد انفجار توسط منافقان در ضلع بالاسر مبارک امام‌رضا علیه‌السلام در عاشورای ۱۳۷۳ش (۱۴۱۵ق)، باعث آسیب‌دیدگی ضریح شد؛ بنابراین در ۱۳۷۲ش، طراحی ضریح پنجم با مشورت‌گرفتن از صاحب‌نظران و هنرمندان، توسط استاد محمود فرشچیان آغاز شد. خاتم‌کاری این ضریح را استاد کشتی‌آرای شیرازی، قلم‌زنی آن را استاد خدادادزادهٔ اصفهانی و خطاطی‌اش را استاد موحّد برعهده داشته‌اند.

ساخت ضریح پنجم، با کیفیت عالی و استحکام کامل، هفت سال طول کشید و سرانجام در ۱۶اسفند۱۳۷۹، هم‌زمان با عید سعید قربان، کار نصب ضریح جدید با حضور مقام معظم رهبری مدظله‌العالی پایان پذیرفت.

ضریح پنجم

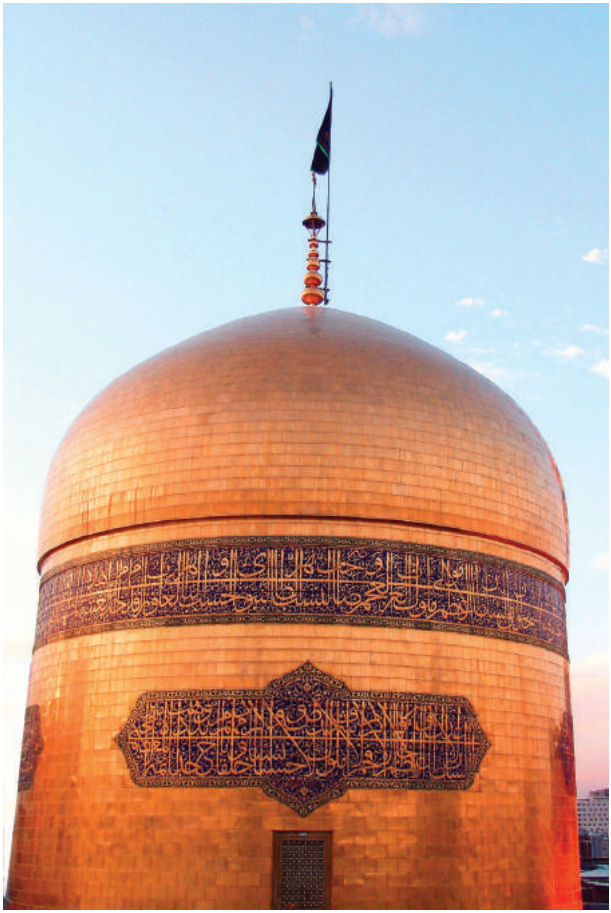

گنبد طلا

گنبد طلایی بارگاه منوّر رضوی، از زیباترین جلوه‌های هنری و مذهبی است. در اوایل قرن ششم، شرف‌الدین ابوطاهر قمی، وزیر سلطان‌سنجر سلجوقی، با مباشرت ابوالقاسم احمدبن‌علی‌بن‌احمدالعلوی‌الحسینی که از نقیبان ناحیهٔ طوس (یکی از بزرگان ناحیهٔ طوس) بود، ضمن تعمیر روضهٔ منوره، به احداث گنبد بر فراز قُبه اوّلیه اقدام کرد. این همان گنبدی است که بالغ بر ۹۰۰ سال از بنای آن می‌گذرد.

گنبد ازنظر ساختمان و ارتفاع، درنهایت زیبایی و هنرمندی طراحی شده است و دو پوشش دارد. پوشش اوّل گنبد، سقف حرم به‌حساب می‌آید که

مقعر و مُقَرنَس بوده و به آن، «قبّه» گفته می‌شود. پوشش دوّم که بر فراز قبّه استوار شده است، گنبد طلاست. بین این دو پوشش، سیزده متر فضای خالی وجود دارد. ارتفاع گنبد طلا از کف روضهٔ منوّره ۳۱متر، محیط دور گنبد ۴۲/۱۰متر و ارتفاع آن از اوّل طلاکاری تا تیزهٔ گنبد ۱۶/۴۰متر است.

گنبد و حوادث ناگوار

پس از طلاکاری گنبد در زمان شاه‌طهماسب، چند رخداد متوجه آن شد: در فتنهٔ ازبک‌ها در سال ۹۹۷ق، عبدالمؤمن‌خان ازبک، ضمن تاراج نفایس آستان قدس رضوی، به طلاهای گنبد نیز دست‌برد زد؛ تا اینکه شاه‌عباس طی سفری که با پای پیاده از اصفهان به مشهد آمد، در ۱۰۱۰تا۱۰۱۶ق، به مرمت و تزیین

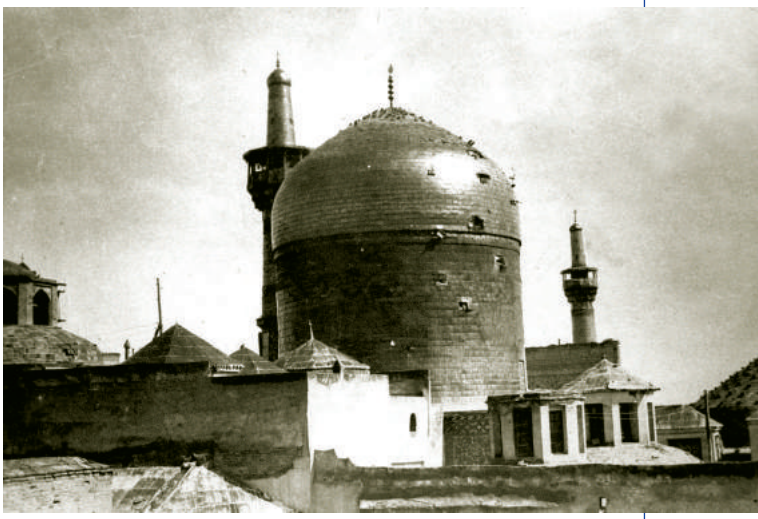

مجدد گنبد باخشت‌های طلا اقدام کرد. این ماجرا را علیرضا عباسی، خطاط معروف عصر صفوی، در کتیبهٔ دور گنبد، با خط بسیار زیبای ثلث نوشته است که متن آن در کتاب شریف *مفاتیح‌الجنان* شیخ‌عباس قمی آمده است. کار معماری و کاشی‌کاری گنبد را هم کمال‌الدین یزدی برعهده داشته است.

بعد از زلزلهٔ ۱۰۸۴ق مشهد، در زمان شاه‌سلیمان صفوی گنبد دوباره تعمیر شد و پس از دو سال (۱۰۸۶ق) کار طلاکاری آن به پایان رسید. این واقعه، در یکی از چهار ترنج اطراف گنبد، با خط زیبای محمدرضا امامی اصفهانی درج شده است.

سال ۱۲۹۱ش، روس‌های تزار، مسجد گوهرشاد و نیز گنبد طلا را به توپ

بستند و گنبد برای چندمین‌بار، در عصر پهلوی مرمت شد. خشت‌های قدیمی که به‌علت ضخامت کم و گذشت زمان و تأثیر حوادث طبیعی، ساییده و بدنما شده بودند، در ۱۳۵۸ش برچیده شدند و خشت‌هایی از ورقه‌های مسی با روکش طلا و با ضخامتی چهار برابر قبل، با روش الکترولیت جانشین آن‌ها شدند.

مساجد حرم مطهر

مسجد بالاسر

مسجد تاریخی بالاسر، اولین بنایی است که پس از روضهٔ منوره ساخته شده است و بیش از هزار سال سابقهٔ تاریخی دارد. این بنا بین روضهٔ منوره و رواق دارالسیاده قرار دارد. در ضلع جنوبی مسجد بالاسر محرابی از کاشی معرق با سبکی زیبا ایجاد شده است و کنار آن، تاریخ ۱۳۶۲ق و در طرف دیگر، نام محمدخان رضوان (کاشی‌ساز و نقاش محراب) به چشم می‌خورد. این مسجدَ در عهد غزنویان (۴۲۵ق) در غرب روضهٔ منوّره ساخته شده است و بانی آن، ابوالحسن عراقی (یکی از رجال آن دوره)، معروف به «دبیر» است.

مسجد تاریخی بالاسر، ۸متر طول، ۴/۵متر عرض و ۱۰متر ارتفاع دارد. اِزارهٔ[۱] مسجد، سنگ مرمر و بالای سنگ مرمر، به کاشی‌های الوان شش‌ضلعی و هشت‌ضلعیِ منقوش مزیّن است که حاوی آیاتی از قرآن کریم و احادیث است. بالای قسمت کاشی‌شدهٔ دیوار، دو کتیبهٔ بسیار زیبا وجود دارد. یکی از آن‌ها کتیبهٔ کاشی سنجری چینی‌مانند، به عرض ۵۰ سانتی‌متر، به خط ثلث برجسته، به رنگ آبی و مزیّن به آیاتی از قرآن کریم است؛ همچنین در بالای طاق این مسجد که به حرم مطهر متصل است، دو بیت از دعبل خزاعی (شاعر

اهل‌بیت علیهم‌السلام) به چشم می‌خورد.

مسجد جامع گوهرشاد

مسجد جامع گوهرشاد که در جنوب حرم مطهر رضوی قرار دارد، از بناهای باشکوه عهد تیموری در اوایل قرن نهم هجری است. این مسجد باشکوه، ۲هزار و ۸۵۵مترمربع وسعت، ۶هزار و ۴۸مترمربع زیربنا، ۴ ایوان و ۷ شبستان دارد. این مسجد در ۸۲۱ق، به‌دستور بانو گوهرشاد، همسر شاهرخ‌میرزای تیموری، ساخته شده که در تزئین آن، دستان پرتوان فرزند هنرمندش، بایسنقرمیرزا، شاهکارهایی استثنایی خلق کرده است.

ایوان مقصورهٔ این مسجد، ۵۰۰مترمربع مساحت و ۳۷متر طول و ۲۵/۵متر ارتفاع دارد. در دو طرف ایوان، دو مناره به ارتفاع ۴۳متر از کف مسجد ساخته شده است. گنبد رفیع و فیروزه‌ای مسجد گوهرشاد بر فراز ایوان مقصوره، بر عظمت این بنا افزوده است. ارتفاع این گنبد با دو

پوشش، ۴۱متر و فضای خالی بین دو پوشش آن، ۱۰متر است. این بنای عظیم تاریخی، نمونه‌ای کامل و برجسته از هنر ایرانی است که تمام ویژگی‌های معماری سنتیِ ایرانی و اسلامی را دارد. مسجد گوهرشاد را معمار معروف ایرانی، قوام‌الدین شیرازی ساخته و در پایان کتیبهٔ بایسنقری ایوان مقصوره، خودش را چنین معرفی کرده است: «عمل العبد الضعیف الفقیر المحتاج بعنایة الملک الرحمن قوام‌الدین‌بن زین‌الدین شیرازی الطیان.»

کتیبهٔ اطراف ایوان مقصوره به خط ثلث نوشته شده است. بایسنقرمیرزا در قسمت انتهایی این کتیبه، نام خود و تاریخ اتمام ساخت مسجد را این‌گونه نگاشته است: «کَتَبَهُ راجِیاً إِلَی الله بایسنقرِ بْن شاهرخ بن تیمور گورکانی، سنهٔ ۸۲۱ قمری.»

این مسجد دارای شبستان‌هایی به نام‌های گرم، تبریزی، نهاوندی، نجف‌آبادی، میلانی، سبزواری و علوی است.

منبر معروف به منبر صاحب‌الزمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف

داخل ایوان مقصوره در مسجد گوهرشاد، منبر بزرگی قرار دارد که در بین مردم به منبر امام‌زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف معروف است. استاد 'محمد نجار خراسانی'، منبّت‌کار معروف عصر فتحعلی‌شاه قاجار، این منبر نفیس را از چوب گردو و گلابی با شیوهٔ منبّت‌کاری، بدون به‌کاررفتن میخ یا هر فلز دیگری در چهارده پله به‌نام چهارده معصوم علیهم‌السلام ساخته است. سازنده، با این

نیت منبر را ساخته است که امام‌زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه بعد از ظهور خود، بر فراز آن برای مردم خطبه بخوانند. دلیل معروف‌شدن این منبر به منبر امام‌زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه نیز همین است.

مدارس حـــرم مطهر

مدرسهٔ پریزاد

مدرسهٔ پریزاد از بناهای قرن نهم و آثار باستانی عهد تیموریان است. این بنای تاریخی در جنوب غربی حرم مطهر و شمال غربی مسجد جامع گوهرشاد قرار دارد و همزمان با اتمام این مسجد در ۸۲۳ق ساخته شده است. بانی مدرسه، بانو پریزاد، ندیمهٔ گوهرشاد است و آن‌چنان‌که از وقف‌نامهٔ مدرسه برمی‌آید، از نوادگان خواجه‌ربیع‌بن‌خثیم (از زُهاد و عرفای سدهٔ اوّل هجری و مدفون در شمال مشهد) بوده است. مدرسهٔ پریزاد همانند دیگر مدارس دورهٔ تیموری، بنایی چهار ایوانی است که در ۲ طبقه و ۲۲ حجره، ۳۰۰مترمربع مساحت دارد.

این مدرسه، تاکنون چندین بار مرمت و تعمیر اساسی شده؛ ولی هیچ‌گاه سازهٔ اصلی آن تغییر نکرده است. از آن جمله، تعمیراتی است که در زمان شاه‌سلیمان صفوی، در ۱۰۹۱ق، توسط نجف‌قلی‌خان بیگلربیگی، صورت گرفته و کتیبهٔ سردر ورودی مدرسه، گواه این موضوع است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، در ۱۳۶۸، به‌همت آستان قدس رضوی، مدرسه با همان الگو و طرح سنّتی بازسازی شد. هم‌اکنون از این مدرسه به‌عنوان مرکز

پاسخ‌گویی به سؤالات دینی استفاده می‌شود. خدمات این مرکز عبارت‌اند از: پاسخ‌گویی به مسائل شرعی به‌صورت حضوری و تلفنی، مشاورهٔ اعتقادی، حلقه‌های معرفت و حرم‌شناسی.

مدرسه دو در (دارالقرآن)

مدرسهٔ دو در، در جنوب غربی حرم مطهر و در ضلع شمال شرقی صحن جمهوری اسلامی، روبه‌روی مدرسهٔ پریزاد واقع است. این مدرسه، یادگار دورهٔ تیموریان در عصر شاهرخ‌میرزای گورکانی است و با پیروی از معماری بناهای چهار ایوانی این دوره، از زیباترین و اصیل‌ترین نمونه‌های معماری عصر تیموری به شمار می‌آید. نام اصلی این مدرسه، «مدرسهٔ یوسفیه» بوده که بعدها به «مدرسهٔ دو در» معروف شده است. بانی مدرسه، امیریوسفِ خواجه‌بهادر، ملقّب به غیاث‌الدین، از امرای خراسان است که در سال ۸۴۶ق از دنیا رفته است. او در سال ۸۴۳ق، مدرسهٔ دو در را بنا نهاد و آرامگاه‌اش هم‌اکنون در زیر گنبد جنوبی آن قرار دارد.

این بنای تاریخی در زمینی با وسعت ۵۰۰ مترمربع ساخته شده است و دو طبقه و ۳۲ حجره دارد که درحال‌حاضر، با عنوان «دارالقرآن الکریم»، به‌منظور فعالیت‌های متنوع قرآنی بهره‌برداری می‌شود.

صحن‌های حرم مطهر

صحن انقلاب اسلامی

این صحن، اوّلین و قدیمی‌ترین صحنی است که در قسمت شمال حرم مطهر بنا شده است. ضلع جنوبی صحن انقلاب اسلامی (صحن کهنه یا عتیق)، در اواخر دورهٔ تیموریان و اساس ایوان طلا، در عهد «سلطان‌حسین بایقرا» بنا

شده و ضلع‌های شمالی و شرقی و غربی آن نیز در عهد «شاه‌عباس صفوی» احداث و تکمیل شده است. صحن کهنه، چهار ایوان، دوازده صفّه[۲]، چهل حجره و ایوان کوچک در طبقهٔ اوّل و چهل حجره در طبقهٔ دوّم دارد. مساحت این صحن، ۶هزار و ۷۰۲ مترمربع است.

چهار ایوان صحن انقلاب اسلامی عبارت‌اند از:

ایوان جنوبی، ایوان طلاست که با ۲۱متر ارتفاع به‌دستور امیرعلی‌شیر نوایی (وزیر سلطان‌حسین بایقرا) در ۸۷۲ق ساخته شده است. چون بدنهٔ

این ایوان در زمان نادرشاه (۱۱۴۸ق) با خشت‌های طلا، طلاکاری شده است به 'ایوان نادری' نیز معروف است.

ایوان شمالی (عباسی) با ۲۲/۵۰متر ارتفاع، در سال ۱۰۲۱ق بنا شده است. بر فراز ایوان عباسی، گلدستهٔ طلایی وجود دارد که مربوط به دورهٔ نادرشاه افشار است. ارتفاع ایوان غربی (ایوان ساعت)، ۲۴متر است و ساعت بزرگی که بر روی آن قرار دارد، در ۱۳۳۶ش نصب شده است. ایوان شرقی (ایوان نقاره) نیز ۲۶متر ارتفاع دارد.

صحن انقلاب اسلامی در روزگار پادشاهان صفویه و افشاریه و قاجاریه گسترش یافته و به‌شکلی چشم‌نواز تزیین شده است. پنجره‌فولاد معروف حرم مطهر در این صحن قرار دارد.

سقاخانهٔ صحن انقلاب اسلامی

در میانهٔ صحن انقلاب اسلامی، سقاخانه‌ای وجود دارد که به «سقاخانهٔ اسماعیل‌طلایی» معروف است. سنگاب (منبع آب) این سقاخانه که سه کُر آب (۱۱۳۰ لیتر) ظرفیت دارد، از سنگ مرمرِ یکپارچه ساخته شده و به‌دستور نادرشاه افشار، از هرات به مشهد آورده شده است. در گذشته‌های دور که مثل امروزه امکانات لوله‌کشی آب نبود، آب آشامیدنی را با مراسم خاصی از قنات‌های اطراف مشهد به حرم می‌آوردند و داخل این سنگاب می‌ریختند. در دورهٔ فتحعلی‌شاه قاجار، به‌دستور شخصی به نام اسماعیل، بر فراز این سنگاب، بنایی هشت‌ضلعی با ستون‌های مرمر کنده‌کاری‌شده و کاشی ساختند و به‌دنبال آن، سقفش را با خشت‌های طلا تزیین کردند؛ ازاین‌رو به «سقاخانهٔ نادری» یا «سقاخانهٔ اسماعیل‌طلایی» معروف شد.

در سال ۱۳۴۵ش، سقاخانه که در اثر گذر زمان کهنه و فرسوده شده بود، تخریب و از نو به‌صورت زیبا و مجلل بازسازی شد. این بنا، پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز مجدداً مرمت شده است؛ ازجمله هنگام احداث رواق دارالحجّه عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف در طبقهٔ زیرین صحن انقلاب اسلامی، بنای سقاخانه نیز محکم‌سازی شده است.

صحن آزادی

صحن آزادی (صحن نو) در شرق حرم مطهر و در پایین پای مبارک حضرت رضا علیه‌السلام ساخته شده است و ۴هزار و ۳۴۰ مترمربع مساحت دارد. صحن آزادی را می‌توان بنای برجای‌مانده از دورهٔ قاجاریه دانست؛ چراکه ساخت آن به‌دستور فتحعلی‌شاه، با مباشرت فرزندش علی‌نقی‌میرزا و معماری حاج‌آقاجان (صاحب بازارچهٔ معروف حاج‌آقاجان در مشهد) آغاز شد و بنای آن در روزگار ناصرالدین‌شاه قاجار به پایان رسید.

صحن آزادی هم چهار ایوان دارد و وسط آن نیز مانند صحن انقلاب

اسلامی سقاخانه‌ای ساخته شده بود. ازآنجاکه این سقاخانه، هنگام عرض سلام و ادای احترام از درب شرقی، بین زائران و ایوان طلا حائل می‌شد، در اواخر حکومت قاجار (۱۲۷۱ش) تخریب و حوض آب بزرگی با باغچه‌هایی در اطراف آن ایجاد شد.

ایوان غربی صحن آزادی (ایوان طلا) بیش از بیست متر ارتفاع دارد و مسیر تشرف بانوان به داخل حرم از آن می‌گذرد. ازآنجاکه این ایوان در زمان ناصرالدین‌شاه قاجار بازسازی و خشت‌های زرین آن ساخته شده است، به «ایوان طلای ناصری» نیز مشهور است. ایوان جنوبی (ایوان ساعت) از دو ایوان تشکیل شده است و بر فراز آن ساعتی بزرگ قرار دارد. این ساعت تا پیش از ۱۳۳۶ش، روی ایوان غربی صحن انقلاب قرار

داشت. گفته شده که این ساعت در عهد ناصرالدین‌شاه قاجار (۱۲۷۸ق) از منچستر انگلستان تهیه شده است. در چهار ضلع صحن آزادی درمجموع، ۵۶ حجره و غرفهٔ فوقانی و تحتانی قرار دارد و از حجره‌ای در جنوب غربی آن، دری به رواق شیخ بهایی رحمه‌الله گشوده می‌شود که مقبرهٔ وی نیز در همین رواق است.

ایوان شرقی این صحن به باب‌السلام و ایوان شمالی آن به ایوان تلگراف‌خانه مشهور است. بهشت ثامن‌الائمه علیه‌السلام شمارهٔ یک در زیر این صحن قرار دارد.

صحن جمهوری اسلامی

این صحن در ۱۳۶۸ش با ۷۲۲۰ مترمربع مساحت، در ضلع غربی حرم مطهر احداث شد. صحن جمهوری اسلامی به بست‌های شیخ طوسی رحمه‌الله و شیخ بهایی رحمه‌الله و نیز به رواق‌های دارالولایه، دارالهدایه، دارالرحمه و دارالقرآن مرتبط است. بنای صحن جمهوری اسلامی به پیروی از بناهای کهن حوزهٔ حرم مطهر، به‌سبک معماری سنتی‌اسلامی ساخته شده است. بر فراز ایوان‌های شمالی و جنوبی این صحن، دو منارهٔ بسیار زیبای آراسته به طلا و کاشی، با ارتفاع سی متر افراشته شده است.

ایوان شرقی این صحن که به طلا آراسته شده است، «باب‌الولایه» نام دارد و به رواق بزرگ «دارالولایه» متصل است. کنار این ایوان پنجره‌ای از برنز نصب شده است که زائرین از آنجا به ساحت مقدس امام‌رضا علیه‌السلام عرض سلام و

ادب می‌کنند. ایوان غربی «باب‌الغدیر»، ایوان شمالی «باب‌العلم» و ایوان جنوبی «باب‌الشهاده» نام دارد. در وسط صحن، ساعت آفتابی یا شاخصی وجود دارد که در تمام فصل‌های سال، ظهر شرعی دقیق در شهر مشهد را مشخص می‌کند.

بهشت ثامن‌الائمه علیه‌السلام شمارهٔ سه در زیر این صحن قرار دارد.

صحن قدس

این صحن در ۱۳۷۳ش، در جنوب حرم مطهر رضوی و مسجد جامع گوهرشاد، بین بست شیخ بهایی رحمه‌الله و قسمتی از جنوب رواق امام‌خمینی رحمه‌الله قرار دارد. صحن قدس با مساحتی بالغ بر ۲۵۳۰مترمربع، در اطراف خود، ۶ ورودی و ۲۸ حجره دارد. ایوان جنوبی صحن با ارتفاع ۱۶متر، مشابه ایوان مقصوره است؛ سقفش به‌صورت طاسه‌سازی[۳] با کاشی و آجر تزیین و دیواره‌اش نیز تماماً به کاشی معرق آراسته شده است. در وسط ایوان، محرابی زیبا وجود دارد که دورتادور قسمت بالای آن با کتیبه‌ای از کاشی و مزیّن به سورهٔ مبارکهٔ «نور» جلوه‌گری می‌کند. در میانهٔ صحن نیز، سقاخانه‌ای زیبا با نمای قبةالصخره،[۴] یاد و خاطرهٔ نخستین قبله‌گاه مسلمانان جهان، یعنی مسجدالأقصی را در اذهان زنده می‌کند. این سقاخانه یک‌هشتم بنای «قبةالصخره» مساحت دارد؛ قسمت گنبدی‌شکل آن با طلا و دیگر قسمت‌های خارجی‌اش با کاشی‌های معرق تزیین یافته است.

بهشت ثامن‌الائمه علیه‌السلام شمارهٔ دو در زیر این صحن قرار دارد.

صحن جامع رضوی

باتوجه‌به رشد فزایندهٔ زائران پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به‌ویژه در ایام تابستان و مناسبت‌های خاص، ساخت صحن جامع رضوی با مساحت ۱۱۷هزار و ۵۸۴مترمربع، در ۱۳۶۶ شروع و در ۱۳۸۱ به پایان رسید. این صحن با کاربری عبادی‌مذهبی، ۶ منارهٔ رفیع و ۳ ایوان دارد. ایوان غربی صحن جامع، «باب‌الهادی علیه‌السلام»، ایوان شرقی آن «باب‌الکاظم علیه‌السلام» و ایوان جنوبی‌اش «ایوان ولیّ عصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف» نام دارد.

ایوان ولیّ عصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، با دو مناره به ارتفاع ۷۰متر و ایوان‌های غدیر و کوثر، هر یک با دو مناره به ارتفاع ۵۷متر، شکوه و عظمت خاصی به صحن جامع رضوی بخشیده‌اند. این صحن که بزرگ‌ترین صحن ساخته‌شده در طرح توسعهٔ حریم حرم مطهر است، درمجموع، ۵۵ غرفه و گنجایش ۷۰هزار نمازگزار را دارد.

در تزیین صحن جامع از سنگ‌های ابزارخورده و تزیینات کاشی معرق و معقلی[۵] استفاده شده است. سنگ‌فرش این صحن نیز، مخلوطی از سنگ‌های الوان و گرانیت و خلج است. صحن جامع رضوی در جنوب اماکن متبرکه واقع شده و ازطریق دو بست، با خیابان‌های امام‌رضا علیه‌السلام

(خیابان تهران سابق) و خیابان شهید اندرزگو (خیابان خسروی‌نو سابق) ارتباط دارد.

گفتنی است که دو دستگاه پله برقی، ارتباط این صحن را با پارکینگ شمارهٔ ۱ و شمارهٔ ۲ (ویژهٔ خدام) برقرار می‌کند. راه ورودی به رواق امام‌خمینی رحمه‌الله و دارالمرحمه و رواق کوثر و رواق غدیر از این صحن می‌باشد.

صحن غدیر

صحن غدیر با مساحت ۱۴هزار و ۴۵۳مترمربع، در ضلع شمال غربیِ صحن جامع رضوی و جنوب غربی اماکن متبرکه قرار دارد. این صحن از ضلع شرقی به صحن جمهوری اسلامی، از شمال غربی به خیابان شیرازی و از غرب به مجتمع تجاری غدیر و سرویس‌های بهداشتی این مجموعه منتهی می‌شود. بیشتر کاشی‌های صحن غدیر، مزیّن به نام امام‌علی علیه‌السلام است؛ همچنین خطبهٔ شریف غدیر در کتیبه‌های موجود در این صحن نقش بسته است. امکان دسترسی به این صحن، ازطریق صحن جامع رضوی و صحن جمهوری اسلامی و خیابان شیرازی فراهم است. مهمانسرای جدید در این

صحن قرار دارد.

صحن کوثر

این صحن با مساحت ۱۵هزار و۶۴۸مترمربع، در زاویهٔ شمال شرقی صحن جامع رضوی واقع شده است. صحن کوثر از ضلع غربی با موزهٔ حرم مطهر، رواق امام‌خمینی رحمه‌الله و صحن آزادی مرتبط است و از شمال شرقی به خیابان نواب صفوی منتهی می‌شود. سازهٔ اصلی این صحن، فلزی‌بتنی بوده و نمای آن با سنگ و آجر و کاشی معرّق تزیین شده است. بیشتر کاشی‌های صحن کوثر، مزیّن به نام مبارک حضرت فاطمه علیهاالسلام است و برکتیبه‌های موجود در نمای آن، خطبهٔ فدکیه نقش بسته است. دسترسی به صحن کوثر، ازطریق خیابان شهید نواب صفوی (پایین‌خیابان) و صحن جامع رضوی امکان‌پذیر است. همچنین ورودی پارکینگ خدام از ضلع شرقی این صحن است.

صحن هدایت

این صحن با مساحت ۱۷هزار و ۹۸۰متر مربع، در ضلع شمال شرقی اماکن متبرکه جای دارد. صحن هدایت از شمال شرقی به ساختمان شمارهٔ ۲ دانشگاه علوم اسلامی رضوی، از شرق به مجتمع اقامتی و بازارچهٔ هدایت، از جنوب شرقی به مقبرهٔ پیر پالان‌دوز، از جنوب و جنوب‌غربی به ساختمان شمارهٔ ۱ دانشگاه علوم اسلامی رضوی و ساختمان مهمان‌سرای حضرت، از شمال به بنیاد پژوهش‌های اسلامی و از شمال غربی به ورودی طبرسی محدود است. دسترسی به این صحن، ازطریق خیابان‌های طبرسی و شهید نواب صفوی، نیز ساختمان اداری دانشگاه علوم اسلامی رضوی فراهم

است؛ درعین‌حال، دو دستگاه پله برقی، ارتباط این صحن را با پارکینگ شمارهٔ ۳ برقرار می‌کند.

مراسم اکرام رضوی در ماه مبارک رمضان در این صحن برگزار می‌شود.

رواق‌های حرم مطهر

رواق دارالحفاظ

این رواق به‌دستور بانو گوهرشاد، در اوایل قرن نهم هجری قمری بنا شده است. رواق دارالحفّاظ از قدیم محل تجمّع حافظان قرآن و انجام مراسم خاص و تلاوت کلام‌الله و خطبهٔ مخصوص حفّاظ آستان قدس رضوی بوده؛ ازاین‌رو به «دارالحفّاظ» شهرت یافته است. این رواق هفت صُفّه دارد.

رواق دارالسیاده

این رواق در زمان بانو گوهرشاد، در جنوب غربی حرم مطهر رضوی بنا شده است. نام‌گذاری آن به «دارالسیاده» از آن جهت است که از قدیم، محل تجمع و تدریس علما و سادات و منسوبین به خاندان پیامبر اسلام ﷺ بوده است. آیینه‌کاری دیوارهای رواق و صُفّه‌ها و سقف آن، مربوط به ۱۳۰۰ق است و قبل از آن، به‌صورت کاشی‌کاری بوده است.

رواق دارالسلام

رواق دارالسلام در جنوب شرقی روضهٔ منوره قرار دارد و ازجمله بناهایی است که اساس آن در زمان بانو گوهرشاد و به‌دستور او پی‌ریزی شده است. این رواق پس از تعمیر و تزیین در ۱۳۳۴تا۱۳۳۸ش، به‌صورت کنونی در آمده است.

رواق حاتم‌خانی

رواق گنبد حاتم‌خانی را حاتم‌بیگ اردوبادی، از وزرای عصر صفویه، در ۱۰۱۰ق بنا کرد. این رواق، در شرق روضهٔ منوره و پایین پای مبارک امام‌رضا علیه‌السلام قرار دارد.

رواق اللّه‌وردیخان

این رواق دارای گنبدی با پوشش مسی است که در سال ۱۰۲۱ق، توسط اللّه‌وردیخان (از رجال عهد صفویه) در شمال شرقی روضهٔ منوره بنا شد. بر گرداگرد رواق، تاریخ ولادت و شهادت امامان معصوم علیهم‌السلام همراه با بعضی از احادیث معتبر نوشته شده است و در وسط صفهٔ جنوبی رواق، سنگ لوح مرقدِ اللّه‌وردیخان دیده می‌شود.

رواق دارالضیافه

رواق دارالضیافه که درحال‌حاضر محل تشرف خانم‌ها به حرم مطهر است، از جنوب به رواق «دارالسعاده» و از غرب به رواق «الله‌وردیخان» می‌پیوندد. بنای این رواق مربوط به ۱۰۳۱ق است و آن را مرحوم میرزاشفیع قزوینی با هزینهٔ یک تاجر قزوینی ساخت. در رواق دارالضیافه، دو صُفّه ایجاد شده که در آن آیاتی از قرآن مجید روی کاشی‌های رنگارنگ نقش بسته است.

رواق توحیدخانه

معروف است که این رواق را مفسر نامدار شیعه، ملامحسن فیض کاشانی رحمه‌الله، در ۱۰۷۲ق بنا کرده و در این مکان، آیات توحیدی قرآن کریم را تدریس و تفسیر می‌کرده است. در ضلع شمالی توحیدخانه، پنجرهٔ فولادِ معروف، نصب و ضریح مطهر از پشت این پنجره نمایان است.

رواق دارالفیض

رواق دارالفیض در پشت سر مبارک حضرت رضا﵇ واقع شده و به روضهٔ منوره متصل است. این رواق قبلاً به «مسجد ریاض» معروف بود و به مسجد زنانه هم شناخته می‌شد. اصل بنای دارالفیض مربوط به دورهٔ صفویه است و به‌علت اتصال آن به رواق توحیدخانه، برخی موّرخان بر این عقیده‌اند که ممکن است این بنا را مرحوم فیض کاشانی، همزمان با رواق توحیدخانه ساخته باشد.

رواق دارالسعاده

رواق دارالسعاده از بناهای عصر قاجاریه و بانی آن الله‌یارخانِ آصف‌الدوله است. این رواق در ۱۲۵۱ق ساخته شده است.

رواق شیخ بهایی رحمه‌الله

این رواق محل دفن شیخ‌محمدبهاءالدین عاملی، معروف به شیخ بهایی رحمه‌الله است. به روایت تاریخ، این مکان، منزل و مَدْرَس (محل تدریس) شیخ بهایی رحمه‌الله بوده و در ۱۳۶۴ق، با مساحت حدود ۱۰۲مترمربع، به‌شکل باشکوهی تجدید بنا شده است.

رواق دارالسرور

در قدیم، این رواق به‌صورت چند اتاق به‌عنوان آبدارخانه، آسایشگاه خدام و... استفاده می‌شد که در ۱۳۳۴ش، به‌شکل رواقی با مساحت هزار مترمربع در آمد.

رواق دارالشکر

این رواق از مجموع دو بنا تشکیل شده است: یکی رواق «پس پشت»، مربوط به دورهٔ صفویه و دیگری بنایی که مربوط به عهد تیموریان است و در گذشته، به «قرآن‌خانه» معروف بوده است. این دو مکان با مساحت ۷۳مترمربع، در سال‌های ۱۳۴۲تا۱۳۴۴ش، به‌صورت یک رواق در آمد و «دارالشکر» نامیده شد.

رواق دارالشرف

دارالشرف، قبلاً به ایوان طلای صحن انقلاب متصل و به «راهروِ سقاخانه» معروف بود؛ اما در ۱۳۴۳ش، پس از تغییر و تزیین، به‌صورت رواقی مستقل درآمد.

رواق دارالعزّه

این رواق کوچک در اختلاف سطح ۹۵سانتی‌متر از کف دارالسلام قرار دارد. دارالعزّه قبلاً کشیک‌خانهٔ خادمان بود و در ۱۳۴۳ش، به‌صورت رواق در آمد. این رواق ۶۶ متر مربع مساحت دارد.

رواق دارالذکر

رواق دارالذکر قبلاً مدرسهٔ علمیهٔ علی‌نقی‌میرزا بوده که در ۱۳۴۳ش، پس از بازسازی و تغییر کاربری، با پوشش جدید سقف، به‌صورت کنونی در آمده است. حجره‌های بالایی و پایینی اطراف آن مدرسه، اکنون محل استقرار دفاتر مختلف است.

رواق دارالزهد

رواق مجلل دارالزهد، در فاصلهٔ زمانی سال‌های ۱۳۵۰تا۱۳۵۲ در جنوب شرقی روضهٔ منوّره ساخته شده است. این رواق زیبا به رواق باشکوه امام‌خمینی رحمه‌الله متصل است.

رواق دارالعباده

رواق «دارالعباده» در سال ۱۳۵۳ ساخته شده است. این بنا مانند رواق‌های شیخ بهایی رحمه‌الله و دارالزهد، دو طبقه دارد و طبقهٔ بالایی آن، تالار اماکن متبرکهٔ آستان قدس رضوی است.

رواق دارالولایه

رواق بزرگ و مجلل دارالولایه، در غرب روضهٔ منوره، پشت پنجرهٔ فولاد صحن جمهوری اسلامی قرار دارد. ساخت دارالولایه، در سال ۱۳۶۵ آغاز شد و در سال ۱۳۶۸ پایان یافت.

رواق دارالهدایه

رواق دارالهدایه در صحن جمهوری اسلامی، یعنی جنوب غربی حرم مطهر رضوی ساخته شده است. ساخت این رواق از ۱۳۶۹ آغاز شد و در نخستین روز ۱۳۷۱ پایان یافت. دارالهدایه محل اجرای برنامه‌های فرهنگی برای کاروان‌ها و گروه‌های زیارتی است.

رواق دارالرحمه

رواق دارالرحمه با تقلید از معماری شبستان‌های مسجد جامع گوهرشاد احداث و در ۱۳۷۱ش افتتاح شد. این رواق بین بست شیخ بهایی رحمه‌الله و صحن جمهوری اسلامی قرار دارد و درحال‌حاضر، محل ارائهٔ خدمات فرهنگی به زائران غیرایرانی است.

رواق دارالاخلاص

این بنا در گذشته، مسجد کوچک و زیبایی به نام مسجد زنانهٔ بالاسر بوده است که محراب آن هنوز هم باقی است. در طرح توسعهٔ ۱۳۷۳ش،

این مسجد به‌صورت کنونی (رواق دارالاخلاص) در آمد. دارالاخلاص کوچک‌ترین رواق حرم مطهر است.

رواق حضرت معصومه علیها السلام

این رواق مجلل که طبقهٔ زیرین رواق دارالولایه به‌شمـــار می‌رود، پس از انقلاب شکوهمند اسلامی (۱۳۷۹ش) افتتاح شد. در زاویهٔ شرقی این بنا، یک هشتی با پنجرهٔ نقره و سقفی به‌صورت نیم‌گنبدی وجود دارد که راه ورود به سرداب مطهر امام‌رضا علیه السلام است. بعد از روضهٔ منوره و ضریح مطهر، رواق حضرت معصومه علیها السلام نزدیک‌ترین مکان به مرقد شریف و بالاسر مبارک حضرت رضا علیه السلام است.

رواق دارالحکمه

دارالحکمه، در ضلع شمال غربی صحن آزادی قرار دارد. این رواقِ دوطبقه، در ۱۳۸۱ش افتتاح شده است.

رواق دارالکرامه

رواق دارالکرامه، با مساحت ۴۸۸ مترمربع، در آذر ۱۳۸۵ افتتاح شد. این رواق، در سه‌ونیم طبقه، ۱۸۳۰مترمربع زیربنا دارد که زیرزمین، نیم‌طبقهٔ اوّل و طبقهٔ دوّمش به‌عنوان آسایشگاه خدام در نظر گرفته شده است. راه ورودی این رواق، آن از ضلع شمالی صحن انقلاب است.

رواق دارالحجه عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف

رواق زیبا و باشکوه دارالحجه، زیر صحن انقلاب اسلامی قرار گرفته است. ساخت این رواق، اواخر ۱۳۷۸ش آغاز و در ۱۳۸۷ (نیمهٔ شعبان ۱۴۲۹ق) افتتاح شد. قبر شیخ‌مجتبی قزوینی رحمه‌الله در این رواق است.

رواق امام‌خمینی رحمه‌الله

این رواق، درواقع صحن سابق امام‌خمینی رحمه‌الله (صحن موزه) است که به‌دنبال افزایش روزافزون زائران و نیاز مبرم به توسعهٔ فضاهای سرپوشیده، تغییر کاربری یافته و به‌صورت رواق درآمده است. رواق امام‌خمینی رحمه‌الله در مجاورت مسجد جامع گوهرشاد قرار دارد و دسترسی به آن، ازطریق این مسجد و صحن جامع رضوی و صحن آزادی امکان‌پذیر است.

رواق شیخ طوسی رحمه‌الله

رواق شیخ طوسی رحمه‌الله در ضلع غربی حرم مطهر واقع شده است. مراسم اجرای خطبه عقد زوج‌های جوان در این رواق انجام می‌شود. ورودی این رواق در وسط بست شیخ طوسی رحمه‌الله قرار دارد. این مکان به‌عنوان محل موقت جهت استراحت شبانهٔ زائران مرد در نظر گرفته شده است.

رواق شیخ‌حر عاملی رحمه‌الله

رواق شیخ‌حر عاملی رحمه‌الله در ضلع شرقی حرم مطهر واقع شده است. این رواق محل برگزاری مراسم ویژهٔ خدام و مدعوین به حرم مطهر رضوی

است.ورودی این رواق در وسط بست شیخ‌حر عاملی رحمه‌الله قرار دارد. این مکان به‌عنوان محل موقت جهت استراحت شبانهٔ زائران زن در نظر گرفته شده است.

رواق دارالمرحمه

رواق دارالمرحمه در قسمت زیرین رواق امام‌خمینی رحمه‌الله قرار دارد. این رواق، دی‌ماه۱۳۹۲، همزمان با میلاد باسعادت حضرت ختمی‌مرتبت محمد مصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله و امام‌جعفر صادق علیه‌السلام افتتاح شد.

رواق کوثر

این رواق در ضلع شمال شرقی صحن جامع رضوی قرار دارد.

رواق غدیر

رواق غدیر در قسمت شمال غربی صحن غدیر و ضلع جنوب غربی ورودی شیخ طوسی رحمه‌الله قرار دارد.

رواق حضرت فاطمه زهرا(س)

در روزهای پایانی سال ۱۳۹۵، رواقی ویژه بانوان در حرم مطهرامام‌رضا(ع) افتتاح شد. این رواق که به‌نام رواق حضرت فاطمه‌زهرا(س) نام‌گذاری شده است، در ۲۹اسفند۱۳۹۵ هم‌زمان با سالروز ولادت ایشان با حضور تولیت محترم آستان قدس رضوی بازگشایی شد.

رواق حضرت زهرا(س) در فضای زیرین صحن آزادی احداث شده است، ورودی آن در بست نواب صفوی قرار دارد. وجود وضوخانه، پله‌برقی و انواع ستون‌ها به‌سبک معماری اسلامی، از ویژگی های دیگر این رواق است. راه‌های ورودی آن از صحن آزادی و رواق مبارکهٔ شیخ حر عاملی است.

رواق دارالنور

این رواق بین بست شیخ بهایی و مدرسهٔ دو درب و مدرسهٔ پریزاد قرار دارد.

دارالکرامه
صحن انقلاب
بست شیخ حر عاملی رحمه‌الله
دارالحکمه
پنجره فولاد
ایوان طلا
توحیدخانه
دارالضیاء
دارالشکر
الله‌وردیخان
دارالضیافه
مسجد بالاسر
حاتم‌خانی
دارالسعاده
ایوان طلا
صحن آزادی
دارالسیاده
دارالسرور
دارالحفاظ
دارالسلام
دارالعزا
دارالذکر
ایوان دارالسیاده
شبستان گرمخانه
تالار تشریفات (تالار ولایت)
دارالزهد
رواق شیخ بهایی رحمه‌الله
دارالعباد
مسجد گوهرشاد
رواق امام خمینی رحمه‌الله

موقعیت رواق‌های همکف حرم مطهر

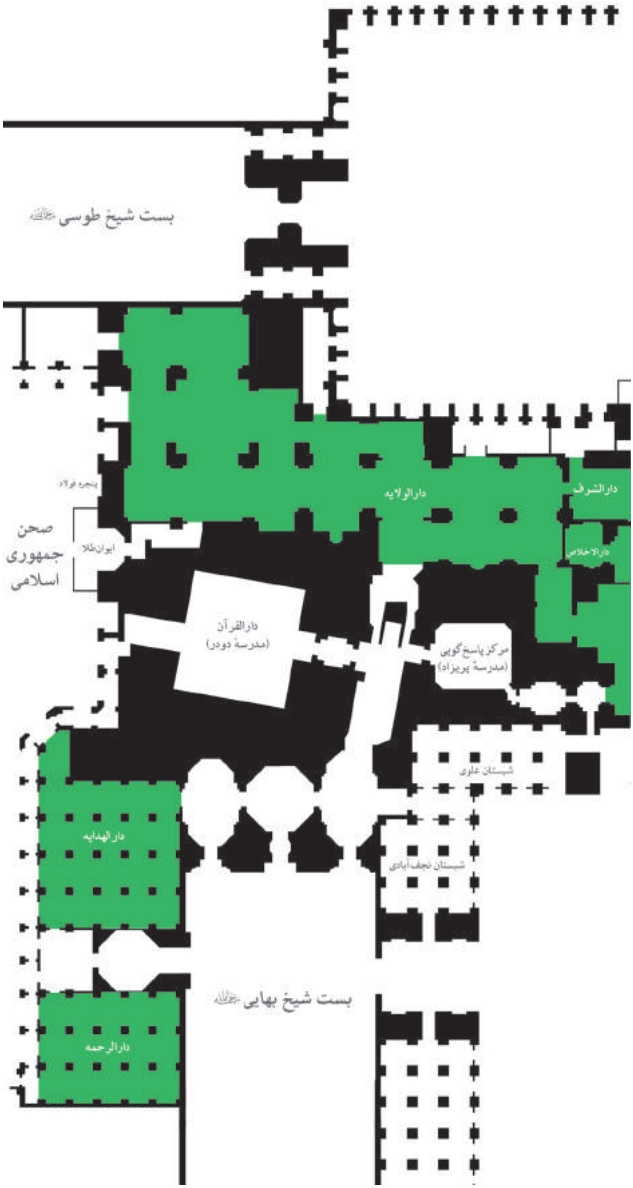

اجرای آیین‌ها و مراسم خاص توسط خدام

برگزاری آیین‌ها و مراسم ویژه، با حضور خدام حریم حرم مطهر رضوی، از موضوع‌های جذاب و سنت‌های قدیمی در مضجع شریف حضرت ثامن‌الحجج علیه‌السلام است. این مراسم چند قرن است که در آستان قدس اجرا می‌شود و آداب خاص خود را دارد.

غبارروبی

این آیین، با تشریفات و مقدمات مخصوص، چند نوبت در سال و معمولاً همزمان با اعیاد مذهبی یا میلاد مسعود ائمهٔ معصومین علیهم‌السلام و مناسبت‌های خاص برگزار می‌شود.

در روز و ساعتی معین، ابتدا حریم رضوی، خلوت و همهٔ درهای ورودی آن بسته و به‌اصطلاح «قرق» می‌شود. سپس تولیت آستان، درب طلا و سپس در روضهٔ منوره را می‌گشاید و به‌تدریج نذورات مردم را از داخل آن جمع‌آوری کرده و به‌منظور حمل به خزانهٔ حضرت، در کیسه‌های مخصوص قرار می‌گیرد. آنگاه درون ضریح و مضجع منور، با عطر و گلاب شسته می‌شود.

طنین تلاوت قرآن کریم و مداحی و مرثیه‌خوانی برای اهل‌بیت علیهم‌السلام طی برگزاری این آیین، بر فضا حکم‌فرماست. شرح مراسم نیز هر نوبت در صورت‌جلسه‌ای تنظیم و به امضای تولیت و دیگر مقامات شرکت‌کننده در آیین می‌رسد.

در پایان مراسم، ازطرف تولیت آستان، به هر یک از حاضران که از قبل دعوت شده‌اند، هدیه‌ای اهدا می‌شود که شامل مقداری غبار داخل ضریح و نبات متبرک است.

مراسم تحویل کشیک

همه‌روزه در ساعت ۶صبح و ۶ عصر که مدت خدمت کشیک قبلی تمام می‌شود و نوبت کشیک بعدی فرا می‌رسد، تمام خدمهٔ هر دو کشیک، اعم از خدام و فراش و دربان، معمولاً در یکی از رواق‌های حاتم‌خانی یا دارالسعاده یا دارالحکمه حاضر می‌شوند و در دو صف، به ترتیب خدام و دربانان و فراشان با حالت احترام، مقابل یکدیگر

می‌ایستند؛ سپس سرکشیک یا معاون کشیکی که خدمتش به اتمام رسیده است و نزدیک روضهٔ منوره قرار دارد، با صدای رسا، خطبه را با ستایش پروردگار، ثنای ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام ذکر نام مبارک حضرت ثامن‌الائمه علیه‌السلام و امام‌زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه، طلب مغفرت برای عموم مسلمانان، مخصوصاً امام‌خمینی رحمه‌الله و آرزوی سلامتی برای همهٔ خدمتگزاران، به‌ویژه رهبر معظم انقلاب 'مدظله‌العالی'، قرائت می‌کند.

پس از آن تمام خدمه بابت توفیق خدمتگزاری، سجدهٔ شکر به‌جا می‌آورند و خدمهٔ کشیکی که خدمتشان به پایان رسیده است، با خدمه‌ای که خدمتشان شروع شده است، مصافحه می‌کنند.

مراسم صُفّه

براساس شواهد موجود، از ابتدای شهادت و به‌خاک‌سپاری پیکر پاک امام‌رضا علیه‌السلام در مکان کنونی، قرائت قرآن کریم در روضهٔ منورهٔ رضوی، معمول و دایر بوده است؛ بنابراین از همان سال‌های اول، تعدادی قرآن وقف آستان قدس رضوی شد که در داخل حرم مطهر نگهداری می‌شده است. هنگامی که محمدخان شیبانی، سلطان و مؤسس طایفهٔ ازبک‌ها، خراسان را از تیموریان گرفت، در سال ۹۱۰ق، به‌قصد زیارت به مشهد مقدس آمد و ضمن زیارت مرقد منور امام‌رضا علیه‌السلام، غزلی ترکی در مدح و منقبت امام علیه‌السلام سرود و مقرر کرد حفّاظ در بیرون قبّه، قرآن قرائت کنند.

در سال ۱۲۷۶ق، فرد خیری به نام امام‌وردی‌خان بیات مختاری، از این سنت استقبال کرد و طی وقف‌نامه‌ای، عواید موقوفه‌ای را برای مخارج این مراسم تعیین و مقرر کرد حفّاظ در رواق توحیدخانه، هر صبح و شام، به تلاوت کلام‌الله مجید بپردازند و دوازده بند خواجه‌نصیر نیز خوانده شود.

تا مدت‌ها این مراسم در توحیدخانه انجام می‌شد؛ تا اینکه صاحب‌نظران به‌دلیل شکوه و عظمت این مراسم و نیز نزدیک‌بودن رواق دارالحفاظ به روضهٔ منوره و تبدیل به احسن‌کردن موقوفه، باتوجه به سوابق آن در دارالحفّاظ، این رواق را مکان مناسبی برای انجام مراسم صفه دیدند و انجام مراسم به دارالحفّاظ انتقال یافت.

هم‌اکنون مراسم صفه، از مراسم باشکوهی است که همه‌روزه خدام و فراشان کشیک روز، در دارالزهد، آن را در دو نوبت، نیم‌ساعت قبل از طلوع آفتاب و بلافاصله بعد از نماز مغرب و عشا، برگزار می‌کنند. در این مراسم، علاوه‌بر تلاوت قرآن کریم، مدیحهٔ چهارده معصوم یا دوازده امام علیهم‌السلام که از خواجه‌نصیر طوسی است نیز خوانده می‌شود. اجرای این مراسم بدین‌گونه است که ابتدا فراشان مقدمات اجرای مراسم را انجام می‌دهند، پس از آن، تعداد ۱۴ عدد لاله و رحل و قرآن در قطع بزرگ، از اتاقی مخصوص و با احترامی ویژه، دست‌به‌دست می‌چرخند و در سمت چپ و راست رواق به‌طور یکسان قرار داده می‌شوند؛ سپس یکی از خدمه، شمع‌های درون شمعدان‌ها را روشن می‌کند و خدام و فراشان کشیک روز، بااحترام در سمت چپ و راست و سرکشیک و معاون و سادات در صدر رواق می‌نشینند. ضمن اینکه یک عدد شمعدان، به‌طور مجزا در محل استقرار سرکشیک قرار می‌گیرد و مراسم آغاز می‌شود.

سپس ضمن تلاوت یک جزء قرآن، هرکدام از حفّاظ یک قسمت از مدیحه را با صدای بلند و زیبا می‌خواند و هنگامی‌که به نام مبارک علی‌بن‌موسی‌الرضا علیه‌السلام می‌رسد، همه قیام کرده و بعد از ادای احترام، مجدداً می‌نشینند و مراسم ادامه می‌یابد. هنگام شروع بند چهاردهم و بیان نام حضرت قائم آل‌محمد عجل‌الله‌تعالی‌فرجه بار دیگر همگی قیام کرده و عرض ادب می‌کنند.

پس از خاتمهٔ قرائت قرآن و قرائت توسل به چهارده معصوم علیهم‌السلام، خطیب حفّاظ، دعا و خطبهٔ مشخصی با ذکر سلام و صلوات بر پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله و خاندان طاهرین ایشان قرائت می‌کند. پس از پایان متن دعا و خطبه، تمام خدمه، سر بر زمین گذاشته و سجدهٔ شکر به‌جا می‌آورند. در پایان، سرکشیک، قرآنِ روی اولین رحلِ سمت راست رواق و بعد رحلِ آن و سپس شمعدانِ جلوی هر رحل را برمی‌دارد، می‌بوسد و به اولین حافظ می‌دهد. حفّاظ و خدام، قرآن‌ها و رحل‌ها و شمعدان‌ها را یکی پس از دیگری می‌بوسند و با دست‌به‌دست‌کردن، آن‌ها را به اتاق مخصوص منتقل می‌کنند.

تعویض گل

براساس یک سنت دیرینه، سرکشیک خدام حرم مطهر، هر روز صبح، گل‌های روی ضریح مطهر امام‌رضا علیه‌السلام را تعویض و گل‌های تازه را جایگزین می‌کند. هر روز قبل از ساعت ۸ صبح، ۴ دسته گل بسیار زیبا، در ۴ گوشهٔ بالای ضریح مطهر قرار می‌گیرد و گل‌های روز قبل، به فراشان تحویل داده می‌شود. این گل‌ها که در گلدان‌های فلزی با روکش طلایی قرار دارند، مرغوب‌ترین انواع گل‌ها هستند که متخصصان پرسابقه در فن گل‌آرایی، آن‌ها را آماده کرده و به حرم مطهر منتقل می‌کنند. گل های استفاده‌شده از انواع شاخه‌بریده، شامل گلایل، مریم، میخک، رز، ژرورا، مارگاریت و زنبق انتخاب می‌شود که بسیار مقاوم و زیبا بوده و برای مدت ۲۴ ساعت با وجود ازدحام جمعیت و گرمای سطح فوقانی ضریح مطهر، با طراوت باقی می‌مانند.

نقاره‌نوازی

پیش از اسلام، نواختن طبل و دهل در دربار سلاطین و حکام، برای اعلام عمومی مرسوم بوده است. میرزاابوالقاسم بابر، نوهٔ گوهرشادخاتون، در سال ۸۶۰ق، اواسط قرن نهم هجری، نقاره‌نوازی را در حرم مطهر رضوی مرسوم کرد. به‌جز ایام سوگواری و شهادت ائمه علیهم‌السلام و دو ماه محرم و صفر، در شبانه‌روز دو نوبت و ۲۰ دقیقه قبل از طلوع و غروب آفتاب، به‌وسیلهٔ نوبت‌چیان رسمی، طبل و نقاره با آهنگی خاص به صدا در می‌آید و با نواختن آخرین ضربات، طلوع و غروب خورشید را اعلام می‌کند. همچنین در اعیاد مذهبی [شب و صبح عید] و ایام ولادت ائمه علیهم‌السلام و لحظهٔ تحویل سال نیز نقارهٔ شادمانی، چندین نوبت نواخته می‌شود. در سحرهای ماه رمضان نیز حدود یک ساعت قبل از اذان صبح و همچنین به‌منظور اعلام شفاگرفتنِ بیمار در حرم مطهر رضوی نقاره نواخته می‌شود.

درحال حاضر، نقاره‌زنی، درون ساختمان نقاره، واقع در ضلع غربی صحن انقلاب انجام می‌شود. این ساختمان در گذشته یک طبقه داشته است؛ ولی هم‌اکنون دو طبقه دارد که طبقهٔ زیرین آن، جای گذاشتن شیپورها و طبل‌ها و لوازم دیگر است و در طبقهٔ بالایی، نقاره‌زنان

مستقر می‌شوند. ابزار و وسایل نقاره خانه شامل: چهار طبل و کرنا و لوازم متعلق به آن است. طبل‌ها از کاسه‌های بزرگ و کوچک مسی و چدنی است که پوست دباغی‌شده بر روی آن کشیده شده است و با دو چوب ساده به‌طول تقریبی ۲۰ سانتی‌متر نواخته می‌شود. کرناها، سازه‌ای بادی به‌طول تقریبی ۱۰۰ تا ۱۲۰ سانتی‌متر است که از جنس مس یا برنج بوده و آب کرُم داده شده است.

نت‌های نقاره

آهنگ امروز کرناها، همان آهنگ قرن‌های قبلی است که سینه‌به‌سینه باقی مانده است. نت‌های نقاره که در سه دست، به‌ترتیب اجرا می شود، چنین است: ابتدا سرنواز یا سردستهٔ کرنانوازان، کرنا را به‌طرف گنبد، با حالت سلام می گیرد و در کرنا می گوید: «سلطان دنیا و عقبا، علی‌بن‌موسی‌الرضا!» پس‌نوازان هماهنگ با کرنا می گویند: «امام‌رضا!» سرنواز مجدداً می گوید: «امام‌رضا، امام‌رضا، امام‌رضا!» و بقیه در کرنا می گویند: «غریب رضا، غریب رضا!» سرنواز می گوید: «یا امام غریب، یا امام‌رضا!» پس‌نوازان می گویند: «رضاجان، رضاجان، رضاجان!» سرنواز می گوید: «دورهٔ دوران، امام‌رضا!» پس‌نوازان می گویند: «ای دادرس بیچارگان!» سرنواز می گوید: «ای دادرس درماندگان!» پس‌نوازان می گویند: «فریادرس، فریادرس!»

خطبهٔ شب شهادت

شب‌های عاشورا و شهادت امام‌رضا علیه‌السلام، صحن‌های انقلاب و جمهوری اسلامی، شاهد برگزاری این مراسم است.

پیش از این مراسم، ازطرف تولیت آستان قدس رضوی، از مقامات کشوری و لشکری و رجال و شخصیت‌های معروف و خانوادهٔ معظم شهدا و ایثارگران و خدام دعوت می‌شود تا بعد از اقامهٔ نماز مغرب و عشا در رواق مبارک دارالحکمه حضور به‌هم رسانند. مراسم با سخنرانی یک نفر از وعاظ، شروع و پس از ذکر مصیبت، مدعوین به صحن انقلاب اسلامی وارد می‌شوند.

در صحن انقلاب، خدمه با نظم در جای مخصوص، دورتادور صحن و در ایوان نقاره‌خانه و ایوان طلا، درحالی‌که شمعی در دست دارند با حال خضوع ایستاده‌اند.

سپس حفّاظ و قاریان قرآن، با دردست‌داشتن لاله و شمعِ روشن و پوشش خدمت، از مقابل خدمه و سایر مدعوین عبور کرده و خطبه‌خوانی می‌کنند.

مراسم شام غریبان

مراسم معنوی شام غریبان که شب شهادت حضرت اباعبدالله‌الحسین و امام‌رضا علیه‌السلام برگزار می‌شود، از آیین‌های باشکوهِ بعد از پیروزی انقلاب اسلامی است. در این مراسم، تمام خدمه در سازمان مرکزی آستان قدس رضوی، دارالتولیه، اجتماع می‌کنند و بعد از نماز مغرب و عشا، با اشعار حزن‌انگیزی که باید در مسیر بخوانند، آشنا می‌شوند؛ سپس ۱۴ نفر از دربانان که لاله‌ها را در دست دارند، در دو طرف در جلوی هیئت و دیگران نیز با نظمی خاص، پشت سر آنان به‌طرف حرم مطهر رضوی حرکت می‌کنند. جمعیت پس از ورود به صحن جمهوری اسلامی، به محضر امام علیه‌السلام تسلیت عرض می‌کنند و با مداحیِ مداحان، مراسم به‌پایان می‌رسد.

چراغانی

از گذشته برای ابراز سرور و شادمانی، همه‌ساله در شب‌های منسوب به ولادت پیامبر بزرگوار اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله و ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام و شب‌های

عید غدیر و قربان، مراسم چراغانی در حرم مطهر انجام می‌شده است. گفتنی است، در ولادت برخی از ائمه علیهم‌السلام که مصادف با ماه محرم و صفر است، مراسم چراغانی انجام نمی‌شود.

مراسم جاروی دربانان

مراسم جاروی صحن‌ها توسط دربانان حرم مطهر، سابقه‌ای طولانی دارد. هر روز پس از مراسم خطبه، زمان تحویل کشیک در صبح، دربانان در مقابل آسایشگاهشان در صحن انقلاب می‌ایستند و پس از مداحی و ذکر توسل به ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام و با نوای «رضا جانم!» مراسم جاروی صحن‌های حریم قدس رضوی را آغاز می‌کنند.

این مراسم، صبح‌ها با حرکت خطی دربانان از صحن انقلاب به سمت شرقِ آن آغاز می‌شود. مسیرِ حرکت دربانان صحنهای آزادی، کوثر، جامع رضوی، قدس، مسجد گوهرشاد و صحن جمهوری اسلامی است که درنهایت در صحن انقلاب به پایان می‌رسد.

در طی اجرای این مراسم، دربانانِ خوش‌الحان، به ذکر مناقب و مراثی اهل‌بیت علیهم‌السلام می‌پردازند و معمولاً زائران هم پشت سر دربانان حرکت می‌کنند و با آن‌ها هم‌نوا می‌شوند.

مراسم، بعدازظهرها به سمت غرب صحن انقلاب نیز تکرار می‌شود و نهایتاً در صحن انقلاب جمع می‌شوند و دعا می‌کنند.

تعویض پرچم گنبد و پوش ضریح مطهر

پوش ضریح مطهر، پارچهٔ نفیس سبزرنگی است که در ایام ولادت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله و ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام آن را تعویض می‌کنند. این پوش ساده با پوش زیبا عوض می‌شود که ویژهٔ اعیاد، گل‌دوزی شده است و حواشی الوان دارد و نشانهٔ شادمانی است.

در ایام سوگواری نیز، پوش سبز ضریح مطهر را تعویض می‌کنند و پوش مشکی به‌نشانهٔ عزا، به‌جای آن قرار می‌دهند. مساحت این پوش ۱۶/۵ متر مربع است و هزینه‌های آن، از محل نذورات تأمین می‌شود.

همزمان با تعویض پوش ضریح مطهر، پرچم گنبد نیز عوض می‌شود. برای این منظور، خدمتگزاران حرم مطهر رضوی، با شکوه

هرچـه تمام‌تـر، پرچـم گنبـد را تـا نزدیکـی گنبـد مطهـر حمـل می‌کنند؛ سـپس چنـد تـن از خـدام، از مسـیر داخلـی گنبد، پرچـم را بالا بـرده و در محـل خـود نصـب می‌کنند.

مراسم شمیم رضوان

ایـن مراسـم همـه‌روزه و هم‌زمان با نماز صبـح، در محـل رواق غدیر آغاز و پـس از اجـرای برنامـهٔ فرهنگی با توزیع گل های بسـته بندی شـدهٔ بالای ضریـح مطهر پایـان می‌یابد.

مشاهیر مدفون در حرم مطهر رضوی

شیخ طبرسی رحمه‌الله؛ پیشوای مفسّران (۴۶۸تا۵۴۸ق)

'فضل‌بن‌حسن‌بن‌فضل' معروف به 'شیخ طبرسی' ملقّب به 'امین‌الاسلام' در ۴۶۸ق متولد شد. وی در فقه، حدیث، ادب، رجال، لغت و علوم ریاضی تبحّر داشت و شعر نیز می‌سرود. شیخ طبرسی رحمه‌الله از محضر استادان بنام عصر خود کسب علم کرد؛ ازجمله: شیخ‌ابوعلی‌بن‌شیخ طوسی رحمه‌الله و ابن‌بابویه قمی رحمه‌الله. از شاگردان شایستهٔ این عالم بزرگوار، باید به فرزندش ابونصر حسن‌بن‌فضل طبرسی (صاحب کتاب *مکارم‌الاخلاق*) و محمدبن‌علی‌بن‌شهرآشوب (نویسندهٔ کتاب *معالم‌العلما*)، نیز علامه قطب راوندی اشاره کرد. مهم‌ترین آثار وی *مجمع‌البیان* است که به‌تعبیر استاد شهید علامه مطهری رحمه‌الله، ازنظر ادبی و حُسن‌تألیف، بهترین تفسیر است و شیعه و سنّی برای این تفسیر اهمیت فراوانی قائل‌اند.

امین‌الاسلام طبرسی، سرانجام در هشتادسالگی (۵۴۸ق) وفات کرد و او را در گورستانی دفن کردند که بعدها به قتلگاه معروف شد. درحال‌حاضر، آرامگاه شیخ طبرسی رحمه‌الله در ضلع شمال شرقی حرم مطهر رضوی و ابتدای خیابان طبرسی قرار دارد.

شیخ‌محمد عارف عباسی، معروف به پیر پالان‌دوز

شیخ‌محمد عارف عباسی، مشهور به «پیر پالان‌دوز»، از عرفا و پیران سلسلهٔ ذهبیه است. او علاوه‌بر اینکه در عرفان به مقامات بلندی دست یافت، در کیمیاگری و خطاطی نیز متبحّر بود. وی بااینکه صاحب موقعیت بود و می‌توانست بدون کوشش زندگی خوبی داشته باشد، از راه پالان‌دوزی روزگار می‌گذرانید. برخی، ساختمان آرامگاه پیر پالان‌دوز را کهن‌تر از زمان درگذشت او می‌دانند. آن‌ها معتقدند اصل این بنا در ۷۱۶ق، در زمان 'سلطان‌محمود خدابنده' پی‌ریزی شده است و آن محل، ابتدا مقبرهٔ شیخ‌ابونصر سراج بوده است و بعدها پیر پالان‌دوز در آن دفن شده است. مؤید این نظر، این است که قبر پیر پالان‌دوز در وسط بقعه قرار ندارد.

درحال‌حاضر، آرامگاه پیر پالان‌دوز در ضلع شرقی حرم مطهر و ابتدای خیابان شهید نواب صفوی قرار دارد.

شیخ بهایی رحمه‌الله؛ فقیه ذوفنون (۹۵۳تا۱۰۳۰ش یا ۱۰۳۱ ق)

'شیخ محمد بهاءالدین عاملی'، معروف به 'شیخ بهایی'، فرزند حسین‌بن‌عبدالصمد (عزّالدین حسین)، در ذی‌حجهٔ۹۵۳ق، در بعلبک لبنان متولد شد. نَسَب ایشان به 'حارث هَمْدانی' صحابی معروف امام‌علی علیه‌السلام می‌رسد. شیخ بهایی رحمه‌الله در سیزده‌سالگی (۹۶۶ق) به ایران مهاجرت کرد. او علوم رایج را در حوزه‌های علمیهٔ قزوین و مشهد و اصفهان، نزد استادان فرزانه‌ای همچون: پدر بزرگوار خود، ملّاعبدالله مدرس یزدی، ملّاافضل قاینی و... فراگرفت و شاگردان بی‌نظیری مانند: ملّاصدرای شیرازی، محسن فیض کاشانی، محمدتقی مجلسی و... تربیت کرد. این بزرگوار، در فقه، حدیث، نجوم، ریاضی، هندسه، طب و معماری تبحّر داشت و از وی بیش از هشتاد اثر علمی بر جای مانده است.

شیخ بهایی رحمه‌الله برای ترویج فرهنگ اسلام و گشایش کار مردم، به دربار شاه‌عباس صفوی رفت و «مقام شیخ‌الاسلامی» را عهده‌دار شد که

بزرگ‌ترین مقام دینی و دیوانی ایران، در آن روزگار بود. سیاست او، هدایت کارگزاران حکومت صفوی بود و در این راه، موفقیت چشمگیری داشت. افزون بر آثار علمی؛ تقسیم دقیق و عادلانهٔ آب زاینده‌رود، طرح‌ریزی کاریز نجف‌آباد اصفهان، تعیین سمت قبلهٔ مسجد امام به مقیاس چهل درجه انحراف غربی از نقطهٔ جنوب، مرمّت و بازسازی مجدّد یکی از رصدخانه‌های مراغه و... به ایشان منسوب است. این عالم فرزانه، در آخرین سال‌های حیات خود، از منصب شیخ‌الاسلامی کناره گرفت و به سیروسلوک پرداخت؛ تاآنکه روز سه‌شنبه، ۱۲شوال ۱۰۳۰ یا ۱۰۳۱ق، در اصفهان، دعوت حق را لبیک گفت و علامهٔ مجلسی رحمه‌الله بر او نماز گزارد. باتوجه‌به وصیت شیخ بهایی رحمه‌الله، پیکرش را به مشهد آورده و در جوار مرقد مطهر امام‌رضا علیه‌السلام دفن کردند. درحال‌حاضر، آرامگاه شیخ بهایی رحمه‌الله در جنوب شرقی روضهٔ منوّره (رواق شیخ بهایی رحمه‌الله) قرار گرفته است.

شیخ‌حُرّ عاملی رحمه‌الله؛ از تبار آزادگان (۱۰۳۳تا۱۱۰۴ق)

محمدبن‌حسن‌بن‌علی، معروف به شیخ‌حر عاملی رحمه‌الله، در شب جمعه، هشتم رجب ۱۰۳۳ق، در 'مشغره' یکی از روستاهای لبنان در ناحیهٔ بقاع، چشم به جهان گشود. خانواده‌اش به علم و فقاهت مشهور بودند و نَسَب آن‌ها به 'حرّبن‌یزید ریاحی' می‌رسد. از همان اوایل کودکی، تحت تربیت و آموزش خانوادهٔ فاضل خود قرار گرفت و تا سال‌ها، نیازمند استادی فاضل‌تر از 'خاندان حر' نشد؛ ازجمله: عمویش (علامه شیخ‌محمد حر)، جدّ مادری‌اش (علامه شیخ‌عبدالسلام‌بن‌محمد حر) و دایی پدرش (شیخ‌علی‌بن‌محمود) صاحب کتاب *المعالم*. شیخ‌حر عاملی رحمه‌الله، در چهل‌سالگی (۱۰۷۳ق)، به مشهد مقدس هجرت کرد و ۳۱ سال در این شهر ماند. از ایشان آثار گران‌بهایی بر جای مانده است. مهم‌ترین آن‌ها، *وسائل‌الشیعه*، از کتاب‌های مرجع احادیث شیعه است که تألیف آن بیش از بیست سال به طول انجامیده است.

سرانجام، شیخ در شب ۲۱رمضان۱۱۰۴ق، در مشهد وفات کرد و پیکر مطهرش را در جوار امام‌رضا علیه‌السلام، در طبقهٔ زیرین مدرسهٔ میرزاجعفر و متصل به صحن انقلاب اسلامی دفن کردند.

شیخ‌هاشم‌قزوینی رحمه‌الله؛ معلم پارسایی (۱۲۷۰تا۱۳۳۹ش)

'آیت‌الله حاج‌شیخ‌هاشم قزوینی'، سال ۱۲۷۰ش، در شهر قزوین متولد شد. او مقدمات و قسمتی از سطوح حوزوی را در قزوین و تهران آموخت. ایشان در مشهد برای مدتی در محضر آیت‌الله حاج‌میرزامحمد آقازاده رحمه‌الله و آیت‌الله میرزامهدی غروی اصفهانی رحمه‌الله بود و به تدریس سطوح عالی فقه و اصول پرداخت. رسائل، مکاسب، کفایه و خارج اصول، درس‌هایی است که مرحوم قزوینی در مدرسه‌های «فاضل‌خان» و «نواب» مشهد تدریس می‌کرد. برخی از شاگردان ایشان از نام‌آوران و مشاهیر ایران و جهان اسلام به‌شمار می‌آیند؛ ازجمله: آیت‌الله حاج‌میرزامهدی نوغانی، آیت‌الله واعظ طبسی، استاد محمدتقی شریعتی، استاد کاظم مدیرشانه‌چی، استاد محمدرضا حکیمی و رهبر معظم انقلاب، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای 'مدظله‌العالی'.

آیت‌الله قزوینی رحمه‌الله، در مسائل سیاسی خراسان و موضع‌گیری در مقابل سیاست‌های دین‌ستیزانهٔ پهلوی نیز نقش‌آفرینی می‌کرد؛ به‌طوری‌که در واقعهٔ گوهرشاد دستگیر و به تهران منتقل شد. او پس از انتقال به تهران، تا پایان حکومت رضاخانی اجازهٔ بازگشت به مشهد را نیافت.

آیت‌الله‌حاج‌شیخ‌هاشم‌قزوینی رحمه‌الله، در ۲۰ ربیع‌الثانی ۱۳۸۱ق (۲۲مهر۱۳۳۹ش) درگذشت و پیکر پاکش را در حرم مطهر رضوی، در راهروی رواق دارالضیافه، واقع در سمت راست ایوان طلای صحن آزادی دفن کردند که درحال‌حاضر کفشداری شمارهٔ ۶ است.

حاج‌حسن‌علی اصفهانی، مشهور به نخودکی (۱۲۷۹تا۱۳۶۱ق)

حاج‌شیخ‌حسن‌علی مقدادی اصفهانی، مشهور به نخودکی، فرزند ملّاعلی‌اکبر، سال ۱۲۷۹ق

در اصفهان متولد شد. پدرش او را از همان کودکی، هر سحرگاه بیدار و با نماز و دعا آشنا کرد؛ ازآن‌پس تا پانزده‌سالگی، بیشتر شب‌ها را تا صبح بیدار می‌ماند و از پانزده‌سالگی تا پایان عمر پربرکتش، هرساله ماه‌های رجب، شعبان، رمضان و ایام‌البیض هر ماه را روزه‌دار بود و شب‌ها را تا صبح بیتوته می‌کرد.

حاج‌شیخ‌حسن‌علی، خواندن و نوشتن و زبان و ادبیات عرب را در اصفهان فرا گرفت، فقه و اصول و منطق و فلسفه را نزد آخوند ملّامحمد کاشی و میرزاجهانگیرخان قشقایی تلمّذ کرد و درزمینهٔ تفسیر نیز از محضر حاج‌سیدسینا، پدر سیدجعفر کشفی و تنی چند از دانشوران آن عصر بهره جست. او سال ۱۳۰۳ق عازم مشهد شد و پس از یک سال اقامت در این شهر، برای تکمیل معارف الهی به نجف مشرف شد و نزد سیدمحمد فشارکی و سیدمرتضی کشمیری و ملااسماعیل قره‌باغی دانش آموخت. در ۱۳۱۱ق، بار دیگر به مشهد سفر کرد و تا ۱۳۱۴ق در مشهد ماند.

حاج‌شیخ‌حسن‌علی، ۱۳۱۵ق به اصفهان بازگشت و پس از توقفی کوتاه، عازم نجف شد و تا ۱۳۱۸ق در آنجا ماند. در این شهر، در مسجد کوفه، مسجد سهله، مقبرهٔ کمیل و مقبرهٔ میثم تمار به زیارت و عبادت می‌پرداخت؛ تا اینکه در ۱۳۱۹ق، بار دیگر به اصفهان بازگشت.

دلباختگی به مقام ولایت، حاج‌شیخ‌حسن‌علی را چندین بار به عتبات کشید؛ درنهایت نیز در ۱۳۲۹ق به مشهد عزیمت و تا پایان عمر در این شهر اقامت کرد.

یک ماه آخر عمرش، در منزل بستری بود؛ سرانجام ۱۷شعبان۱۳۶۱ق، در ۸۲ سالگی، درگذشت و بنا به وصیت خودشان در حرم مطهر امام‌رضا علیه‌السلام، ضلع شمالی رواق دارالحجه دفن شده‌اند.

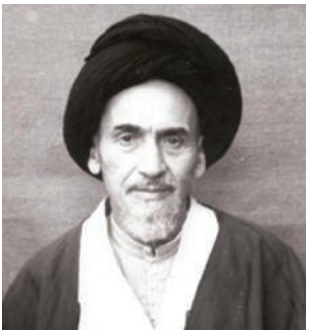

آیت‌اللّه میلانی رحمه‌الله؛ مرجع بیدار (۱۳۱۳تا۱۳۹۵ق)

آیت‌الله سیدمحمدهادی حسینی میلانی، هشتم محرم ۱۳۱۳ق، در خاندان فقاهت و اجتهاد، در نجف اشرف متولد شد. او پس از تحصیل مقدمات در نجف،

دروس خارج فقه، اصول، فلسفه، کلام، تفسیر، اخلاق و ریاضیات را نزد استادان بزرگ زمان خویش آموخت. وی ۱۵۰۰ اجازهٔ روایی از علمای مطرح زمان خود دریافت کرد. ایشان با همکاری علامهٔ طباطبایی رحمه‌الله و آیت‌الله سیدصدرالدین جزایری رحمه‌الله و شیخ‌علی قمی رحمه‌الله، طی هشت سال، *وسائل‌الشیعه* را تصحیح کرد. آیت‌الله میلانی رحمه‌الله در ۱۳۳۲ش، برای زیارت قبر پاک امام هشتم علیه‌السلام به مشهد مقدس مشرّف شد و با درخواست مردم و علمای مشهد، در این شهر ماند و در جایگاه مرجع تقلید، به تدریس خارج فقه و اصول پرداخت. او با اوج‌گیری مبارزات مردم در نهضت ملی‌شدن نفت و قیام امام‌خمینی رحمه‌الله، همگام با ملت ایران به مبارزه با رژیم شاه پرداخت و در حمایت از نظرهای سیاسی امام‌خمینی رحمه‌الله اظهار داشت: «آنچه شما گفته‌اید، گفتهٔ همهٔ روحانیان، بلکه گفتهٔ اولیای خدا و ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام است.»

آیت‌الله میلانی رحمه‌الله در کنار مبارزات سیاسی و مرجعیت دینی، از تبیین و ترویج دین اسلام و تثبیت حقانیت شیعه نیز غافل نبود؛ به‌طوری‌که در مدت اقامت این بزرگوار در مشهد، صدها نفر با راهنمایی او به اسلام گرویدند؛ ازجمله: 'پروفسور بول‌وین'، جراح بلژیکی که با قبول اسلام، نام عبدالله را برای خود برگزید و هم‌اکنون در قبرستان خواجه‌ربیع مشهد مدفون است.

آیت‌الله سیدمحمدهادی میلانی رحمه‌الله، در روز جمعه، ۲۹رجب۱۳۹۵ق (۱۷مرداد۱۳۵۴) در مشهد مقدس درگذشت. او را در رواق دارالشکر حرم مطهر رضوی، واقع در پشت سر مبارک حضرت رضا علیه‌السلام به خاک سپردند.

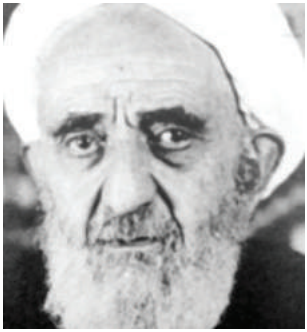

شیخ‌مجتبی قزوینی رحمه‌الله؛ حکیم قرآنی (۱۳۱۸تا۱۳۸۶ق؛ مصادف با ۱۳۴۶ش)

آیت‌الله شیخ‌مجتبی قزوینی رحمه‌الله، سال ۱۳۱۸ق، در یکی از روستاهای قزوین و در خانواده‌ای روحانی متولد شد. مقدمات علوم اسلامی را تا سطح، در

حوزهٔ علمیهٔ قزوین فرا گرفت و برای ادامهٔ تحصیل، در ۱۳۳۰ق، همراه پدرش راهی نجف اشرف شد. در نجف، از محضر بزرگان آن روزگار، همچون سیدمحمدکاظم یزدی رحمه‌الله و میرزامحمدتقی شیرازی رحمه‌الله و میرزامحمدحسین نائینی رحمه‌الله بهره برد؛ سپس به قم مهاجرت کرد و از محضر درس شیخ‌عبدالکریم حائری یزدی رحمه‌الله، مؤسس حوزهٔ علمیهٔ قم بهره‌مند شد. وی از ۱۳۴۱ق، با سکونت در مشهد و استفاده از درس بزرگان این شهر، به تدریس معارف قرآنی و فقه و اصول پرداخت. مهم‌ترین اثر ایشان، مجموعهٔ پنج‌جلدی *بیان‌الفرقان* است و شخصیت‌های مطرحی ازجمله: مقام معظم رهبری (حضرت آیت‌الله خامنه‌ای مدظله‌العالی) و استاد محمدرضا حکیمی، از شاگردان این بزرگوار هستند.

مرحوم شیخ، از مدافعان امام‌خمینی رحمه‌الله در قیام ضد نظام ستم‌شاهی بود و دربارهٔ امام‌خمینی رحمه‌الله فرمود: «امروز، امام‌خمینی دین است و ترویج خمینی، ترویج دین.»

سرانجام، این حکیم قرآنی، پس از سال‌ها مهاجرت در راه علم و تربیت صدها شاگرد فاضل، ۲۲ذی‌حجهٔ۱۳۸۶ق (۱۴فروردین۱۳۴۶ش)، چشم از جهان فروبست. ایشان در رواق دارالحجه به خاک سپرده شده‌اند.

علامهٔ جعفری رحمه‌الله؛ ابن‌سینای زمان (۱۳۰۴تا۱۳۷۷ش)

علامه محمدتقی جعفری رحمه‌الله، سال ۱۳۰۴ش، در تبریز دیده به جهان گشود. دروس مقدماتی حوزه را در مدرسهٔ طالبیهٔ تبریز گذراند و برای ادامهٔ تحصیل، عازم تهران شد. در مدرسهٔ مَروی تهران در محضر آیت‌الله شیخ‌محمدرضا تنکابنی و میرزامهدی آشتیانی، سطوح و فلسفه را آموخت. در قم نیز، در علوم معقول و عرفان و اخلاق، از محضر امام‌خمینی رحمه‌الله و برخی دیگر از بزرگان کسب فیض کرد. استاد در خاطرات این دوره از تحصیلش، از زندگی سخت خود و غذای سادهٔ نان و ماست گفته؛ نیز اشاره کرده که گاهی تهیهٔ همین مقدار قوت هم، مقدور نمی‌شده است!

ایشان در آغاز جوانی رهسپار نجف شد و از درس دانشورانی همچون: آیت‌الله سیدابوالقاسم خویی رحمه‌الله، آیت‌الله سیدمحمود شاهرودی رحمه‌الله، آیت‌الله سیدمحمدهادی میلانی رحمه‌الله و آیت‌الله سیدمحسن حکیم رحمه‌الله استفادهٔ لازم را بُرد؛ به‌طوری‌که در ۲۳سالگی به درجهٔ اجتهاد رسید.

علامه همزمان با دروس حوزوی، با اندیشه‌ها و معارف شرق و غرب آشنا شد؛ به‌ویژه، آشنایی و هم‌اندیشی با افرادی همچون: محمدرضا مظفر، فیلسوف و منطقیِ نواندیش و احمد امین، ریاضی‌دان مشهور دانشگاه بغداد، سبب شد در موضوعاتی ازجمله: فقه و فیزیک، فلسفه و زیباشناسی، تاریخ و روان‌شناسی و برخی دیگر از دانش‌های گوناگون، گام‌های علمی بلندی بردارد.

علامهٔ جعفری رحمه‌الله پس از یازده سال اقامت در نجف، در ۱۳۳۷ش، به ایران بازگشت و به قم و مشهد و درنهایت، به تهران رفت و در مدرسهٔ مروی به تدریس پرداخت.

عمر پربار علامه محمدتقی جعفری رحمه‌الله، سرانجام در ۲۴آبان۱۳۷۷ش، به پایان رسید. استاد پس از تحمل یک دوره بیماری سرطان ریه، در لندن رحلت کرد و پیکر مطهرش را پس از انتقال به مشهد، در رواق دارالزهد حرم مطهر رضوی به خاک سپردند.

علامه سیدجلال‌الدین آشتیانی رحمه‌الله؛ ملاصدرای قرن (۱۳۰۴تا۱۳۸۴ش)

استادِ علامه، سیدجلال‌الدین آشتیانی رحمه‌الله، سال ۱۳۰۴ش، در شهر آشتیان از توابع اراک متولد شد. در نوزده‌سالگی برای فراگیری علوم دینی، عازم قم شد و به تحصیل دروس فلسفه، عرفان، کلام، تفسیر، فقه و اصول پرداخت. ازجمله استادان وی در حکمت و عرفان، میرزااحمد آشتیانی رحمه‌الله و علامهٔ طباطبایی رحمه‌الله و امام‌خمینی رحمه‌الله بودند.

علامهٔ آشتیانی رحمه‌الله پس از اقامت در مشهد مقدس، بیش از چهل سال در حوزه و دانشگاه به تربیت شاگرد پرداخت. ایشان در ۱۳۳۸ش در دانشگاه مشهد به‌عنوان

مدرّس در رشتهٔ فلسفه و تصوّف اسلامی انتخاب شد، در آذر۱۳۴۵ به رتبهٔ استادی نایل آمد و در ۱۳۴۹ در همان دانشگاه، مدیریت گروه فلسفه و حکمت را به عهده گرفت. استاد در ۱۳۷۵ بازنشسته و یک سال بعد، به‌عنوان دانشمند برجستهٔ فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران برگزیده شد.

شهرت علامهٔ آشتیانی رحمه‌الله، مربوط به تحصیلات و تحقیقات گسترده‌اش در فلسفه و عرفان اسلامی است؛ به‌طوری‌که هانری کُربَن، فیلسوف شهیر غربی، پس از مدت‌ها آشنایی و همکاری با او، وی را «ملاصدرای دیگر» لقب داده است. او ازطرفی دل‌بستهٔ دین و مکتب ائمه علیهم‌السلام و ازطرف دیگر، سالک وادی عرفان و فلسفه بود.

دفتر زندگی علامه سیدجلال‌الدین آشتیانی، در۶فروردین۱۳۸۴ بسته شد. پیکر مطهرش در صحن آزادی، اتاق ۱۰۹ (صندوق قرض‌الحسنه خدام) دفن شده است.

سیدعبدالکریم هاشمی‌نژاد (۱۳۱۱تا۱۳۶۰ش)

شهید سیدعبدالکریم هاشمی‌نژاد، سال ۱۳۱۱ش در بهشهر متولد شد. اوایل نوجوانی به روستای کوهستان در دو کیلومتری بهشهر رفت و نزد آیت‌الله کوهستانی به تحصیل پرداخت.

وی برای ادامه و تکمیل تحصیلات، عازم قم شد و چهارده سال در محضر آیت‌الله‌العظمی بروجردی رحمه‌الله و امام‌خمینی رحمه‌الله بود؛ سپس هم‌زمان با رحلت آیت‌الله بروجردی رحمه‌الله به مشهد هجرت کرد و در حوزهٔ علمیه مشغول تدریس شد.

ایشان در طول سال‌های ۱۳۴۲تا۱۳۵۷، پنج بار توسط رژیم پهلوی بازداشت شد و هربار پس از آزادی، با فعالیت بیشتر، بُعد تازه‌ای به مبارزات خود بخشید. شهید هاشمی‌نژاد، در مشهد همراه با رهبر معظم انقلاب، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای مدظله‌العالی و تولیت عظمای آستان قدس رضوی، حضرت آیت‌الله واعظ طبسی مدظله‌العالی، برای آزادی مردم از چنگ استبداد فعالیت داشت. سرانجام، این بزرگوار در ۷مهر ۱۳۶۰ به‌دست منافقان، به شهادت رسید و یک روز بعد، در رواق دارالسلام حرم مطهر رضوی به خاک سپرده شد.

سردار شهید سید محمدتقی رضوی مبرقع

این شهید بزرگوار، در بهار ۱۳۳۴، در جوار بارگاه ملکوتی امام‌هشتم علیه‌السلام، دیده به دنیا گشود. پس ازفراغت از تحصیل، تن به سربازی طاغوت نداد و به صفوف انقلابیون پیوست. او در محضرآیت‌الله خامنه‌ای مدظله‌العالی و شهید حجت‌الاسلام هاشمی‌نژاد، ذهن و روح خود را جلا داد، به‌گونه‌ای که شمع جمع دوستان وخویشان گردید. با تشکیل جهاد سازندگی به فرمان امام رحمه‌الله، راهی نقاط محروم کشور گردید؛ سرانجام در خرداد ۱۳۶۶ و هنگام شناسایی منطقه عملیاتی کربلای ۱۰ در ارتفاعات دشت‌پژوه اسلام‌آباد، دعوت حق را لبیک گفت و به شهادت رسید. آخرین سنگر خدمت آن شهید عزیز، مسئولیت ستاد مرکزی پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد و قائم‌مقامی فرماندهی قرارگاه مهندسی خاتم‌الانبیاء صلی‌الله‌علیه‌وآله بود. محل دفن ایشان، بهشت ثامن صحن آزادی حرم مطهر امام‌رضا علیه‌السلام است.

شهدای عاشورای حرم رضوی

ساعت ۱۴:۲۶ روز دوشنبه ۳۰ خرداد سال ۱۳۷۳ خورشیدی برابر با عاشورای ۱۴۱۵ هجری قمری و درحالی‌که رواق‌ها، صحن‌ها، بست‌ها و اطراف مرقد مطهر هشتمین امام معصوم علیه‌السلام از جمعیت موج می‌زد و مردم برافروخته از عشق و ارادت به سالار شهیدان اباعبدالله‌الحسین علیه‌السلام، غرق عزاداری و نوحه‌سرایی‌اند، صدای مهیب انفجار بمب، فضای روضه‌ی منوره رضوی را پر می‌کند و انفجاری سهمگین، همه‌جا را به‌لرزه درمی‌آورد و لحظه‌ای بعد، دود غلیظ و بوی خون در فضای سراسر معنویت حرم پخش می‌گردد. آنچه از کینه‌ی منافقان باقی ماند، ۳۰۰ مجروح و ۲۷ شهید بود که تا ابد مظلومیتشان گریبان دشمنان ولایت را رها نخواهد کرد.

شهدای این واقعه در بلوک ۲۷ بهشت ثامن الائمه علیه‌السلام واقع در صحن جمهوری دفن شدند.

آیت‌الله عباس واعظ طبسی (۱۳۱۴تا۱۳۹۴ش)

آیت‌الله عباس واعظ طبسی در بهمن۱۳۱۴ در خانواده‌ای روحانی دیده به جهان گشود. با پیروزی نهضت اسلامی در بهمن ۱۳۵۷ امام‌خمینی رحمه‌الله سرپرستی آستان مقدس و ملکوتی ثامن‌الحجج علیه‌السلام را به آیت‌الله واعظ طبسی سپردند و دو سال بعد، طی حکمی در تاریخ ۱۵ فروردین ۱۳۵۹ ایشان را به سِمَت تولیت آستان قدس رضوی منصوب فرمودند. پس از رحلت امام‌خمینی رحمه‌الله، این حکم از سوی مقام معظم رهبری(مدظله‌العالی) تأیید شد. ایشان در ۱۴ اسفند۱۳۹۴ دار فانی را وداع گفتند و در رواق دارالشکر به خاک سپرده شدند.

برخی دیگر از مشاهیر مدفون در حرم مطهر

صحن آزادی

- حاج شیخ عباس تربتی، جلوی اتاق ۱۴۸.
- آیت‌الله حسن مولوی نجفی، داخل کفشداری ۶.
- آیت‌الله حسن قبولی در افشان، داخل ایوان طلا.
- سیدمحمدتقی مقدم، جلوی اتاق ۱۶۲.
- سیدجواد فقیه سبزواری، جلوی اتاق ۱۶۳.
- آیت‌الله محمدباقر حکمت‌نیا، جلوی اتاق ۱۶۶.
- آیت‌الله محمد واله، جلوی اتاق ۱۶۹.
- حاج‌شیخ‌جعفر مجتهدی، داخل اتاق ۱۶۹.
- سیدعباس ابوترابی، داخل اتاق ۱۶۹.
- استاد محمدتقی مزینانی شریعتی، داخل اتاق ۱۷۱.
- شیخ‌ذبیح‌الله قوچانی، بهشت صحن آزادی، بلوک ۱۴۴.
- حاج‌شیخ‌محسن محدث‌زاده، بهشت صحن آزادی، بلوک ۱۷۵.
- شهیدحسن آقاسی‌زاده، بهشت صحن آزادی، بلوک ۱۴۱.
- حاج‌رضا انصاریان، بهشت صحن آزادی، بلوک ۱۸۸.

صحن انقلاب

- دکتر مرتضی شیخ، جلوی پنجره فولاد.
- علامه محمدحسین حسینی تهرانی، جلوی اتاق ۱۰۶.

• شیخ‌عبدالکریم حامد، بین پنجره‌فولاد و ایوان طلا.

صحن جمهوری اسلامی

• شهدای کاروان راهیان نور، بلوک ۳۶۸.

• حاج‌محسن حسنی کارگر، شهید منا و قاری قرآن، بلوک ۲۲۱.

رواق دارالعباد

• آیت‌الله موسوی‌نژاد.

• آیت‌الله صدر حسینی.

رواق دارالسرور

• آیت‌الله شیخ‌حسنعلی مروارید.

• آیت‌الله علی فلسفی.

• حاج‌شیخ ابوالحسن حافظیان.

رواق دارالسلام

• آیت‌الله میرزاحبیب‌الله گلپایگانی.

رواق دارالفیض

• سیدجواد خامنه‌ای، پدر مقام معظم رهبری مدظله‌العالی.

رواق دارالشکر

• آیت‌الله سیدحسن قمی.

• آیت‌الله حاج‌شیخ‌عباس واعظ طبسی، تولیت فقید آستان قدس رضوی.

رواق دارالحفاظ

• عباس‌میرزا .

• حاج‌حسین ملک.

باغ رضوان

• آیت‌الله محمدتقی آملی.

• آیت‌الله سبزواری.

• آیت‌الله عطاردی قوچانی.

رواق دارالزهد

• شهید کامیاب.

• آیت‌الله خزعلی.

• آیت‌الله شیخ‌ابوالحسن شیرازی، امام جمعه فقید مشهد.

• آیت‌الله عزالدین زنجانی.

رواق دارالولایه

• آیت‌الله کوهستانی، راهرو خالصی.

پی‌نوشت‌ها:

۱. به حاشیهٔ تزئینی یا روکش حفاظتیِ دیوار حرم، از کف بنا تا بلندای طاقچه، اِزاره گفته می‌شود؛ نقل از: احمدبنعیسی، *واژگان هنر*، ص۸۳.

۲. صُفه: ایوانِ مسقف، سکو، شاه‌نشین در درون اتاق یا مسجد که کف آن، کمی بلندتر از کف اتاق است؛ نقل از دکتر محمد معین، *فرهنگ لغت فارسی*.

۳. نوعی آینه‌کاری است.

۴. قبةالصخره از بناهای واقع‌شده در مجموعهٔ بیت‌المقدس است.

۵. کاشی معقلی، نوعی کاشی مزیّن به خطوط «کوفی بنایی» است که برای تزئین سطوح مختلف در معماری سنّتی استفاده می‌شود. کوفی بنایی، نام نوعی خط است.

فصل پنجم

توصیه‌هایی به زائران محترم امام رضا علیه‌السلام

۱. براساس فرمایش و توصیهٔ گران‌قدر حضرت رضا علیه‌السلام، هرگز نماز اوّل وقت را به تأخیر نیندازید.

۲. جهت اطلاع از برنامه‌های فرهنگی‌تبلیغی حرم مطهر می‌توانید از درگاه خدمات فرهنگی‌تبلیغی حرم مطهر امام رضا علیه‌السلام به نشانی: razavi.aqr.ir استفاده کنید.

۳. در ایام ویژه مانند تابستان و نوروز که تعداد زائران درخورِ توجه است؛ به‌منظور جلوگیری از آسیب‌های احتمالی به کودکان و سالمندان، در ساعات پایانی شب و ابتدای صبح به حرم مشرف شوید.

۴. براساس تأکید آیات و روایات، داشتن حجاب کامل برای خواهران واجب بوده و از آنجاکه رعایت آن در حرم مطهر اهمیت بیشتری دارد؛ استفاده از حجاب برتر یعنی چادر نیز الزامی است.

۵. شمارهٔ تلفن و آدرس محل اقامت خود و اعضای خانواده را همراه داشته باشید تا در مواقع خاص، به‌ویژه برای کودکان و سالمندان، امکان خدمات‌رسانی مناسب و سریع فراهم باشد.

۶. زائران گرامی می‌توانند با دانلود و نصب نرم‌افزار موبایلی رضوان از غذای متبرک مهمانسرای امام‌رضا علیه‌السلام بهره‌مند شوند.

۷. قبل از تشرف به حرم مطهر، پول و اشیای قیمتی خود را به دفتر هتل، زائرسرا، مهمانپذیر و... بسپارید.

۸. هنگام تشرف به حرم مطهر از همراه‌داشتن کیف دستی، شارژر، انواع دوربین‌های عکاسی و فیلم‌برداری و... خودداری کنید. درصورت همراه داشتن وسایل اضافی در مواقع ضروری، آن را به دفاتر امانات تحویل داده و رسید دریافت کنید.

۹. دفاتر امانات مستقر در ورودی‌های حرم مطهر، از دریافت هرگونه وسایل حجیم مانند وسایل خواب، وسایل خوراک‌پزی، وسایل نظامی، چمدان، انواع خوراکی‌ها و... معذور هستند.

۱۰. در ورودی‌های حرم مطهر، جهت رفاه حال زائران سالمند و

کم‌توان، می‌توانید از صندلی‌های چرخدار و تاشو، همچنین وسایل حمل زائران سالمند و معلول استفاده کنید.

۱۱. برای تردد با صندلی چرخدار و کالسکه، حتماً از آسانسور استفاده کرده و از تردد با آن‌ها بر روی رمپ‌های برقی و پله برقی‌ها، جداً پرهیز کنید.

۱۲. در محل‌هایی که پله‌برقی دارند، مواظب کودکان و افراد سالخورده باشید.

۱۳. محدودهٔ ورود اشخاصی که عذر شرعی دارند، در نقشهٔ حرم مطهر مشخص شده است؛ لطفاً ضمن رعایت مسائل شرعی، در حفظ حرمت این مکان مقدس کوشا باشید.

۱۴. برگزاری مراسم خطبهٔ عقد زوج‌های جوان به‌صورت شبانه‌روزی، فقط در رواق مبارکهٔ شیخ طوسی رحمه‌الله انجام می‌شود.

۱۵. اصول بهداشتی را در همه‌جا، به‌ویژه در حرم مطهر حضرت رضا علیه‌السلام رعایت فرمایید.

۱۶. ضمن رعایت و توجه به نظافت و بهداشت حرم مطهر، از ریختن هرگونه غبار: پوست شکلات، کیک، تنقلات، دستمال کاغذی و...، در ظروف مخصوص ضایعات لیوان یکبار مصرف در اطراف آبخوری‌ها و سبدهای جمع‌آوری پلاستیک کفش، جداً خودداری کنید.

۱۷. پس از استفاده از لیوان‌های یک‌بار مصرف و نیز پلاستیک‌های کفش، آن‌ها را در ظروف مخصوص ضایعات لیوان و پلاستیک قرار دهید و از انداختنشان در محفظه‌های غبار جداً خودداری کنید.

۱۸. در همه‌جا، به‌ویژه در حرم مطهر حضرت رضا علیه‌السلام از سیگارکشیدن بپرهیزید.

۱۹. برای حفظ حرمت مضجع منور امام رضا علیه‌السلام و رعایت حقوق زائران، از عکس‌برداری و فیلم‌برداری در حرم مطهر به‌ویژه اطراف روضهٔ منوره خودداری کنید.

۲۰. نذورات، امانات و وجوهات شرعی خود را فقط به دفترهای مربوط به آن تحویل دهید.

۲۱. به‌منظور رعایت نظم در رواق‌های حرم مطهر، همواره از سمت راست خود حرکت کرده و در مسیرهای تردد توقف نفرمایید.

۲۲. به‌منظور حفظ موازین شرعی، خواهران محترم باید از وضوگرفتن در کنار حوض صحن‌های مقدس خودداری کرده و از وضوخانه‌های تعبیه‌شدهٔ ویژهٔ خواهران در صحن های جمهوری اسلامی، انقلاب اسلامی، آزادی، صحن جامع رضوی، کوثر، صحن هدایت و باغ رضوان استفاده کنند.

۲۳. به‌منظور حفظ و تقویت فضای معنوی حرم مطهر، مکان‌های جداگانه‌ای برای عبادت و زیارت آقایان و بانوان تعیین شده است؛ بنابراین قبل از تشرّف و جداشدن از اعضای خانواده و همراهان خود، محل ملحق‌شدن به آن‌ها را مشخص فرمایید.

۲۴. در تمامی صحن‌ها، دفاتر شبانه‌روزی پیداشدگان و رسیدگی به امور گمشدگان وجود دارد. درصورت گم‌کردن همراهان، به‌ویژه خردسالان و سالمندان، ضمن حفظ آرامش و خونسردی، به این دفاتر مراجعه فرمایید.

۲۵. درصورت برخورد با اطفال و افراد گمشده، آن‌ها را به دفاتر پیداشدگان تحویل داده یا به دفتر هماهنگی صحن‌ها و رواق‌ها راهنمایی کنید.

۲۶. اشیای قیمتی پیداشده، همچون کیف پول، تلفن همراه، زیورآلات و... را می‌توانید به دفتر نگهداری اشیای پیداشده، مستقر در ضلع شمالی صحن غدیر یا دفاتر امانات صحن‌ها و رواق‌های مبارک تحویل دهید.

۲۷. درصورت نیاز به خدمات اورژانسی، به پایگاه‌های فوریت‌های پزشکی واقع درصحن هدایت، مسجد جامع گوهرشاد، صحن جمهوری اسلامی، صحن آزادی، صحن انقلاب، رواق حاتم‌خانی و رواق حضرت معصومه علیها السلام مراجعه کرده یا با تلفن ۳۲۰۰۲۴۲۴-۰۵۱ تماس حاصل فرمایید.

۲۸. اگر با افراد مشکوک و موارد خاص برخورد کردید، به خادمان یا مدیریت آگاهی حرم مطهر اطلاع دهید و درصورت نیاز، با شماره تلفن‌های ۳۲۰۰۲۲۱۵-۰۵۱ و ۳۲۲۵۶۹۹۰-۰۵۱ تماس حاصل فرمایید.

۲۹. تلویزیون‌های پهن‌پیکر و تابلوهای اطلاع‌رسانی مستقر در ورودی‌ها و نقاط مختلف حرم مطهر، شما را با زمان و مکان برنامه‌های مختلف فرهنگی آشنا می‌کند.

۳۰. در منابع دینی هیچ سند و مدرکی مبنی‌بر بستن قفل و پارچه به ضریح، پنجره‌های فولادی و... وجود ندارد؛ بنابراین از این کار که موجب شکل‌گیری شبهات مذهبی و وهن شیعه می‌شود، جداً خودداری فرمایید.

۳۱. هنگام تشرّف به حرم مطهر، کفش‌های خود را به کفشداری‌ها بسپارید. درصورت تمایل به همراه‌داشتن کفش‌ها نیز می‌توانید از پلاستیک‌های مخصوص استفاده کنید. این پلاستیک‌ها برای این منظور تهیه شده و در کفشداری‌ها موجود است.

۳۲. آرامش محیط معنوی حرم را حفظ کرده و از صلوات‌فرستادن و قرائت دعا با صدای بلند، به‌ویژه در اطراف ضریح مطهر، بپرهیزید.

۳۳. هنگام ازدحام جمعیت و دسترسی‌نداشتن به ضریح مطهر، بهتر است از فاصله‌ای دورتر زیارت کرده و باعث آزار و اذیت دیگران نشویم.

۳۴. برای سهولت در امر زیارت، هنگام برگزاری نمازهای جماعت و

دیگر مراسم، به توصیه‌های خادمان حرم مطهر توجه فرمایید.

۳۵. هنگام زیارت و برگزاری نمازهـــای جماعت، تلفن همـــراه خود را خاموش کنید.

۳۶. پس از استفاده از قرآن، مفاتیح، کتب ادعیه، مهر نماز و... از گذاشتن آن‌ها در بین صفوف نماز و روی زمین خودداری کرده و در مکان‌های مشخص‌شده قرار دهید.

۳۷. نوشتن هرگونه مطلب بر روی قرآن‌ها و مفاتیح‌ها و کتب ادعیه، تصرف در مال وقف محسوب می‌شود و ازنظر شرعی حرام است.

۳۸. برای تهیهٔ سی‌دیِ برنامه‌های فرهنگی و مراسم برگزارشده در حرم مطهر، به فروشگاه کتاب شرکت به‌نشر، واقع در ورودی باب‌الجواد علیه‌السلام مراجعه فرمایید.

فصل ششم

خدمات رفاهی و بهداشتی

خدمات رفاهی

۱. دفاتر امـــــانات

۱.۱. دفاتر امانات نقدی و اشیای ارزشمند

این دفاتر در ورودی‌های حرم مطهر و صحن‌ها و رواق درالحجه، به‌صورت شبانه‌روزی، به زائران محترم بارگاه منور رضوی خدمت‌رسانی می‌کنند. به زائران گرامی توصیه می‌شود درصورت همراه‌داشتن وجه نقـد و اشیای ارزشمند، به این دفاتر مراجعه کرده، امانت خود را تحویل داده و پس از دریافت رسید، با آرامش خاطر به زیارت و کسب فیض معنوی بپردازند. این دفاتر علاوه‌بر نگهداری امانات نقدی و اشیای ارزشمند، به‌عنوان پشتیبان دفتر اشیای پیداشده، وظیفهٔ دریافت اشیای پیداشده را نیز به عهده دارند.

موقعیت دفاتر	تلفن
ورودی شیخ طوسی	۳۲۰۰۲۴۰۸
ورودی شیخ طبرسی	۳۲۰۰۲۳۹۲
ورودی نواب صفوی	۳۲۰۰۲۳۸۸
ایوان طلا، واقع در صحن آزادی (ویژهٔ خواهران)	۳۲۰۰۲۲۹۵
صحن آزادی	۳۲۰۰۲۲۴۹
رواق دارالحجه	۳۲۰۰۲۱۴۱
صحن جمهوری اسلامی (اتاق ۱۲۵، جنب دارالقرآن)	۳۲۰۰۲۳۰۴
صحن انقلاب اسلامی (جنب کفشداری ۲)	۳۲۰۰۳۱۱۵
ورودی باب‌الرضا علیه‌السلام	۳۲۰۰۳۱۶۶
ورودی باب‌الجواد علیه‌السلام	۳۲۰۰۳۱۸۹

۲.۱. دفاتر امانات وسایل زائران

دفاتر شبانه‌روزی امانات وسایل زائران، در تمام ورودی‌های حرم مطهر مستقر هستند و وسایلی را که ورود آن‌ها به داخل حرم مطهر ممنوع است، به‌صورت امانت تحویل می‌گیرند. مدت‌زمان نگهداری این امانات ۳ ساعت است و درصورت مراجعه‌نکردن زائر، پس از ۲۴ ساعت، وسایل به انبار امانات تحویل داده می‌شود. این دفاتر، وسایل ممنوعه ازقبیل وسایل نظامی و اشتعال‌زا و وسایل خوراک‌پزی و وسایل حجیم ازقبیل انواع چمدان، ساک‌های مسافرتی و... را نمی‌پذیرند.

موقعیت دفاتر		تلفن
ورودی باب‌الجواد ﷺ	دفتر امانات وسایل زائران، ویژهٔ برادران و خواهران	۳۲۰۰۲۲۵۸
ورودی باب‌الرضا ﷺ	دفتر امانات وسایل زائران، برادران و خواهران	۳۲۰۰۲۴۴۸ ۳۲۰۰۲۹۱۱
ورودی نواب صفوی	دفتر امانات وسایل زائران، ویژهٔ برادران و خواهران	۳۲۰۰۲۳۶۸
ورودی شیخ طبرسی	دفتر امانات وسایل زائران، ویژهٔ برادران و خواهران	۳۲۰۰۲۳۹۸
ورودی شیخ طوسی	دفتر امانات وسایل زائران، ویژهٔ برادران و خواهران	۳۲۰۰۲۳۹۷
ورودی غدیر	دفتر امانات وسایل زائران، برادران و خواهران	۳۲۰۰۳۹۷۱
ورودی باب‌الهادی ﷺ	دفتر امانات وسایل زائران، برادران و خواهران	۳۲۰۰۳۷۳۵
ورودی باب‌الجواد ﷺ	انبار امانات وسایل جامانده	۳۲۰۰۲۵۳۴

۲. دفاتر پیداشدگان و رسیدگی به امور گمشدگان

این دفاتر به‌منظور رفع نگرانی خانواده‌های محترم و امکان دستیابی سریع به افراد گمشده در حرم مطهر رضوی مستقر شده و به‌صورت شبانه‌روزی خدمت‌رسانی می‌کنند.

خادمان شما در این دفاتر، برای اطلاع‌رسانی به وابستگان، ازطریق تماس با خانواده‌ها یا اماکن محل اقامت موقت (هتل، حسینیه، مهمان‌پذیر و...) یا شهرستان محل اقامت، پیگیری‌های لازم را انجام می‌دهند.

موقعیت دفاتر	تلفن
صحن آزادی	۳۲۰۰۲۰۸۱-۳۲۰۰۲۵۲۷
صحن جامع رضوی، جنب ایوان ولیّ عصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف	۳۲۰۰۲۵۲۲-۳۲۰۰۲۰۱۷ ۳۲۰۰۳۱۱۱-۳۲۰۰۳۱۱۰
صحن کوثر، جنب موزهٔ مرکزی	۳۲۰۰۳۸۵۷-۳۲۰۰۲۱۶۰
بست شیخ طبرسی، جنب دفتر صندلی چرخ‌دار	۳۲۰۰۲۵۷۰-۳۲۰۰۲۰۶۵
صحن گوهرشاد	۳۲۰۰۲۵۲۹-۳۲۰۰۲۰۸۰
بست شیخ طوسی رحمه‌الله، جنب دفتر نذورات	۳۲۰۰۲۵۲۳-۳۲۰۰۲۰۵۱
دفتر دارالحجه	۳۲۰۰۳۸۶۹-۳۲۰۰۳۸۷۰
صحن انقلاب اسلامی	۳۲۰۰۲۲۶۲-۳۲۰۰۲۵۳۲ ۳۲۰۰۲۵۳۱-۳۲۰۰۲۵۳۰ ۳۲۲۲۶۸۳۶

۳. بخش نگهداری اشیای پیداشده

این بخش به‌صورت شبانه‌روزی، اشیای پیداشده در حرم مطهر را پس از دریافت در سیستم رایانه‌ای اشیای پیداشده ثبت و در قسمت مخصوص نگهداری می‌کند و درصورت مراجعهٔ مالکان، صورت‌جلسه‌ای تنظیم شده و اشیای مربوط به آن‌ها تحویل داده می‌شود.

در این بخش، اشیائی که قابلیت بررسی دارند از قبیل: تلفن همراه ، مدارک و... را بررسی کرده و به صاحبانشان اطلاع می‌دهند که در این صورت به شکل حضوری و یا غیرحضوری (ارسال از طریق پست پیشتاز) تحویل مالکین می‌شود. در مواقعی که جنبه فوری دارد؛ به‌عنوان مثال پیداشدن بلیط هواپیما، قطار یا اتوبوس، برای جلوگیری از ضرر و زیان مالکان ، هماهنگی‌های لازم با مراکز مربوطه به‌صورت تلفنی انجام می‌شود.

بخش مرکزی نگهداری اشیاء پیداشده، در ضلع شمال شرقی صحن غدیر، قرار گرفته است. تلفن : ۳۲۰۰۲۸۴۰ و ۳۲۰۰۲۸۴۱

۴. زائربرهای برقی

زائربرهای برقی ویژهٔ زائران معلول و سالمند، در ورودی‌های باب‌الرضا﵇ و باب‌الجواد﵇ قرار داده شده‌اند. خدمت‌رسانی این زائربرها، شبانه روزی است.

مسیر تردد زائربرهای برقی

۱. ورودی باب‌الجواد﵇ تا انتهای صحن غدیر؛
۲. ورودی باب‌الرضا﵇ تا باب‌السلام؛
۳. ابتدای دوربرگردان خیابان شیرازی تا ورودی شیخ طوسی؛
۴. ابتدای دوربرگردان خیابان طبرسی تا ورودی شیخ طبرسی؛
۵. ابتدای دوربرگردان خیابان نواب صفوی تا ورودی شیخ حر عاملی.
۶. ورودی شیخ طوسی تا ورودی شیخ طبرسی؛
۷. ورودی شیخ طبرسی تا نواب صفوی؛
۸. از ابتدای خیابان آیت‌الله واعظ طبسی تا ورودی غدیر.

۵. دفاتر تحویل امانی صندلی چرخ‌دار

این دفاتر در ورودی‌های حرم مطهر، به‌صورت شبانه‌روزی فعال و در خدمت زائران گرامی هستند.

افراد نیازمند به این خدمات، با ارائهٔ مدرک شناسایی معتبر می‌توانند از این دفاتر، صندلی چرخ‌دار دریافت کنند. زائران محترمی که همراه خود کارت شناسایی معتبر ندارند، می‌توانند از خدمت‌رسانی گشت سیار استفاده کنند. این گشت سیار، در مبادی ورودی‌های حرم مطهر مستقر هستند.

موقعیت دفاتر	تلفن
ورودی باب‌الرضا علیه‌السلام	۳۲۰۰۲۴۳۵
ورودی باب‌الجواد علیه‌السلام	۳۲۰۰۲۳۲۱
ورودی شیخ طوسی ۱	۳۲۰۰۲۳۱۲
ابتدای ورودی شیخ طوسی ۲	۳۲۰۰۳۳۲۹
ورودی شیخ طبرسی	۳۲۰۰۲۳۱۶
ورودی شیخ‌حر عاملی	۳۲۰۰۲۳۲۴
پارکینگ شمارهٔ ۱	۳۲۰۰۲۸۱۲
پارکینگ شمارهٔ ۳، ورودی صحن هدایت	۳۲۰۰۲۸۱۱

۶. دفاتر نذورات

در ورودی‌ها و داخل حرم مطهر، دفاتری وجود دارد که نذورات نقدی و غیرنقدی زائران را دریافت می‌کنند. دفاتر نذورات ورودی‌های حرم مطهر معمولاً نذورات غیرنقدی و دفاتر نذورات داخل حرم مطهر، نذورات نقدی را دریافت کرده و رسید می‌دهند.

دفاتر نذورات غیرنقدی	موقعیت دفاتر	تلفن
	دفتر نذورات دام زنده؛ پارکینگ شمارهٔ ۳	۳۲۰۰۲۱۱۲
	ورودی باب‌الجواد علیه‌السلام	۳۲۰۰۲۱۹۳
	ورودی باب‌الجواد علیه‌السلام (فروشگاه فرش)	۳۲۰۰۲۷۲۷
	ورودی باب‌الرضا علیه‌السلام	۳۲۰۰۲۴۳۷
	ورودی شیخ طبرسی رحمه‌الله	۳۲۰۰۲۵۶۳
	ورودی شیخ طوسی رحمه‌الله	۳۲۰۰۲۳۶۷
	ورودی نواب صفوی رحمه‌الله	۳۲۰۰۲۳۵۶
	انبار نذورات؛ جنب مقبرهٔ پیر پالان‌دوز	۳۲۰۰۲۵۸۰

دفاتر نذورات نقدی	موقعیت دفاتر	تلفن
	رواق حضرت معصومه علیهاالسلام	۳۲۰۰۲۴۵۳
	رواق دارالحجه	۳۲۰۰۲۷۳۱
	رواق دارالسرور	۳۲۰۰۲۲۵۰
	رواق دارالولایه	۳۲۰۰۲۳۱۵
	صحن آزادی	۳۲۰۰۲۲۵۳
	رواق دارالسعاده (ویژهٔ خواهران)	۳۲۰۰۲۷۴۶
	صحن انقلاب اسلامی	۳۲۰۰۲۲۰۵
	صحن جامع رضوی	۳۲۰۰۳۸۹۲
	صحن جمهوری اسلامی	۳۲۰۰۲۰۴۳
	مسجد گوهرشاد	۳۲۰۰۲۲۱۶
	مهمان‌سرا	۳۲۰۰۲۲۹۷
	ورودی نواب صفوی رحمه‌الله، جنب مقبرهٔ پیر پالان‌دوز (نذورات نقدی دام)	۳۲۰۰۲۵۷۸

۷. کفشـــداری‌ها

شمارهٔ کفشداری	نوع تشرف	موقعیت
۱ و ۲	خواهران	صحن انقلاب اسلامی
۴	خانوادگی	صحن انقلاب اسلامی، ورودی مقبرهٔ شیخ‌حر عاملی رحمه‌الله
۵	خواهران	صحن آزادی
۶	خواهران	صحن آزادی
۷	برادران	صحن آزادی
۸	خانوادگی	صحن آزادی، ورودی رواق امام‌خمینی رحمه‌الله
۹	خواهران	صحن آزادی، ورودی رواق امام‌خمینی رحمه‌الله
۱۰	برادران	صحن مسجد گوهرشاد، ورودی رواق امام‌خمینی رحمه‌الله
۱۲	برادران	صحن مسجد گوهرشاد
۱۳	برادران	ورودی بست شیخ بهائی رحمه‌الله
۱۴	برادران	ورودی بست شیخ بهائی رحمه‌الله
۱۵	برادران	صحن جمهوری اسلامی، ورودی رواق دارالهدایه
۱۶	برادران	صحن جمهوری اسلامی، ایوان طلا
۱۷	خواهران	صحن جمهوری اسلامی، ورودی رواق دارالولایه
۱۸	خانوادگی	صحن جمهوری اسلامی، ورودی رواق دارالرحمه
۱۹	برادران	صحن جامع رضوی، ورودی رواق امام‌خمینی رحمه‌الله
۲۰	خواهران	صحن جامع رضوی، ورودی رواق امام‌خمینی رحمه‌الله

کفشداری شمارهٔ ۵و۹و۲۰، محل نگهداری کالسکه نیز هست.

۸. مهمان‌سرا

دو مهمان‌سرای حضرت رضاؑ، در ضلع شـــمالی بست شـــیخ‌حر عاملی؛ و ضلع غربی صحن غدیر واقع شده است. در این مکان، زائران به‌قصد تیمّن و تبرک، از خوان نعمت آن حضرت بهره‌مند می‌شوند.

زائران گرامی می‌توانند با دانلود و نصب نرم‌افزار موبایلی رضوان از غذای متبرک مهمانسرای امام‌رضاؑ بهره‌مند شوند.

۹. مدیریت آگاهی حرم

(رسیدگی به معضلات اجتماعی در حرم مطهر رضوی)

مدیریت آگاهی، در ضلع قبله صحن هدایت حرم مطهر رضوی واقع است که از نیروهای مجرب آستان قدس رضوی و کادر انتظامی (آگاهی)، تشکیل شده است و به‌صورت شبانه‌روزی در جهت رفاه و امنیت زائران گرامی انجام وظیفه می‌کنند. امورات کنترل و مراقبت در راستای تأمین امنیت حوزهٔ اماکن متبرکه را با شناسائی و دستگیری افراد مشکوک، موارد خاص، سارقان، معتادان، حاملان مواد مخدر، کلاشان، متکدیان، رابطهٔ نامحرمیت، درگیری و نزاع، کلاهبرداری، اخاذی و... برعهده دارد و با تشکیل پرونده و تحویل به مراجع قضایی، خدمت‌رسانی می‌کند.

مدیریت آگاهی حرم مطهر از ادارات مختلف تشکیل یافته است.

ردیف	مکان	تلفن
۱	ادارهٔ تجسس وپیگیری امورحقوقی زائران	۳۲۰۰۲۵۱۵
۲	ادارهٔ پیشگیری و کشف جرائم	۳۲۰۰۲۲۱۵ ۳۲۲۵۶۹۹۰
۳	ادارهٔ اطلاعات و عملیات	۳۲۰۰۳۵۱۰
۴	ادارهٔ فوریت‌های اجتماعی و مشاوره	۳۲۰۰۲۱۵۰

۱۰. بخش امداد زائران

رسیدگی به امور زائران درراه‌مانده، انجام برنامهٔ زیارتی با عنوان 'یا معین‌الضعفا' به‌منظور کمک به تشرف افراد ناتوان و سالمند در سطح شهر مقدس مشهد، رسیدگی به امور زائران مصدوم‌شده در حرم مطهر و پیگیری امور درمانی آنان، اهدای البسه به زائران فقیر و... از فعالیت‌های مهم این بخش به شمار می‌آیند. البته تمام این امور، با درنظرگرفتن نیّات واقفین و مفاد وقف‌نامه‌ها انجام می‌شود. بخش امداد زائران در ضلع جنوبی صحن جامع رضوی، ساختمان مدیریت رفاه زائران واقع شده است و زائران درصورت نیاز به برقراری ارتباط تلفنی، می‌توانند از شمارهٔ ۳۲۰۰۲۲۹۹ استفاده کنند.

۱۱. دفتر امور دفن

این دفتر علاوه‌بر انجام خـــدمات روزمره درارابـــطه با اموات، دربارهٔ محل دفن مشاهیر مدفون در حـــرم مطهر رضوی نـــیز اطلاعاتی ارائه می‌دهد. دفتر امور دفن، در صحن آزادی واقع شده است. برای ارتباط با این بخش، می‌توان از شماره تلفن‌های ۳۲۰۰۲۲۴۵ استفاده کرد.

۱۲. سرویس‌های بهداشتی

شماره	مکان
سرویس شمارهٔ ۱	ورودی صحن غدیر
سرویس شمارهٔ ۲	ورودی باب‌الجواد علیه‌السلام
سرویس شمارهٔ ۳	ورودی باب‌الرضا علیه‌السلام
سرویس شمارهٔ ۴	ورودی صحن کوثر
سرویس شمارهٔ ۵	صحن هدایت
سرویس شمارهٔ ۶	بست شیخ‌بهائی رحمه‌الله
سرویس شماره ۷	بست شیخ‌حر عاملی رحمه‌الله
سرویس شماره ۸	سه ضلعی صحن غدیر و صحن جامع رضوی
سرویس شماره ۹	ابتدای بست شیخ‌طوسی رحمه‌الله
سرویس شماره ۱۰	دوربرگردان شیرازی
سرویس شماره ۱۱	دوربرگردان طبرسی

برای ورود به سرویس‌های بهداشتی با ویلچر و کالسکه، از آسانسورهای تعبیه‌شده استفاده کرده و از تردد بر روی پله‌برقی‌ها با ویلچر و کالسکه جداً خود داری کنید.

نقشهٔ خدمات رفاهی و بهداشتی حرم مطهر

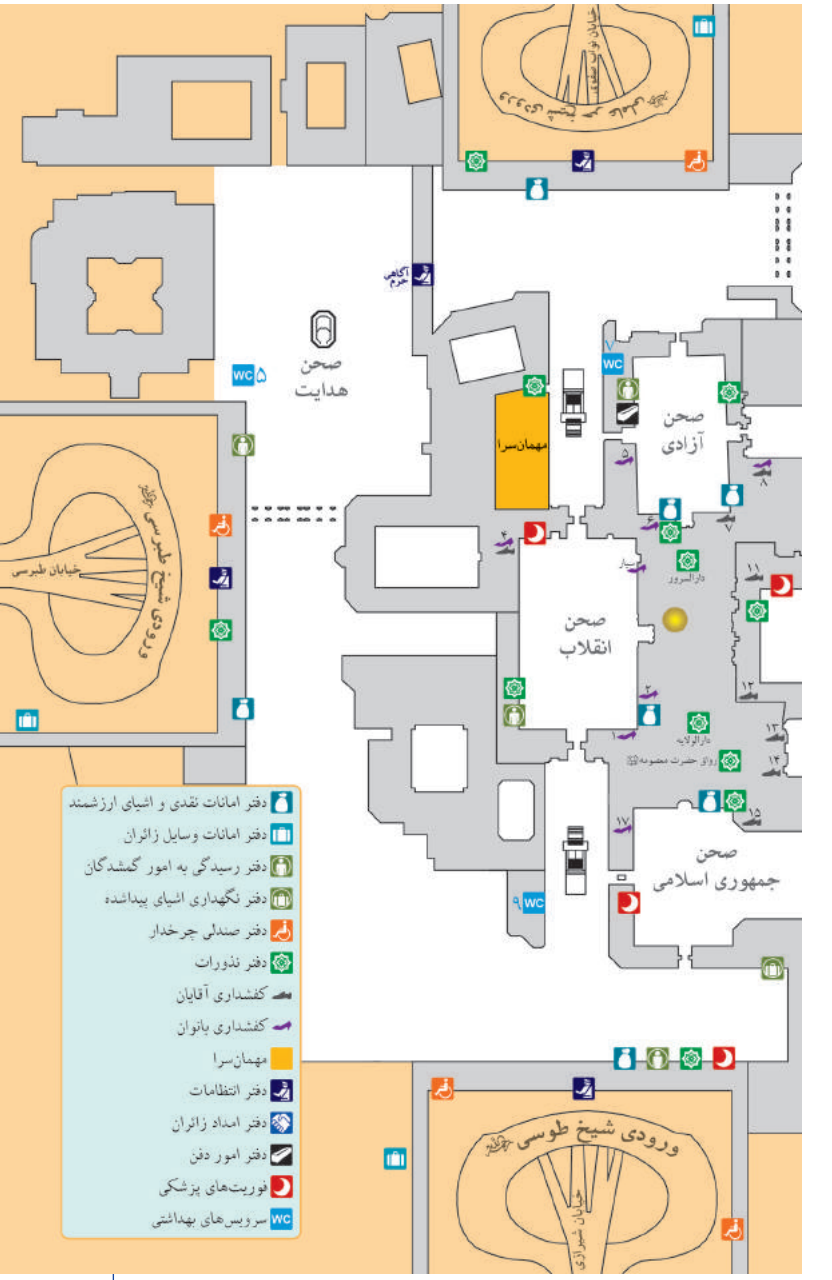
صحن هدایت
مهمان‌سرا
صحن آزادی
صحن انقلاب
صحن جمهوری اسلامی
دارالسرور
دارالولایه
ورودی طبرسی
خیابان طبرسی
ورودی شیخ طوسی
خیابان شیرازی
دفتر امانات نقدی و اشیای ارزشمند
دفتر امانات وسایل زائران
دفتر رسیدگی به امور گمشدگان
دفتر نگهداری اشیای پیداشده
دفتر صندلی چرخدار
دفتر نذورات
کفشداری آقایان
کفشداری بانوان
مهمان‌سرا
دفتر انتظامات
دفتر امداد زائران
دفتر امور دفن
نوبت‌های پزشکی
سرویس‌های بهداشتی

خدمات بهداشتی و درمانی

دارالشفاء امام (ع)

دارالشفاء امام (ع) در ضلع جنوبی دوربرگردان خیابان شیرازی (ورودی شیخ طوسی) واقع شده است.

این مرکز درمانی، مجهز به تجهیزات کامل پزشکی و شامل بخش‌های مختلف اورژانس، رادیولوژی، آزمایشگاه، داروخانهٔ شبانه‌روزی، دندانپزشکی، بینایی‌سنجی، شنوایی‌سنجی، واحد مامایی و انواع کلینیک‌های تخصصی است.

شماره تلفن‌های این مرکز ۳۲۰۰۲۳۸۰ و ۳۲۲۴۴۳۱۱ است.

مرکز فوریت‌های پزشکی

پایگاه‌های ثابت فوریت‌های پزشکی به‌صورت شبانه‌روزی در صحن‌های هدایت، آزادی، جامع رضوی، جمهوری اسلامی، انقلاب اسلامی، گوهرشاد، رواق حاتم‌خانی و رواق حضرت معصومه (س) مستقر هستند و به بیماران اورژانسی و سوانح احتمالی در حرم مطهر رضوی رسیدگی می‌کنند. زائران درصورت نیاز می‌توانند ازطریق شماره تلفن ۳۲۰۰۲۴۲۴ با مرکز فوریت‌های پزشکی حرم مطهر تماس حاصل فرمایند.

فصل هفتم

فعالیت‌ها و برنامه‌های فرهنگی حرم مطهر

۱. نمازهای جماعت حرم مطهر

هر روز، در صحن‌ها و رواق‌های حرم مطهر، نمازهای جماعت یومیه اقامه می‌شود. برپایی این نمازها از جلوه‌های باشکوه معنوی در حرم مطهر رضوی است.

مکان‌های ثابت برگزاری نماز جماعت در حرم مطهر رضوی

۱. رواق دارالسیاده؛
۲. صحن انقلاب اسلامی؛
۳. رواق دارالسلام تا صحن آزادی؛
۴. رواق امام‌خمینی رحمه‌الله؛
۵. رواق دارالمرحمه؛
۶. رواق دارالحجّه؛
۷. شبستان گرم مسجد جامع گوهرشاد؛
۸. شبستان تبریزی مسجد جامع گوهرشاد؛
۹. شبستان نهاوندی مسجد جامع گوهرشاد و ایوان مقصوره مسجد جامع گوهرشاد؛
۱۰. شبستان نجف‌آبادی مسجد جامع گوهرشاد؛
۱۱. مدرسهٔ پریزاد؛

۱۲. دارالقرآن؛
۱۳. رواق حضرت معصومه علیها السلام؛
۱۴. رواق کوثر؛
۱۵. صحن جمهوری اسلامی (درصورت مساعدبودن هوا)؛
۱۶. رواق حضرت زهرا علیها السلام

سایر مکان های برگزاری نماز جماعت در حرم مطهر رضوی

برگزاری مراسم نماز جماعت در این مکان ها، منوط به حضور زائران یا مساعدبودن هوا خواهد بود:

۱. صحن غدیر؛
۲. صحن هدایت یا بست طبرسی؛
۳. صحن کوثر یا باب السلام؛
۴. شبستان میلانی،
۵. رواق شیخ حر عاملی؛
۶. رواق شیخ طوسی؛
۷. رواق دارالهدایه؛
۸. رواق غدیر.

۲. تبلیغ معارف اسلامی

حضور در حرم مطهر رضوی، فرصت مغتنمی است تا زائران در این حریم قدسی، به کسب معرفت از دریای بی‌کران اندیشه و عرفان اسلامی مشغول شوند. به همین منظور در تمامی ایام سال، سخنرانی‌های مذهبی، قرائت زیارات تأکیدشده در ایام مشخص، قرائت ادعیهٔ مأثوره مانند کمیل و توسل و ندبه و... در حرم مطهر برگزار می‌شود.

اماکن برگزاری مراسم تبلیغی حرم مطهر		
برنامه	زمان	مکان
سخنرانی	بعد از نماز صبح	شبستان گرم، رواق‌های امام‌خمینی رحمه‌الله و غدیر
	همه‌روزه غیر از جمعه‌ها قبل از نماز ظهر و عصر	شبستان گرم و رواق‌های حضرت فاطمه زهرا علیهاالسلام و دارالحکمه (ویژهٔ خواهران)
	قبل از نماز مغرب و عشا	رواق امام‌خمینی رحمه‌الله
	بعد از نماز مغرب و عشا	رواق امام‌خمینی رحمه‌الله
بیان احکام	همه‌روزه غیر از جمعه‌ها، قبل از نماز ظهر و عصر	رواق دارالحجه و رواق امام‌خمینی رحمه‌الله
	قبل از نماز مغرب و عشا	شبستان گرم، رواق دارالحجه، رواق‌های حضرت فاطمه زهرا علیهاالسلام و دارالحکمه (ویژهٔ خواهران)
	بعد از نماز مغرب و عشا	شبستان گرم و رواق امام‌خمینی رحمه‌الله
قرائت زیارت امین‌الله	همه‌روزه، بعد از نماز صبح	شبستان گرم و رواق دارالحجه و رواق امام‌خمینی رحمه‌الله
	همه‌روزه غیر از جمعه‌ها، بعد از نمازعصر	شبستان گرم و رواق امام‌خمینی رحمه‌الله و رواق دارالحجه
	همه‌روزه بعد از نماز عشا	شبستان گرم و رواق دارالحجه و رواق امام‌خمینی رحمه‌الله
قرائت دعای توسل	سه‌شنبه‌شب‌ها	رواق امام‌خمینی رحمه‌الله یا صحن جامع رضوی
قرائت دعای کمیل	پنج‌شنبه‌شب‌ها	رواق امام‌خمینی رحمه‌الله
قرائت دعای ندبه	صبح‌های جمعه، اول طلوع آفتاب	رواق امام‌خمینی رحمه‌الله یا صحن جامع رضوی

در سه نوبت صبح و عصر و شب، برنامه‌های تبلیغی و بیان احکام در مدرسهٔ پریزاد برگزار می‌شود.

علاوه‌بر این برنامه‌ها، در مناسبت‌های اسلامی و ملی، در حرم مطهر رضوی مراسم ویژه‌ای برگزار می‌شود؛ مانند: مداحی، مرثیه‌سرایی، مناجات‌خوانی، سرود و همخوانی (تواشیح).

زمان و مکان این مراسم در تابلوهای اطلاع‌رسانی برنامه‌های فرهنگی‌تبلیغی حرم مطهر (پیک زائر) اعلام می‌شود.

۳. فعالیت‌های قرآنی

در سال‌های اخیر، مدرسهٔ تاریخی دودرب، با عنوان دارالقرآن‌الکریم آستان قدس رضوی، تجلی‌گاه فعالیت‌های قرآنی شده است.

این مرکز با برنامه‌های متنوع مانند کلاس‌ها، کارگاه‌ها، نشست‌ها و جلسات قرآنی، مسابقات و جشنواره‌های قرآنی، محافل اُنس با قرآن کریم و... در احیاء معارف قرآنی گام بلندی برداشته است.

کلاس‌های حفظ قرآن کریم

در این کلاس‌ها حفظ قرآن کریم (همراه با ترجمه) آموزش داده می‌شود. این دوره، دو روز در هفته برگزار شده و حدود چهار سال به طول می‌انجامد.

کارگاه‌ها و پایگاه‌های مشاورهٔ تصحیح قرائت قرآن و اذکار نماز

این کارگاه در اتاق ۹ دارالقران و رواق‌های امام‌خمینی رحمه‌الله، دارالمرحمه، دارالحجه، حضرت فاطمه زهرا علیهاالسلام، حضرت معصومه علیهاالسلام و دارالولایه مستقر بوده است. زائران با حضور در این کارگاه‌ها، می‌توانند اشکالات قرائت خود را برطرف کنند.

کلاس‌های آموزش قرائت

این کلاس‌ها در پنج دوره (بهار، تابستان، ماه مبارک رمضان، پاییز و زمستان) و در رشته‌های روخوانی، روان‌خوانی، تجویدالصلاة، تجوید مقدماتی، تجوید تکمیلی، ترتیل، صوت و لحن و... برگزار می‌شوند. امکان استفاده از این کلاس‌ها برای خواهران و برادران فراهم است.

کلاس‌های آموزش تفسیر و حدیث

این کلاس‌ها در پنج دوره (بهار، تابستان، ماه مبارک رمضان، پاییز و زمستان) و در رشته‌های ترجمه و مفاهیم، تدبر در قرآن، تفسیر قرآن، تدبر در سیرهٔ معصومان علیهم‌السلام، نهج‌البلاغه، صحیفهٔ سجادیه، آیات الاحکام، صرف و نحو قرآنی و عصر غیبت برگزار می‌شود. هرکدام از این دوره‌ها شامل هفده جلسهٔ آموزشی است.

کارگاه‌های کوتاه‌مدت قرائت و حفظ قرآن کریم

در اتاق ۱۵ دارالقرآن‌الکریم، کارگاه‌های کوتاه‌مدتِ روخوانی، روان‌خوانی، تجویدالصلوة، آموزش روش‌های حفظ و... در طول سال برگزار می‌شود. زائران با حضور در این کارگاه‌ها، ضمن بهره‌مندی از فضای معنوی، درصورت کسب نمرهٔ قبولی، گواهینامهٔ مربوط به آن دوره را نیز دریافت می‌کنند.

کارگاه‌های کوتاه‌مدت تفسیر و حدیث

این کارگاه‌های آموزشی با موضوعات تدبر در قرآن، تدبر در سیرهٔ معصومان علیهم‌السلام، تدبر موضوعی قرآن، تفسیر قرآن، آشنایی با نهج‌البلاغه، آشنایی با صحیفهٔ سجادیه و...، در اتاق ۸ دارالقرآن برگزار می‌شود. این کارگاه‌ها در نوبت صبح، ویژهٔ خواهران و در نوبت عصر، ویژهٔ برادران است.

کارگاه پاسخ‌گویی به سؤالات قرآنی و حدیثی

کارشناسان قرآنی مستقر در اتاق شمارهٔ ۸ دارالقرآن‌الکریم، به‌صورت حضوری یا تلفنی، به سؤالات و شبهات زائران درزمینهٔ قرآن و عترت پاسخ می‌دهند.

تلفن ۳۲۰۰۲۵۴۲ برای این منظور در نظر گرفته شده است.

سلسله‌نشست‌های تفسیر و حدیث

این برنامه با محوریت موضوعاتی مانند تدبر در قرآن، تفسیر و...، همراه با مسابقه در صحن دارالقرآن حرم مطهر برگزار می‌شود. به نفرات برگزیدهٔ این مسابقات جوایزی اهدا می‌شود.

حلقه‌های تدبر، بیان تفسیر و معارف قرآنی

در فضای صمیمی این برنامه، زائران همراه با استادان به تدبر و تفسیر در سوره‌ای از قرآن پرداخته و پاسخ پرسش‌های خود را از استاد حاضر در حلقه دریافت می‌کنند. این حلقه‌ها در طول سال در رواق‌های حرم مطهر و در تعطیلات ویژهٔ نوروز و ماه مبارک رمضان، در دارالقرآن برگزار می‌شود.

محافل اُنس با قرآن

این محافل با حضور قاریان ممتاز و بین‌المللی و گروه‌های تواشیح و ابتهال تشکیل می‌شود. محافل اُنس با قرآن در شش‌ماههٔ اول سال، قبل از نماز مغرب و عشا در رواق امام‌خمینی رحمه‌الله و در شش‌ماههٔ دوم سال، بعد از نماز مغرب و عشا در دارالقرآن‌الکریم برگزار می‌شود.

محفل اُنس با قرآن ویژه خواهران

این برنامه با هدف ایجاد زمینه‌ای برای فعالیت بانوان قرآنی و معرفی استعدادهای برتر قرآنی هر هفته، جمعه‌ها صبح در دارالقرآن الکریم برگزار می‌شود.

در این محفل، نیم جزء از قرآن توسط مرتلان خواهر تلاوت می‌شود و سخنرانان نیز آیاتی از این نیم جزء را شرح و توضیح می‌دهند. همچنین زائران در فضایی ملکوتی از اجرای گروه‌های تواشیح، حافظان قرآنی و... بهره‌مند می‌شوند.

جلسات آموزشی قرائت قرآن کریم

این جلسات شنبه‌تاچهارشنبه، بعد از نماز مغرب و عشا، در دارالقرآن و شبستان قرآن و نهج البلاغه واقع در مسجد گوهرشاد، در حضور

استادان و قاریان بین‌المللی قرائت قرآن مجید برگزار می‌شود.

ترتیل قرآن کریم

این برنامه، همه‌روزه پس از نماز جماعت صبح، در رواق امام‌خمینی ﷺ برگزار می‌شود.

واحد ختم تلاوت نور

در این واحد که در اتاق ۱۶ دارالقرآن مستقر است، مجالس ختم روزانهٔ قرآن مجید، به‌صورت «ختم کل قرآن»، «ختم یک حزب»، «ختم نیم حزب» و «ختم یک سوره» توسط هر زائر انجام می‌شود.

دوره پرورش استعدادهای قرانی(نخبگان)

این دوره برای افرادی برگزار می‌شود که سطح عالی کلاس‌های قرائت و حفظ قرآن را گذرانده‌اند. این افراد، پس از شرکت در آزمون تعیین سطح و کسب حدنصاب نمره لازم در این دوره پذیرفته می‌شوند.

طرح تلاوت نور و مفاهیم

در این طرح، یک صفحه از قرآن کریم همه‌روزه بعد از نماز ظهر و عصر تلاوت و توسط اساتید تفسیر می‌شود.

کارگاه مهدالرضا علیه‌السلام

کارگاه مهدالرضا علیه‌السلام با هدف انتقال مفاهیم دینی درقالب قصه، شعر، بازی و سرگرمی به کودکان ۵تا۸ساله، همه‌روزه، به‌جز جمعه‌ها، در دو نوبت صبح و عصر، در اتاق ۲۱ دارالقرآن کریم پذیرای این عزیزان است. در این مکان، کارگاه‌های آداب زیارت، نیایش، قصهٔ معصومان علیهم‌السلام ، آموزش حفظ سوره، آموزش نقاشی، آموزش کاردستی، بازی و سرگرمی‌های قرآنی، شعر، سرود، نمایش و... برگزار می‌شود. مدت‌زمان نگهداری از کودکان در این کارگاه‌ها، ۴۵ دقیقه است.

محفل قرآنی نوجوانان

جنگ‌های قرآنی، با هدف ایجاد زمینه‌ای برای قرائت قرآن توسط قاریان نوجوان و آشنایی کودکان و نوجوانان با مفاهیم و آموزه‌های قرآن و عترت در قالب قصه، نمایش، مسابقه و...، در دارالقرآن‌الکریم برگزار می‌شود. زمان برگزاری این محفل، پنجشنبه‌شب‌ها بعد از نماز مغرب و عشاست.

مسابقات قرآنی

هدف از برگزاری مسابقات قرآنی که به‌صورت طرح یک سؤال در محافل اُنس با قرآن برگزار می‌شود، آموزش و آشنایی بیشتر با قرآن مجید است.

شرکت‌کنندگان در این مسابقات، با رجوع به قرآن کریم، پاسخ سؤال طرح‌شده را یافته و ضمن تلاوت یک یا چند آیهٔ مدّنظر، با معنا و مفاهیم آن‌ها نیز آشنا می‌شوند. در انتهای محفل، به شرکت‌کنندگانی که پاسخ صحیح داده باشند، به قید قرعه، جوایزی اهدا می‌شود. علاوه‌براین، به‌صورت هفتگی و ماهانه نیز مسابقاتی برگزار می‌شود که در پرتو آن، مخاطبان با دیدگاه قرآن کریم در موضوعات مختلف آشنا می‌شوند.

برگه‌های مسابقات هفتگی و ماهانه، در اتاق۱۷ دارالقرآن‌الکریم توزیع می‌شود.

کارگاه هنرهای قرآنی

این کارگاه با هدف انتقال معارف قرآنی و حدیثی، در قالب هنر و ایجاد زمینه‌ای برای اُنس هرچه بیشتر زائران با قرآن و عترت، در چهار زمینهٔ هنری: خوشنویسی، تذهیب، معرق و نقاشی در خدمت زائران و مجاوران بارگاه رضوی است. فعالیت‌های این واحد در نوبت صبح، ویژهٔ خواهران

و در نوبت عصر، ویژهٔ برادران است.

واحد سمعی و بصری

در این مکان، علاوه‌بر ارائهٔ تلاوت‌های مجلسی قاریان ممتاز و بین‌المللی و نصب نرم‌افزارهای قرآنی ویژهٔ تلفن همراه، فضایی برای استفاده از نرم‌افزارها و سایت‌های قرآنی برای سنین مختلف فراهم شده است. این واحد در اتاق ۱۴ دارالقرآن مستقر بوده و استفاده از آن، در نوبت صبح ویژهٔ خواهران و در نوبت عصر ویژهٔ برادران است.

۴. پاسخ‌گویی به سؤالات شرعی و اعتقادی

سامانهٔ تلفنی پاسخ‌گویی به سؤالات شرعی (۳۲۰۲۰)

این سامانهٔ تلفنی، به‌منظور تسهیل در ارائهٔ خدمات مرتبط با پاسخ‌گویی به مسائل شرعی، در حرم مطهر رضوی راه‌اندازی شده است.

مخاطبان، ازطریق تماس با شمارهٔ تلفن ۳۲۰۲۰ می‌توانند پاسخ سؤالات شرعی خود را به‌صورت شبانه‌روزی دریافت کنند.

دفاتر پاسخ‌گویی به سؤالات شرعی برادران

دفاتر پاسخ‌گویی به سؤالات شرعی برادران در مسجد گوهرشاد، مدرسهٔ پریزاد، صحن انقلاب اسلامی و صحن آزادی، به‌صورت شبانه‌روزی و در دفتر واقع در رواق دارالمرحمه، در دو نوبت صبح و عصر فعالیت می‌کند.

دفاتر پاسخ‌گویی به سؤالات شرعی خواهران

دفاتر پاسخ‌گویی به مسائل شرعی خواهران در صحن‌های جمهوری و آزادی، به‌صورت شبانه‌روزی و در صحن انقلاب و رواق‌های دارالمرحمه و دارالحجه، از صبح تا عصر فعالیت می‌کند.

دفاتر پاسخ‌گویی به سؤالات اعتقادی

کارشناسان این دفاتر، علاوه‌بر پاسخ‌گویی به سؤالاتی با موضوع مسائل اعتقادی اسلام و سایر ادیان، درزمینهٔ راهنمایی و مشاوره‌های لازم به افراد علاقه‌مند به تشرف به دین مبین اسلام نیز فعالیت می‌کنند. در این رابطه، دو دفتر در مرکز پاسخ‌گویی (مدرسهٔ پریزاد) و یک دفتر در باب‌الهادی ﷺ واقع شده است.

سامانه پیامکی پاسخگویی به سوالات شرعی

به‌منظور تسهیل در ارائهٔ خدمات مرتبط با پاسخ‌گویی به مسائل شرعی، سامانه پیامکی ۳۰۰۰۲۰۲۰ در حرم مطهر راه اندازی شده است و زائران و مجاوران بارگاه مطهر می توانند با استفاده از این سامانه، پاسخ سؤالات شرعی خود را دریافت کنند.

۵. مرکز مشاورهٔ دینی

مشاورهٔ فردی

مرکز مشاورهٔ دینی حرم مطهر، در باب‌الهادی علیه‌السلام واقع شده است. دریافت نوبت مشاوره برای زائران به‌صورت حضوری و برای مجاوران همه‌روزه به‌جز جمعه‌ها ازطریق شماره تلفن ۳۲۰۲۰ صورت می‌پذیرد.

کلاس‌های مشاورهٔ گروهی

این کلاس‌ها برای افرادی برگزار می‌شود که با یک موضوع خاص و مشترک مراجعه می‌کنند. به‌این‌ترتیب، از مراجعات متعدد با یک موضوع خاص به جلسات مشاورهٔ فردی جلوگیری می‌شود. این کلاس‌ها، بیشتر با محوریت موضوعات دینی و خانواده تشکیل شده و ثبتِ‌نام برای شرکت در آن‌ها، در مرکز مشاورهٔ دینی، واقع در باب‌الهادی علیه‌السلام انجام می‌شود.

۶. نشست‌های پرسش و پاسخ دینی

دین، نشاط، زندگی

نشست‌های «دین، نشاط، زندگی»، یکی از برنامه‌هایِ ویژهٔ پرسمان دینی است که در ایام تابستان با موضوعات اخلاقی، اجتماعی و تربیتی برگزار

می‌شود. از ویژگی‌های این جلسه‌ها استفاده از چهره‌های برجستهٔ حوزوی و دانشگاهی به‌عنوان کارشناس بوده که اکثر این جلسات، در صحن جمهوری اسلامی برگزار می‌شود.

حلقهٔ معرفت

حلقهٔ معرفت ازجمله نشست‌های صمیمی پرسش و پاسخ دینی است که در آن، با حضور استادان مجرّب حوزه و دانشگاه، گفت‌وگوی چهره‌به‌چهره و پرسش و پاسخِ دینی صورت می‌پذیرد. این حلقه‌ها در سه بخش برادران، خواهران و کودکان برگزار می‌شود. عنوان این حلقه در گروه سنی کودکان، جوانه‌های معرفت است. حلقه‌های معرفت برادران در طول شبانه‌روز، در مرکز پاسخ‌گویی، واقع در مدرسهٔ پریزاد و شب‌ها در رواق‌های امام‌خمینی رحمه‌الله، حضرت معصومه علیهاالسلام و دارالحجه برگزار می‌شود. حلقه‌های معرفت خواهران نیز همه‌روزه، یک نوبت قبل از نماز ظهر و عصر و یک نوبت بعد از نماز مغرب و عشا، در مکان‌های رواق حضرت معصومه علیهاالسلام و دارالحجه برگزار می‌شود. در ردهٔ سنی کودکان نیز این حلقه‌ها با عنوان جوانه‌های معرفت، ویژهٔ کودکان ۴ تا ۱۰ سال و هم‌زمان با برخی از جلسه‌های حلقهٔ معرفت خواهران در رواق دارالحجه، برگزار می‌شود.

پرسمان‌های دینی

پرسمان دینی عنوان سلسله‌جلسه‌های سخنرانی و پرسش و پاسخ است. در این جلسه‌ها که در قالب موضوعات مختلف دینی تشکیل می‌شود، کارشناسان، جواب‌گوی پرسش‌های زائران و مجاوران بارگاه رضوی هستند.

جلسات پرسش و پاسخ موضوعی، هرشب، ۳ ساعت، بعد از نماز مغرب و عشا، با یکی از موضوعات شـــرعی (زلال احـکام)، سؤالات و شبهات

قرآنی (شمیم وحی)، مسائل اعتقادی (نسیم معرفت)، اجتماعی و تربیتی و خانوادگی (خانوادهٔ رضوی)، زندگی و سیرهٔ امام‌رضا علیه‌السلام (در محضر عالم آل‌محمد علیهم‌السلام)، موضوعات اخلاقی و تهذیب نفس (زمزم بندگی) و مهدویت (به‌سوی ظهور) در رواق امام‌خمینی رحمه‌الله برگزار می‌شود.

۷. همایش‌های تخصصی

همایش‌های تخصصی حرم مطهر رضوی ویژهٔ فعالان فرهنگی، دانش‌آموزان برتر، دانشجویان و طلاب شاخص و... بوده و با موضوعات دینی، اجتماعی، فرهنگی و... برگزار می‌شود.

۸. ارائهٔ خدمات فرهنگی به گروه‌های ویژه

بسیاری از زائران امام بزرگوار، علی‌بن‌موسی‌الرضا علیه‌السلام، به‌صورت دسته‌جمعی و در قالب کاروان‌ها و گروه‌های زیارتی به حرم مطهر ایشان مشرف می‌شوند.

برای این زائران، خدمات فرهنگی ویژه‌ای درنظر گرفته شده است که درصورت درخواست و ابراز علاقه، از آن‌ها بهره‌مند خواهند شد.

برگزاری دوره‌های آموزش احکام و عقاید، کارگاه‌های نگرش سیستمی به دین، جلسه‌های فیض حضور و حرم‌شناسی، جشن تکلیف دانش‌آموزی، مراسم ازدواج دانشجویی، بازدید از نمایشگاه‌ها و پایگاه‌های فرهنگی و... ازجمله برنامه‌های ویژهٔ این گروه‌هاست. ارائهٔ درخواست و ثبت‌نام در این برنامه‌ها، با مراجعه به دفتر خدمات ویژهٔ گروه‌های زیارتی، واقع در رواق دارالهدایه امکان‌پذیر است.

۹. کارگاه‌های نگرش سیستمی به دین

این کارگاه‌ها با هدف توجه به همهٔ ابعاد دین، طرح‌ریزی شده‌اند و با سه موضوع مهدویت و زیارت و حجاب، در حرم مطهر رضوی برگزار می‌شوند. مکان برگزاری این کارگاه‌ها، مسجد صدیقی‌ها، واقع در خروجی باب‌الهادی ﷺ است.

۱۰. حرم‌شناسی

واحد حرم‌شناسی حرم مطهر رضوی، به پرسش‌های مراجعه‌کنندگان در زمینه‌های مرتبط با زندگی‌نامهٔ امام‌رضا ﷺ، تاریخچهٔ معماری حرم

مطهر، هنرهای به‌کاررفته در معماری حرم مطهر، مشاهیر مدفون در این آستان و...، پاسخ داده و علاوه‌بر این، برنامه‌های حرم‌شناسی و تورهای حرم‌گردی ویژهٔ گروه‌های زیارتی را نیز برگزار می‌کند.

گروه‌ها و کاروان‌های زیارتی به‌منظور بهره‌مندی از این خدمات می‌توانند با شمارهٔ تلفن ۳۲۰۰۳۷۳۸ و ۳۲۰۰۳۵۹۴ تماس گرفته یا ازطریق مکاتبه، تقاضای خود را مطرح کنند.

۱۱. پایگاه‌های فرهنگی

نمایشگاه حکایت آفتاب

این نمایشگاه در باب‌الهادی ﷺ در صحن جامع رضوی واقع شده است و در آن هشت پرده از زندگی امام‌رضا ﷺ در قالب تابلوهایی از معرق و کلاژ به تصویر کشیده شده است. نمایشگاه حکایت آفتاب با بهره‌گیری از یک راوی، نورپردازی متناسب با روایت و نوای پس‌زمینه، بازدیدکنندگان را به فضای تاریخی زندگی امام‌رضا ﷺ می‌برد و ویژهٔ عموم زائران و مجاوران است.

نمایشگاه کبوترانه (ویژهٔ کودکان ۴ تا ۸ سال)

این نمایشگاه در راستای احترام به زائران خردسال آقا علی‌بن‌موسی‌الرضا علیهما‌السلام و با هدف ارتقابخشیدن و آموزش مهارت‌های دینی، همچنین ایجاد یاد و خاطره‌ای خوش از زیارت و سفر به مشهد برای این عزیزان، در باب‌الهادی ﷺ در صحن جامع رضوی دایر شده است. کارگاه نمایش فیلم به‌منظور آموزش نماز، شناخت اهل‌بیت علیهم‌السلام و...، کارگاه جنگل با هدف آموزش داستان‌هایی دربارهٔ امام‌رضا ﷺ، کارگاه غار با هدف توجه به اهمیت حضور راهنما در زندگی، کارگاه صحن مسجد با هدف آموزش وضو و احکام حضور در مسجد، کارگاه مسجد با هدف آموزش نماز، کارگاه کاردستی، کارگاه رنگ‌آمیزی، کارگاه نقاشی دیواری و...، همچنین وسایل بازی و سرگرمی ازجمله بخش‌های موجود در این نمایشگاه است.

در پایان این بازدید، هدایایی به‌رسم یادبود به کودکان اهدا می‌شود. زمان فعالیت نمایشگاه کبوترانه در دو نوبت صبح و عصر است.

پایگاه‌های فرهنگی آداب زیارت

در این پایگاه‌ها، خدمات تبلیغی‌فرهنگی، ویژهٔ کودک و نوجوان دختر و پسر در ۲ نوبت صبح و عصر برگزار می‌شود.

پایگاه فرهنگی شهید هاشمی‌نژاد در ایوان ولی‌عصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه صحن جامع رضوی با اولویت زائران نوجوان دختر و پسر واقع شده است.

۱۲. سامانهٔ مخاطبان نورالهدی

این شبکه با هدف حفظ و تداوم ارتباط زائران گرامی با حرم نورانی امام‌رضا علیه‌السلام و در راستای معرفت‌افزایی و استمرار برکات زیارت تشکیل شده است. ارسال رایگان نشریهٔ نورالهدی، به‌صورت فصلی به مشترکان در سه مقطع سنی کودک، نوجوان و جوان، کار اصلی شبکهٔ مخاطبان نورالهدی است.

ثبت‌نام فردی

ثبت‌نام و عضویت در این شبکه ازطریق مراجعه به تارنمای razavi.aqr.ir و تکمیل فرم عضویت نورالهدی صورت می‌گیرد. علاوه‌بر این، مخاطبان می‌توانند مشخصات کامل فردی خود را به یکی از شیوه‌های زیر ارسال کرده و عضو این شبکه شوند:

- صندوق‌پستی ۳۵۱-۹۱۷۳۵

- رایانامهٔ mokhatabin@aqrazavi.org
- سامانهٔ پیامک ۳۰۰۰۰۰۰۲۰۲۰
- تماس با شماره تلفن ۳۲۰۰۲۵۷۳-۰۵۱

ثبت‌نام گروهی

- مدارس یا گروه‌های زیارتی می‌توانند برای ثبت نام، مشخصات کامل تمامی افراد را طبق فرم ثبت‌نام موجود در سایت razavi.aqr.ir، در قالب فایل اکسل آماده و به رایانامهٔ mokhatabin@aqrazavi.org ارسال کرده یا لوح فشردهٔ آن را به صندوق پستی ۳۵۱-۹۱۷۳۵ ارسال کنند.

برنامه‌های جانبی

از دیگر برنامه‌های این بخش، می‌توان به نمونه‌های زیر اشاره داشت:

- برگزاری مسابقات فرهنگی و اهدای جوایز متبرک فرهنگی؛
- قرعه‌کشی و اهدای جوایز برای مخاطبان فعال و نخبهٔ نورالهدی؛
- ارسال محصولات فرهنگی چندرسانه‌ای؛
- برگزاری نمایشگاه از آثار مخاطبان نورالهدی در قالب‌های متنوع نقاشی، دلنوشته، عکس، داستان و...؛
- برگزاری همایش برای گروه‌های سنی مختلف؛

دفتر نورالهدی، در باب‌الهادی﵇، طبقهٔ همکف، اتاق شمارهٔ ۱ واقع شده است.

۱۳. مسابقات فرهنگی

واحد مسابقات فرهنگی حرم مطهر رضوی، در طول سال و مناسبت‌های مهم، یک مسابقه ویژهٔ عموم زائران بالای ۱۲ سال و یک مسابقه، با عنوان کبوتران حرم، ویژهٔ کودکان ۸ تا ۱۱ سال برگزار می‌کند.

برگه‌های این مسابقات در دفاتر راهنمای زائر مستقر در صحن‌های حرم مطهر توزیع می‌شوند و سامانهٔ پیامکی ۳۰۰۰۸۰۲۲۲۲ برای ارسال پاسخ سؤالات در نظر گرفته شده است.

قرعه‌کشی به‌صورت روزانه و از میان پاسخ‌های صحیح انجام شده و نتیجه ازطریق سامانهٔ پیامکی ۳۰۰۰۸۰۲۲۲۲ به اطلاع برندگان می‌رسد.

جوایز برندگان نیز در سامانهٔ توزیع، واقع در باب‌الهادی﵇، اتاق ۱۸۵ و به‌صورت حضوری تقدیم می‌شود.

سایر علاقه‌مندان در سراسر کشور، می‌توانند ازطریق درگاه خدمات فرهنگی تبلیغی حرم مطهر به نشانی www.Razavi.aqr.ir در این مسابقات شرکت کنند.

۱۴. پورتال فرهنگی تبلیغی حرم امام‌رضا علیه‌السلام

معاونت تبلیغات آستان قدس رضوی، برای خدمت به زائران بارگاه ملکوتی و نورانی حرم حضرت رضا علیه‌السلام در فضای مجازی، خدمات و موضوعات متنوعی را جهت بهره‌برداری زائران راه‌اندازی کرده و از این مسیر معارف بلند قرآن و اهل‌بیت علیهم‌السلام علی‌الخصوص حضرت رضا علیه‌السلام را در اختیار کاربران قرار می‌دهد.

پورتال فرهنگی تبلیغی حرم امام‌رضا علیه‌السلام در دو حوزهٔ صفحات وب و شبکه‌های اجتماعی فعالیت می‌کند.

الف. فعالیت‌ها و خدمات مبتنی بر صفحات وب

۱. سایت razavi.aqr.ir

این سایت، با رویکرد معرفتی‌کاربردی، در تلاش است تا شیوهٔ زندگی امام‌رضا علیه‌السلام را به‌عنوان بهترین الگو برای زندگی امروز معرفی کند. این سایت، ضمن آشنایی کاربران با زندگی و شخصیت امام‌رضا علیه‌السلام موضوعات اعتقادی و اخلاقی را در دو بخش معنای زندگی و برنامهٔ زندگی ارائه کرده و سبک زندگی مطلوب دینی را در سایهٔ تعالیم ارزشمند آن امام رئوف نشان می‌دهد. ضمن آنکه مشتاقان قرآن و عترت می‌توانند از محافل قرآن و آموزش قرآن بارگاه منور آن حضرت بهره‌مند شوند.

همچنین با توجه به گستردگی قلمرو معارف اسلامی و گوناگونی سؤالات و شبهات کاربران در زمینه‌های مختلف سؤالات شرعی، اعتقادی و مشاوره‌ای پیگیری و پاسخ داده می‌شود.

بخش کودکانهٔ سایت رضوی، به‌منظور ورود به دنیای پاک و بی‌آلایش

کودکی، به‌دور از دغدغه‌های معمول روزانه و با هدف ایجاد تجربه‌ای لذت‌بخش و متفاوت از امام‌رضاؑ و زیارت ایجاد شده است. این آموزش ازطریق داستان، شعر، نماهنگ، معرفی بخش‌های مختلف حرم و... ارائه شده است و کودکان می‌توانند در این سایت عضو شده و از خدمات آن بهره‌مند شوند یا با ارسال نامه، نقاشی، تلاوت قرآن یا شعرخوانی شاهد آثار خود باشند.

بخش دیگری که در سایت رضوی در دسترس کاربران است، بخش انقلاب اسلامی است. این بخش، معرف حرم حضرت رضاؑ به‌عنوان پایگاه وحدت، مودت، جهاد، شهادت، پایگاه مستضعفین و مقاومت در جهان است.

سایر خدمات این سایت:

- حرم‌شناسی: صفحهٔ اختصاصی تاریخچهٔ مکان‌ها و نحوهٔ ساخت و کیفیت معماری حرم و سازندگان آن، آیین‌های غبارروبی، نقاره‌زنی، صلات‌خوانی، مراسم شام غریبان و... .
- مسابقات: صفحهٔ اختصاصی مسابقات مختلف و مناسبتی برای کاربران.
- برنامه‌های حرم: صفحهٔ اطلاع‌رسانی برنامه‌های فرهنگی‌تبلیغی حرم مطهر.
- کتابخانه و مجلات.

۲. سایت razavi.tv

این سایت، به‌عنوان دریچه‌ای رو به بارگاه ملکوتی امام‌رضاؑ بستری را فراهم کرده تا مشتاقان و ارادتمندان آن حضرت از سراسر جهان بتوانند تنها با چند کلیک به زیارت از راه دور نائل آیند و ازطریق مشاهدهٔ زندهٔ تصاویر، زیارت نیابتی، زیارت مجازی، برنامه‌های حرم و نوای صوت بارگاه منور آن حضرت، خود را در آن محل احساس کرده و از فیض معنوی بهره‌مند شوند.

۳. سایت razaviarchive.aqr.ir

در این سایت، کاربران آسان و راحت به همهٔ محصولات صوتی و تصویری حرم امام‌رضاؑ دسترسی خواهند داشت؛ ازجمله :

- فیلم: سخنرانی، مدیحه و مرثیه‌سرایی، ویژه‌برنامه‌ها و... .
- صوت: سخنرانی، احکام، ادعیه و زیارات و نواهنگ‌ها.
- عکس: اماکن متبرکه، زائران، مراسمات و... .
- گرافیک: پیام‌ها و احادیث و... .

• متن: کتاب‌ها و متن‌های تولیدی معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی

۴. سایت شبکهٔ مخاطبین حرم (سایت اشتراک محتوای زائران) razavi.tv/plus

تعامل، اصلی‌ترین ویژگی این سایت در حرم مطهر رضوی است. کاربران ضمن استفاده از محتواهای مندرج در این سایت، باتوجه‌به سن و جنسیت می‌توانند صفحات اختصاصی خود را ایجاد کرده و ازطریق به‌اشتراک‌گذاری فایل‌های صوتی و تصویری و مکتوب خود و ایجاد گروه و کانال با دیگران ارتباط برقرار کرده و در شبکهٔ مخاطبان حرم رشد کنند.

این سایت برای کاربران دختر و پسر نوجوان و جوان لحظه‌هایی شاد و پرامید با مطالب خواندنی و مفید آماده کرده است. این سایت از بخش‌های جذابی همچون احادیث ناب و آموزنده، آیه‌های نور، الگوها، یار مهربان، داستان‌های کوتاه و خواندنی، مشاوره، ارسال اثر و بخش‌های مختلف دیگر تشکیل شده است. ضمناً مطالب در قالب‌های شعر، داستان، نقاشی، دل‌نوشته و عکس به نام مخاطبان در سایت منتشر می‌شود.

۵. سایت‌های غیرفارسی imamrezashrine.com

سایت امام‌رضا علیه‌السلام، شراین، تلاش می‌کند که با حضور فعال در فضای مجازی، در مسیر ترویج فرهنگ و سیرهٔ رضوی و انتقال معارف قرآن و اهل‌بیت علیهم‌السلام و ارائهٔ الگوی مناسب زندگی دینی در فضای بین‌الملل و جهان اسلام گام‌های مؤثری بردارد. این مهم، با تکیه بر تعالیم برگرفته از سیرهٔ امام‌رضا علیه‌السلام صورت می‌پذیرد. درحال حاضر، سه زبان عربی، انگلیسی و اردو برای مخاطبان در دسترس قرار گرفته است.

ب. فعالیت‌ها و خدمات شبکه‌های اجتماعی

علاوه‌بر حضور در فضای وب، معاونت تبلیغات اسلامی در عرصهٔ شبکه‌های اجتماعی حضور فعالی دارد. همهٔ مخاطبان و کاربران فضای مجازی می‌توانند ازطریق شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان به معارف رضوی دسترسی داشته باشند و از آن در ۱۰ زبان مختلف بهره مند شوند. نشانی بخشی از این شبکه‌های اجتماعی عبارت‌اند از:

فهرست کانال‌های سروش و گپ	
کانال رسمی حرم مطهر	@razavi_aqr_ir
دخترونه نورالهدی	@dokhtar_razavi
پسرونه نورالهدی	@pesar_razavi
کانال تولیدات فرهنگی حرم مطهر	@Razavi_tv
گزیدهٔ مراسم حرم مطهر	@Razavi_Marasem
اطلاع رسانی برنامه‌های حرم مطهر	@akhbarHaramRazavi

فهرست کانال‌های تلگرام	
کانال رسمی حرم مطهر به زبان عربی	@ImamRezaAS
کانال رسمی حرم مطهر به زبان انگلیسی	@ImamRezaEN
کانال رسمی حرم مطهر به زبان اردو	@ImamRezaUR
کانال رسمی حرم مطهر به زبان فرانسه	@ImamRezaFR

فهرست صفحات فیسبوک	
صفحه رسمی حرم مطهر	@razavi_aqr_ir
صفحه رسمی حرم مطهر به زبان عربی	@ImamRezaAS
صفحه رسمی حرم مطهر به زبان انگلیسی	@ImamRezaEN
صفحه رسمی حرم مطهر به زبان اردو	@ImamRezaUR
صفحه رسمی حرم مطهر به زبان فرانسه	@ImamRezaFR

فهرست صفحات اینستاگرام	
صفحه رسمی حرم مطهر	@razavi_aqr_ir
دخترونه نورالهدی	@dokhtar_razavi
پسرونه نورالهدی	@pesar_razavi
صفحه رسمی حرم مطهر به زبان عربی	@ImamRezaAS
صفحه رسمی حرم مطهر به زبان انگلیسی	@ImamRezaEN
صفحه رسمی حرم مطهر به زبان اردو	@ImamRezaUR
صفحه رسمی حرم مطهر به زبان فرانسه	@ImamRezaFR
صفحه رسمی حرم مطهر به چند زبان	@ImamRezaShrinecom

فهرست صفحات توئیتر	
صفحه رسمی حرم مطهر	@razavi_aqr_ir
صفحه رسمی حرم مطهر به زبان عربی	@ImamRezaAS
صفحه رسمی حرم مطهر به زبان انگلیسی	@ImamRezaEN
صفحه رسمی حرم مطهر به زبان اردو	@ImamRezaUR
صفحه رسمی حرم مطهر به زبان فرانسه	@ImamRezaFR

فهرست صفحات یوتیوب	
صفحه رسمی حرم مطهر به زبان عربی	@ImamRezaAS
صفحه رسمی حرم مطهر به زبان انگلیسی	@ImamRezaEN
صفحه رسمی حرم مطهر به زبان فرانسه	@ImamRezaFR

کانال حرم مطهر در آپارات	
کانال تولیدات حرم مطهر	www.aparat.com/razavitv

۱۶. ویژه‌برنامه‌های زائران غیرایرانی

	نوع مراسم	زمان برگزاری	مکان برگزاری
زائران عرب‌زبان	قرائت دعا و زیارت و نماز جماعت	همه‌روزه بعد از نماز صبح	شش ماه اول سال صحن غدیر شش ماه دوم سال رواق غدیر
	سخنرانی، قرائت دعا و زیارت	همه‌روزه، به‌جز جمعه‌ها	دارالمرحمه
	سخنرانی، قرائت دعا و زیارت	هرشب	شش ماه اول سال صحن غدیر شش ماه دوم سال رواق دارالمرحمه
	پاسخ‌گویی به سؤالات شرعی	هر روز صبح	رواق غدیر
	پاسخ‌گویی به سؤالات شرعی	عصر	شش ماه اول سال صحن غدیر شش ماه دوم سال رواق‌های دارالمرحمه و غدیر
	مسابقات	همه‌روزه صبح تا شب	رواق غدیر
	پذیرایی در گروه‌ها	هرروز	رواق غدیر

	نوع مراسم	زمان برگزاری	مکان برگزاری
گروه اردوزبان	حرم‌شناسی	هرروز	اتاق ۴۰، رواق کوثر
	بیان احکام	هرروز ظهر هرروز شب	مقبره شیخ حر عاملی رواق کوثر
	سخنرانی	هرروز ظهر هرروز شب	رواق کوثر
	مسابقات	هرروز صبح تا شب	رواق کوثر
	پاسخ‌گویی به مسائل شرعی	هر روز صبح و عصر	اتاق ۴۰، رواق کوثر
	پذیرایی در گروه‌ها	هرروز صبح و عصر	رواق کوثر
	سخنران	هر روز	رواق دارالرحمه
	بیان احکام و پاسخگوئی	هر روز	رواق دارالرحمه
	پذیرایی در گروه‌ها	هر روز	رواق دارالرحمه
	اهدای هدایا	هر روز	رواق دارالرحمه

	نوع مراسم	زمان برگزاری	مکان برگزاری
گروه انگلیسی توریست‌ها	حرم گردی	هرروز	رواق دارالرحمه
	نمایش فیلم	هرروز	رواق دارالرحمه
	پاسخ‌گویی	هرروز	رواق دارالرحمه
مراسم فارسی‌زبان خارج از کشور	سخنران	هر روز	رواق دارالرحمه
	بیان احکام و پاسخگوئی	هر روز	رواق دارالرحمه
	پذیرایی در گروه‌ها	هر روز	رواق دارالرحمه
	اهدای هدایا	هر روز	رواق دارالرحمه

۱۷. سایر فعالیت‌های فرهنگی حرم مطهر

بنیاد پژوهش‌های اسلامی

عملیات ساخت این مرکز پژوهشی که بعد از انقلاب اسلامی در مجموعه اماکن متبرکه احداث شده است، از سال ۱۳۷۶ آغاز و در سال ۱۳۸۰ به پایان رسید. فعالیت این مرکز، انجام پژوهش‌های علمی در حوزه علوم اسلامی و ارائهٔ خدمات فرهنگی است.

بنیاد پژوهش‌های اسلامی با بهره‌گیری از محققانی با تحصیلات حوزوی و دانشگاهی، موفق شده است در راه تحقق اهداف و ارتقای سطح فرهنگ دینی، گام‌های مؤثری بردارد.

پژوهشگران این بنیاد در قالب گروه پژوهشی تاریخ اسلام، حدیث، قرآن، فقه و اصول فقه، ترجمهٔ عربی و اردو، نقد و تصحیح متون اسلامی، ترجمهٔ زبان‌های اروپایی، نجوم و جغرافیای ممالک اسلامی، کتاب‌شناسی، کلام و حکمت اسلامی، تراجم و انساب، دائرةالمعارف آستان قدس رضوی (خراسان‌شناسی)، نشریات ادواری (مجلهٔ مشکات)، عبقات الأنوار، مطالعات فرهنگی زائر، دانشنامه‌های نرم‌افزاری، کودک و نوجوان، ادیان و مذاهب اسلامی و طرح طبقه‌بندی علوم، به فعالیت پژوهشی مشغول‌اند.

دانشگاه علوم اسلامی رضوی

بنای این مجموعهٔ عظیم علمی‌فرهنگی، جامه‌ای نو بر پیکر دو مدرسهٔ علمیهٔ تاریخی میرزاجعفر و خیراتخان است که هر یک بالغ بر چهارصد سال پیشینهٔ تاریخی دارند.

این مرکز علمی‌آموزشی، پس از انقلاب اسلامی، در سال ۱۳۶۳، به‌منظور تأمین نیروهای لازم برای آموزش و پژوهش در زمینهٔ علوم اسلامی، تأسیس شد تا تربیت‌شدگان آن، پیام اسلام و معارف

اهل‌بیت علیهم‌السلام را از جوار حرم عالم آل‌محمد علیهم‌السلام به تشنگان حقیقت و سعادت برسانند. ساختار علمی این مرکز عالی آموزشی، تلفیقی از دروس حوزه و دانشگاه است که با تأکید بر اصالت حوزوی و مدرک رسمی وزارت علوم، به کار خود ادامه می‌دهد. تعدادی دانشجوی غیرایرانی از کشورهای چین، پاکستان، بوسنی و هرزگوین، حجاز، بحرین، سوریه، تاجیکستان، افغانستان و... نیز در کنار دانشجویان ایرانی در این دانشگاه به ادامه تحصیل مشغول‌اند.

بنای این دانشگاه در ضلع شمال شرقی حرم مطهر رضوی واقع شده است. ساختمان شمارهٔ ۲ این مرکز نیز در سال ۱۳۸۳ با بنای جدید و ساختاری چهار ایوانه، در ضلع شمال شرقی صحن هدایت قرار دارد.

کتابخانهٔ مرکزی

این کتابخانه با تاریخچه‌ای کهن و منابعی کم‌نظیر، بیش از چهارصد هزار عضو و بالغ بر هفت میلیون مراجعه‌کننده دارد و از فعال‌ترین کتابخانه‌ها در سطح کشور به‌شمار می‌رود.

کتابخانهٔ مرکزی ازطریق هجده تالار مطالعه به خدمت‌رسانی مشغول است: تالارهای مطالعهٔ قفسه‌باز آقایان و بانوان، بخش گردش کتاب آقایان و بانوان، تالارهای مطالعه مخزن بسته آقایان و بانوان، تالار محققان آقایان و بانوان، تالار مرجع، تالار تخصصی جغرافیا، تالار کتاب‌های خارجی، تالار مطالعه و گردش کتاب جوانان پسر و دختر، تالار مطالعه و گردش کتاب نوجوانان پسر و دختر، تالار سمعی و بصری و تالار اینترنت آقایان و بانوان.

علاوه‌براین، گردآوری و حفظ و نگهداری مصاحف شریفه و کتاب‌های خطی در موضوعات مختلف، نسخه‌های عکسی، میکروفیلم‌های داخل و خارج از کشور، لوح‌های فشرده، دست‌نوشته‌های نفیس و ارزشمند، کتاب‌های چاپ سنگی و چاپ قدیم کمیاب و نایاب و عکس‌برداری و تهیهٔ میکروفیلم از این اسناد، از دیگر خدمات این مجموعهٔ عظیم فرهنگی است. این کتابخانه در ضلع شمالی بست شیخ طوسی رحمه‌الله واقع شده است.

کتابخانهٔ مسجد گوهرشاد

این کتابخانه در سال ۱۳۳۲ش در جوار مسجد جامع گوهرشاد تأسیس شد و از سال ۱۳۴۵تا۱۳۶۹ با مدیریت سازمان اوقاف و امورخیریه اداره می‌شد. بنای ساختمان جدید این کتابخانه، واقع در بست شیخ بهایی رحمه‌الله

با مساحت ۱۲۰۰ مترمربع به‌همت آستان قدس رضوی در سال ۱۳۶۸ به پایان رسید و مدیریت آن نیز به آستان قدس واگذار شد.

درحال‌حاضر، این محل به‌عنوان کتابخانهٔ تخصصی اهل‌بیت علیهم‌السلام از مراکز مهم نشر فرهنگ اسلامی به شمار می‌رود.

موزهٔ مرکزی

تنوع موضوعی گنجینه‌های موزهٔ مرکزی، همواره این مرکز را با خیل عظیم بازدیدکنندگان روبه‌رو کرده است. ساختمان موزهٔ مرکزی در چهار طبقه، نمایشگاه عظیمی از آثار نادر و گران‌بهای هنرمندان به شمار می‌رود.

گنجینهٔ تمبر و اسکناس در طبقهٔ زیرین ساختمان، گنجینهٔ تاریخ مشهد و گنجینهٔ سکه و مدال در طبقهٔ همکف، گنجینهٔ صدف و حلزون و نرم‌تنان دریایی و گنجینهٔ هنرهای تجسمی در طبقهٔ اول و گنجینهٔ نجوم و ساعت، گنجینهٔ سلاح و گنجینهٔ ظروف در طبقهٔ دوم این ساختمان واقع شده است. ورودی موزهٔ مرکزی در صحن کوثر قرار دارد.

گنجینهٔ نفایس

ساختمان این گنجینه طی سال‌های ۱۳۶۲تا۱۳۶۴ در ضلع جنوب شرقی حرم مطهر احداث شد. این ساختمان شامل دو طبقه و هر طبقه، دارای ۴۰۰ مترمربع فضای نمایشی است.

گنجینهٔ قرآن در طبقهٔ اول گنجینهٔ نفایس واقع است و در ۲۲بهمن ۱۳۶۴ گشایش یافت. اهمیت گنجینهٔ قرآن به‌دلیل وجود قرآن‌های نفیس، ارزشمند و بی‌نظیر است. درحال‌حاضر در این گنجینه ۷۹ جلد قرآن به نمایش گذاشته شده است که در میان این قرآن‌ها، آثار منسوب به امام‌علی علیه‌السلام، امام‌حسن مجتبی علیه‌السلام، امام‌حسین علیه‌السلام، امام‌سجاد علیه‌السلام و امام‌رضا علیه‌السلام به خط کوفی و روی پوست آهو، چشم عاشقان ولایت را در این گنجینه منور می‌کنند.

گنجینهٔ هدایای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در طبقهٔ همکف و گنجینهٔ آثار اهدایی استاد فرشچیان در گنجینهٔ مستقلی در تالار جنوبیِ طبقهٔ اول گنجینهٔ نفایس واقع شده است. ورودی این ساختمان نیز در صحن کوثر قرار دارد.

موزهٔ فرش

در سال ۱۳۷۷ش اوّلین گنجینهٔ تخصصی فرش و منسوجات، در محل ساختمان گنجینه قرآن و نفایس راه‌اندازی شد. در سال ۱۳۸۳ احداث ساختمانی بزرگ‌تر و مناسب‌تر برای موزهٔ تخصصی فرش آغاز و در آبان ۱۳۹۰ و هم‌زمان با عید سعید غدیرخم، افتتاح شد.

موزهٔ فرش یکی از گنجینه‌های تخصصی است که با داشتن سه طبقه فضای نمایشی و یک طبقه فضای کارگاهی، از بزرگ‌ترین موزه‌های تخصصی فرش جهان است. این گنجینه شامل مجموعه‌ای غنی از قالی‌های نفیس است که طی دوره‌های مختلف توسط دوستداران و عاشقان امام‌رضاﷺ وقف یا اهدا شده یا توسط آستان قدس رضوی برای استفاده در حرم مطهر خریداری شده است.

بسیاری از آن‌ها علاوه‌بر ارزش تاریخی و هنری، دارای ارزش‌های کاربردی بوده و به‌عنوان کفپوش، سجاده، ضریح‌پوش، پرده و... استفاده می‌شده‌اند. درحال‌حاضر، در این گنجینهٔ کم نظیر حدود صد تخته قالی و قالیچه در معرض دید علاقمندان قرار دارد که از نفیس‌ترین شاهکارهای هنری به شمار می‌روند و قدمت آن‌ها از دورهٔ صفویه تا دورهٔ معاصر است. ورودی این موزه در صحن کوثر واقع شده است.

موزهٔ مردم‌شناسی

موزهٔ مردم‌شناسی در کنار مقبرهٔ امیرملک‌شاه در ضلع جنوب غربی حرم مطهر واقع شده است. کاربرد قدیمی بنا، گرمابه‌ای بوده است که در سال ۱۰۲۷ق توسط مهدی‌قلی‌بیک، میرآخورِ شاه‌عباس صفوی وقف آستان قدس رضوی شده است.

این مکان ارزشمند پس از مرمت و بازسازی در سال ۱۳۸۵ به‌عنوان موزهٔ مردم‌شناسی آستان قدس رضوی موردِاستفادهٔ فرهنگ‌دوستان قرار گرفت. در این راستا در قسمت‌های مختلف حمام، اشیای مختلفی به نمایش گذاشته شده است که مردم درگذران زندگی از آن استفاده می‌کرده‌اند.

این بنا که یکی از بزرگ‌ترین حمام‌های ایران است، ساختاری بسیار زیبا از حمام‌های قدیمی به نمایش می‌گذارد. این موزه در خیابان خسروی اندرزگو ۳، انتهای بازار فرش خروجی باب‌الهادی ﷺ واقع شده است.

مرکز نمایشگاه‌ها و همایش‌های آستان قدس رضوی

این مرکز به‌منظور آشنایی با دستاوردهای آستان قدس رضوی در زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی و خدمات‌رسانی در آذر سال ۱۳۸۸، هم‌زمان با عید غدیرخم به بهره‌برداری رسید. مرکز نمایشگاه‌ها و همایش‌های آستان قدس رضوی در ورودی باب‌الجواد علیه‌السلام واقع شده است.

نمایشگاه‌ها و فروشگاه‌های کتاب

نمایشگاه و فروشگاه کتاب شرکت به‌نشر در ورودی‌های شیخ حر عاملی رحمه‌الله، شیخ طبرسی رحمه‌الله، شیخ طوسی رحمه‌الله و باب‌الجواد علیه‌السلام واقع شده است. همچنین انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی نیز در صحن هدایت حرم مطهر قرار دارد. هدف از ایجاد این نمایشگاه‌ها و فروشگاه‌ها، عرضهٔ کتاب‌ها و محصولات فرهنگی به زائران و مجاوران است.

نقشهٔ خدمات و اماکن فرهنگی حرم مطهر رضوی

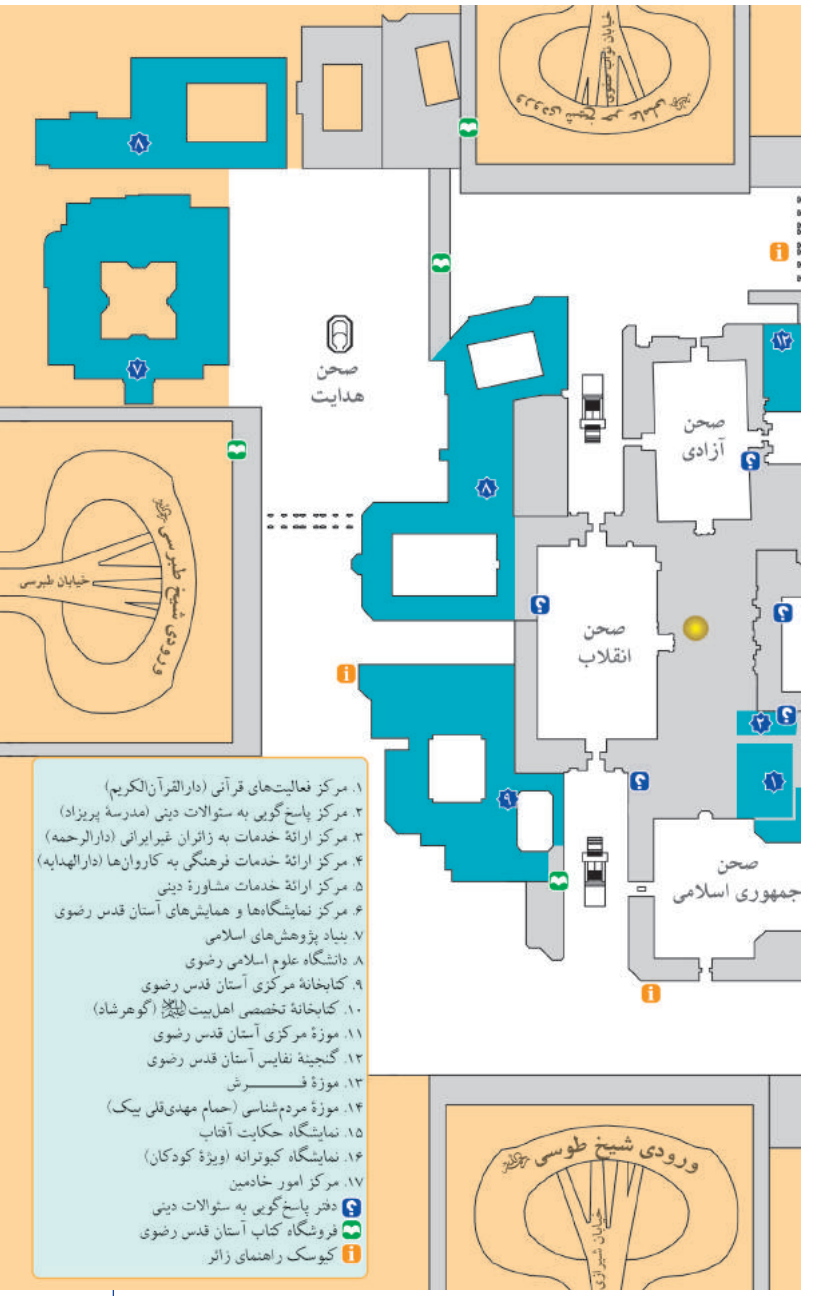

۱. مرکز فعالیت‌های قرآنی (دارالقرآن‌الکریم)
۲. مرکز پاسخ‌گویی به سئوالات دینی (مدرسهٔ پریزاد)
۳. مرکز ارائهٔ خدمات به زائران غیرایرانی (دارالرحمه)
۴. مرکز ارائهٔ خدمات فرهنگی به کاروان‌ها (دارالهدایه)
۵. مرکز ارائهٔ خدمات مشاورهٔ دینی
۶. مرکز نمایشگاه‌ها و همایش‌های آستان قدس رضوی
۷. بنیاد پژوهش‌های اسلامی
۸. دانشگاه علوم اسلامی رضوی
۹. کتابخانهٔ مرکزی آستان قدس رضوی
۱۰. کتابخانهٔ تخصصی اهل‌بیت علیهم‌السلام (گوهرشاد)
۱۱. موزهٔ مرکزی آستان قدس رضوی
۱۲. گنجینهٔ نفایس آستان قدس رضوی
۱۳. موزهٔ فـــــرش
۱۴. موزهٔ مردم‌شناسی (حمام مهدی‌قلی بیک)
۱۵. نمایشگاه حکایت آفتاب
۱۶. نمایشگاه کبوترانه (ویژهٔ کودکان)
۱۷. مرکز امور خادمین
دفتر پاسخ‌گویی به سئوالات دینی
فروشگاه کتاب آستان قدس رضوی
کیوسک راهنمای زائر

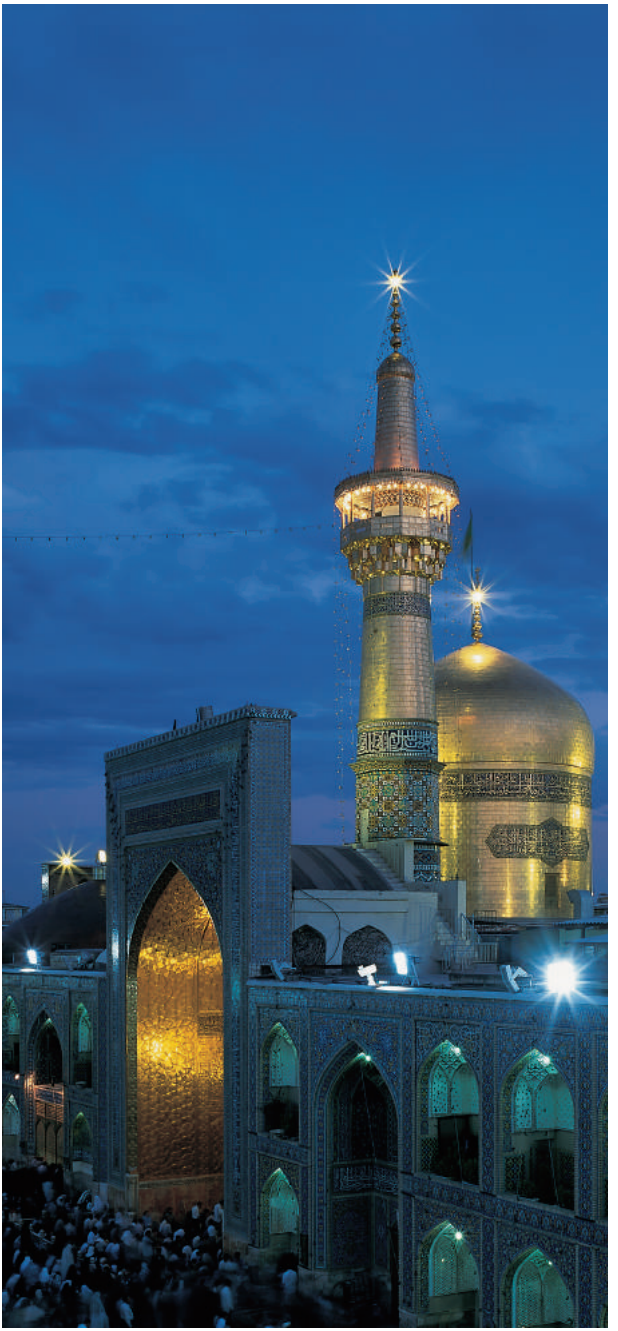

فصل هشتم

شکرانهٔ خدمت

شکرانهٔ خدمت

سپاس بی‌کران به درگاه خداوند متعال که بر ما منت نهاد و توفیق خدمتگزاری در بارگاه ملکوتی حضرت ثامن‌الحجج امام‌علی‌ابن‌موسی‌الرضا(علیه‌آلاف‌التحیه‌والثنا) را به‌عنوان موهبتی بس ارزشمند به ما عنایت فرمود.

به شکرانهٔ این نعمت عظیم:

۱. همواره خود را در محضر خداوند تبارک و تعالی دانسته و اعتقاد داریم آن امام همام و رئوف، حیّ، حاضر و ناظر بر تمامی رفتار و گفتارمان است؛ بنابراین ضمن تأسی به سیرهٔ آن حضرت، نهایت توان خود را در ارائهٔ خدمات شایسته‌تر به زائران حرمش به‌کار می‌گیریم.

۲. با استعانت از کلام نورانی امام راحل﵀ خود را ملتزم به تبعیت از ولایت فقیه و حمایت از منویات رهبر معظم انقلاب'مدظله العالی' بدانیم و برای پیاده‌سازی گفتمان انقلاب کوشش کنیم.

۳. اجرای دقیق منویات تولیت آستان قدس رضوی، آیت‌الله رئیسی(دامت‌برکاته) و رعایت دقیق ضوابط و مقررات ابلاغی را به‌عنوان تکلیف شرعی بر خود فرض دانسته و تمام تلاش خود را در التزام عملی به آن‌ها به‌کار می‌بندیم.

۴. همدلی، هماهنگی، حضور به‌موقع در محل خدمت، رعایت ضوابط، مقررات، نظم وانضباط کامل و دقیق در انجام وظایف واگذارشده و استفادهٔ صحیح از امکانات و صرفه‌جویی در هزینه‌ها را از اصول کاری

خود دانسته و بدان پای‌بند هستیم.

۵. خوشرویی، آراستگی ظاهری، ادب، تواضع، حسن خلق، سعهٔ صدر، متانت، رازداری و رعایت سایر اصول اخلاقی را که از مصادیق بارز شکوه و عظمت بارگاه منور رضوی است، سرلوحهٔ وظایف‌مان در ارائهٔ خدمت قرار می‌دهیم و اهتمام مستمر و جدی به آن را افتخار می‌دانیم.

۶. زائرین عزیز را به‌عنوان بهترین بندگان خدا دانسته و خدمتگزاری خالصانه به آنان را به‌عنوان عبادتی ارزشمند و وسیلهٔ نزدیکی به خدا تلقی می‌کنیم. تمامی زحمات و تلاش‌هایمان را به پیشگاه ولی‌نعمتمان حضرت امام‌علی‌بن‌موسی‌الرضا علیه‌السلام تقدیم کرده و جز رضایت و تأیید آن حضرت را آرزو نمی‌کنیم.

۷. اصل امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر را به‌عنوان فریضه‌ای همگانی می‌دانیم. در حفظ و تقویت ارزش‌های اسلامی، به‌ویژه لزوم رعایت حجاب و توصیه به رعایت آن، با دقت و بر طبق ضوابط ابلاغی، تلاش وافر کرده و از هر گونه رفتاری که به دور از اخلاق کریمهٔ اسلامی و شئونات بارگاه منور رضوی باشد، خودداری می‌کنیم.

۸. نشاط، شور و شعف معنوی را در تمامی لحظات خدمتگزاری حفظ می‌کنیم و تمام توان خود را در ایجاد نظم، آرامش، امنیت و رفاه زائرین گرامی، برای بهره‌گیری هرچه بیشتر این عزیزان از فیوضات معنوی حضور در بارگاه ملکوتی رضوی به‌کار می‌گیریم.

۹. در تعمیق معرفت ولایی و ارتقای مهارت و دانش لازم برای خدمتگزاری

مطلوب و هرچه شایسته‌تر تلاش می‌کنیم.

افتخار خدمت

از فرصت‌های طلایی زندگی هر مسلمان، حضور در بیت‌الولایه حضرت علی‌بن‌موسی‌الرضا علیه‌السلام است. این مضجع شریف، به‌حق، از بیوت الهی در زمین است و خادمان این آستان مقدس که به فیض همجواری و خدمت در این زمین مقدس نائل آمده‌اند، با حضور در پیشگاه امام رئوف، چندین امتیاز بالقوه یا بالفعل را کسب می‌کنند:

۱. امکان تقرب هرچه‌بیشتر به ساحت مقدس ربوبی با خدمت خالصانه به ولی‌الله؛

۲. امکان تقرب به خداوند، با خدمت به اولیای الهی که زائر حضرت رضا علیه‌السلام هستند؛

۳. امکان تقرب به ساحت مقدس نبی اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله و سایر ائمه علیهم‌السلام با خدمت خالصانه به ثامن‌الحجج علیه‌السلام؛

۴. امکان نیل به مقامات عرفانی و کسب حیات طیبه، با حضور در این بهشت زمینی؛

۵. امکان هدایت و راهنماییِ تشنگان ولایت، درضمن خدمت به ایشان؛

۶. تعظیم شعائر الهی و شکوهمندسازی بارگاه رضوی با حضور در حرم مطهر؛

۷. امکان بهره‌مندی از عنایات خاص امام‌رضا علیه‌السلام.

از این‌روست که رهبر معظم انقلاب 'مدظله العالی' در دیدار با خدام در ۱۷آذر۱۳۶۷ فرموده‌اند: «حقاً و انصافاً، خدمت آستان مقدس امام هشتم علیه‌السلام وقتی با شرایط و شئون ویژهٔ آن انجام بگیرد، از بزرگترین ارزش‌ها و بزرگ‌ترین افتخارات است.»

ساختار خدمت افتخاری در حرم مطهر و مجموعه‌های مرتبط با آستان قدس رضوی

تعریف خدمت

انجام وظیفه در حرم مطهر رضوی، اماکن متبرکه یا بقیهٔ اماکن قدس رضوی؛ ازجمله دفاتر استانی و مجموعه‌های فرهنگی آستان قدس رضوی، در کمال اخلاص، ارادت، حسب ضوابط و دستورالعمل‌ها از سوی خدمه و خادمیاران، خدمت نامیده می‌شود.

در حرم امام هشتم علیه‌السلام خادمین به دو دستهٔ خدمه و خادمیاران تقسیم می‌شوند و در بخش‌های مختلف حرم مشغول خدمت هستند.

الف. خدمه

خدمه برحسب مکان و نوع خدمت، در یکی از گروه‌های زیر مفتخر به دریافت حکم ازسوی تولیت معزز آستان قدس رضوی می‌شوند:

۱. خدام؛ ۲. حفاظ؛ ۳. فراشان؛ ۴. دربانان؛ ۵. کفشداران؛ ۶. خادم علمی؛ ۷. خادم فرهنگی.

ب. خادمیاران

کسانی‌که بعد از اعلام علاقه‌مندی خود به خدمت و درصورت داشتن شروط عمومی خدمت، آموزش‌های ابتدایی را می‌بینند و درصورت احراز صلاحیت‌های گزینشی، در یکی از عرصه‌های زیر شروع به خدمت می‌کنند:

۱. خادمیار حرم مطهر: خادمیارانی که متناسب با نیاز زائران، براساس دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌ها خدمت را ارائه می‌دهند. این افراد در حوزه‌های انتظامات صحن‌ها، رواق‌ها، حریم، کتب انوار، صحافی، صندلی چرخدار، پیداشدگان، صحافی، آگاهی، زائران غیرایرانی، مهمانسرا، خدمات فنی، راهنمای زائر، خادم‌الصلوة، دارالقرآن، کبوترانه، واحد سقایت، آیینهٔ رضوان، بخش امانات، دفاتر وقف و نذر، موزه‌ها، گزینش، بازرسی، حراست، روابط‌عمومی، دارالشفاء، امربه‌معروف و نهی‌ازمنکر، دفاتر مشاوره و... مشغول به خدمت می‌شوند.

تبصره: این نوع از خادمیاران، ساکن مشهد هستند و متناسب با نوع خدمت ارائه‌شده در کشیک‌های ۸و۱۲ساعته و به‌صورت هفتگی ارائهٔ خدمت می‌کنند.

۲. خادمیاران استان‌های مختلف کشور: مشتاقان زیادی هستند که برای

خدمت به دوستداران امام هشتم﵇ سر از پا نمی‌شناسند؛ اما در شهر مشهد سکونت ندارند. این افراد می‌توانند متناسب با تخصص خویش و نیاز محرومین شهرستان محل سکونت خود، به‌میزان شش ساعت در هفته، در شهر خویش به خدمت به محرومان و نیز فعالیت‌های فرهنگی بپردازند. این دسته از خادمیاران می‌توانند حداقل سالی چهار مرتبه نیز توفیق خدمت در حرم مطهر رضوی را داشته باشند. این افراد، توسط دفاتر استانی جذب، سازماندهی و آموزش لازم را دریافت خواهند کرد.

۳. خادمیاران مؤسسات و مجموعه‌های آستان قدس رضوی: خادمیارانی که تخصص مرتبط با فعالیت مؤسسات آستان قدس رضوی را دارند، به‌میزان شش ساعت در هفته، در این مجموعه‌ها خدمت و حداقل چهار مرتبه در سال نیز توفیق خدمت در حرم مطهر رضوی را به‌دست می‌آورند. بعضی از انواع خدمتی عبارت‌اند از: خادمیاران ورزشی، علمی، هنری، مشاوره و خانواده، مدرس، مربی، رسانه، وقف و نذر و... .

چگونه می‌توانم خادم شوم

خدمت به زائران حضرت رضا﵇ شروطی دارد که عبارت‌اند از:

۱. حداقل سن ۲۰ سال تمام؛

۲. برخورداری از توانمندی‌های لازم برای ارائهٔ خدمت؛

۳..اخلاق‌مداری و التزام به ارزش‌های اسلامی؛

۴ـ پایبند و متعهدبودن به همهٔ ضوابط و مقررات و شئونات آستان قدس رضوی؛

۵. داشتن ملیت ایرانی و کد ملی؛
۶. داشتن مدرک تحصیلی متناسب با حوزهٔ خدمتی؛
۷. نداشتن سابقهٔ محکومیت کیفری و سوءشهرت؛
۸. داشتن کارت پایان‌خدمت یا معافیت دائم برای آقایان.

تبصره: حداکثر سن برای خدمت در حرم مطهر با وجود توانایی جسمی خدمت، ۶۵ سال است. درزمینهٔ سایر عرصه‌های خدمتی، طبق دستورالعمل‌های ابلاغی توسط مرکز امور خادمین تصمیم‌گیری خواهد شد.

فرآیند جذب و تأمین متقاضیان خادمیاری آستان قدس رضوی

۱. **تکمیل فرم ثبت‌نام اینترنتی توسط متقاضی خدمت:** فرد متقاضی خدمت می‌بایست با مراجعه به سایت www.aqr.ir در صفحهٔ سامانهٔ خادمیاران رضوی و از قسمت ثبت‌نام خادمیاران جدید ثبت‌نام کند. ضمناً متقاضیان مشهدی که می‌خواهند به‌صورت هفتگی، توفیق خدمت افتخاری در حرم مطهر را داشته باشند، باید به‌صورت حضوری به مرکز امور خادمین مراجعه کنند.

۲. **برگزاری جلسهٔ توجیهی به‌منظور تأیید مدارک و تعیین نوع توانمندی موردنیاز:** امور خادمیاری نمایندگی استان، برای متقاضیان خدمت، جلسهٔ توجیهی برگزار می‌کند. در این جلسه توضیحات کافی دربارهٔ طرح خادمیاری ارائه شده و نیز مدارک و گواهی‌نامه‌های متقاضیان درزمینهٔ توانمندی‌ها و ظرفیت‌های آنان برای ایفای نقش خادمیاری بررسی می‌شود.

تبصرهٔ ۱: خادمیاران می‌بایست از توانمندی یا ظرفیت‌های انجام فعالیت‌ها در عرصه‌های مختلف خادمیاری، براساس خدمت تخصصی موردنیاز در حرم مطهر یا مجموعه‌های آستان قدس رضوی برخوردار باشند.

تبصرهٔ ۲: درخصوص برخی تخصص‌های خادمیاران، درصورت نیاز، لازم است علاوه‌بر بررسی و تأیید مدارک، مصاحبه و ارزیابی تخصصی نیز صورت پذیرد.

۳. **ارائهٔ آموزش‌های بدو خدمت:** افرادی که ثبت‌نام خادمیاری آن‌ها تأیید شده است، می‌بایست در آموزش‌های بدو خدمت که توسط امور خادمیاری دفاتر استانی برگزار می‌شود، شرکت کرده و حداقل نمره لازم را کسب کنند.

۴. **بررسی صلاحیت عمومی متقاضیان خدمت:** پس از گذراندن دورهٔ آموزشی بدوخدمت، افراد متقاضی خادمیاری، به مرکز گزینش یا بخش گزینش نمایندگی استان‌ها معرفی می‌شوند تا مراحل تأیید صلاحیت

گزینشی انجام گیرد. مرکز امور خادمین، پس از دریافت تأییدیهٔ گزینشی از طرف مرکز گزینش یا دفاتر استانی، خادمیاران را برای خدمت معرفی خواهند کرد.

۵. فعال‌شدن خدمت خادمیاران: پس از کسب صلاحیت‌های گزینشی و دریافت حداقل امتیاز لازم در دورهٔ آموزش بدو خدمت، خادمیاران به عرصه‌های خدمتی معرفی خواهند شد تا پس از برگزاری جلسهٔ توجیهی اولیه، خدمت خود را شروع کنند.
تبصره: دربارهٔ آموزش، نوع لباس، نحوهٔ مشخص‌کردن روزهای خدمت در حرم مطهر و دیگر اطلاعات لازم برای خدمت، در اولین جلسهٔ حضور در محل خدمت، جلسهٔ توجیهی برگزار خواهد شد.

۶. درج گزارش خدمتی در لوحهٔ خدمتی: حوزه‌های خدمتی می‌بایست گزارش عملکرد هریک از خادمیاران را در لوحهٔ خدمتی، سامانهٔ جامع، ثبت و ضبط کنند.

۷. نظارت بر فعال‌بودن مستمر خادمیاران و انجام ارزیابی‌های لازم: در طول دورهٔ خدمتی، می‌بایست نحوهٔ عملکرد خادمیاران به‌صورت مستمر توسط دفاتر استانی ارزیابی شود. درصورتی‌که هریک از خادمیاران بیش از سه ماه، عملکردی نداشته باشد، مراتب توسط کانون‌های خادمیاری به امور خادمیاری نمایندگی استانی اعلام می‌شود تا درخصوص ادامهٔ خادمیاری این افراد تصمیم‌گیری‌های لازم به‌عمل آید.
تبصره: حداکثر زمان گذراندن مراحل جذب و گزینش، از زمان ثبت نام متقاضیان خادمیاری، سه ماه خواهد بود.

مراحل ارزیابی و ارتقا

یک خادمیار رضوی، پس از حداقل ۱۰ سال خدمت مطلوب در مرحلهٔ خادمیاری، به رتبهٔ خدمهٔ تشرفی ارتقاخواهد یافت.

ارتقا براساس امتیازی خواهد بود که خادمیاران از حضور و غیاب منظم، جنبه‌های کیفی حضور در خدمت، خدمت به محرومین، شرکت در دوره‌های آموزشی ضمن خدمت، خدمت تخصصی و... کسب خواهند کرد.

برخی از توضیحات تکمیلی

- باتوجه‌به اینکه پوشیدن لباس و نشان خدمتی مختص ساعات خدمت است، استفاده از این لباس در خارج از این زمان و همچنین خارج از حرم مطهر ممنوع است.
- هر خادمیار، در هر سال، چهار مرخصی استحقاقی دارد. درصورتی روزهای مرخصی افزایش می‌یابد که با موافقت مسئول کشیک، زمان جبرانی آن تعیین شود.
- درصورت اطلاع‌نداشتن مسئول کشیک یا موافق‌نبودن او با مرخصی قبل از کشیک خدمتی، برای خادمیار غیبت درج می‌شود. درصورت داشتن چهار غیبت، توفیق خدمت سلب خواهد شد.
- استفاده از مهمانسرا برای کشیک‌های ۱۲ساعته در هر کشیک، یک‌بار و برای کشیک‌های ۸ساعته، به‌صورت هر ماه یک‌بار ممکن است.
- شرکت همهٔ خادمیاران و خدمه در آموزش‌های ضمن خدمت، براساس زمان‌های تعیین‌شده الزامی است.
- آموزش‌های ضمن خدمت به‌صورت حضوری و مجازی و غیرحضوری خواهد بود.
- خادمیاران استانی، برای خدمت در حرم مطهر می‌بایست زمان حضور خود را ازطریق سامانهٔ خادمیاران رضوی، قسمت نوبت‌دهی کشیک حرم مطهر رضوی، در سایت آستان قدس رضوی ثبت کنند.

برخی از مجموعه‌های آستان قدس رضوی

مجموعهٔ آستان قدس رضوی، براساس تنوع و گسترهٔ خدمتی، به بخش‌های زیر تقسیم می‌شود:

۱. سازمان مرکزی؛
۲. سازمان حرم؛
۳. سازمان فرهنگی؛
۴. سازمان اقتصادی؛
۵. معاونت تبلیغات اسلامی؛
۶. معاونت اماکن متبرکه و امور زائرین؛
۷. معاونت املاک و اراضی آستان قدس رضوی؛
۸. معاونت ارتباطات و رسانه؛
۹. معاونت امداد مستضعفین؛
۱۰. معاونت فنی و عمران؛
۱۱. معاونت علمی؛
۱۲. معاونت توسعه و پشتیبانی؛
۱۳. مرکز امور خادمین؛
۱۴. مرکز امور استان‌ها؛
۱۵. مرکز امور بین‌الملل؛
۱۶. مرکز گزینش؛
۱۷. ادارهٔ کل نظارت، بازرسی و رسیدگی به شکایات؛
۱۸. ادارهٔ کل حراست؛
و...

نظرات و پیشنهادات:

تلفن گویای آستان قدس رضوی: ۳۲۳۲۳۲۲۲-۰۵۱

سامانهٔ پاسخ‌گویی به سؤالات دینی: ۳۲۰۲۰-۰۵۱

پایگاه اطلاع‌رسانی آستان قدس رضوی:

www.aqr.ir

پخش زندهٔ تصاویر حرم مطهر رضوی:

www.razavitv.aqr.ir